

Arbeids- og sosialdepartementet

GRUNNLAGET FOR INNTEKTSOPPGJØRENE 2015

Foreløpig hovedrapport

fra

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

Oslo, 16. februar 2015

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene legger her fram en foreløpig rapport foran inntektsoppgjørene i 2015. Rapporten i endelig utgave vil foreligge i slutten av mars.

Rapporten gir oversikt over utviklingen i de senere årene i lønninger, inntekter, priser, makroøkonomi og konkurransevne. Utvalget presenterer dessuten en prognose for konsumprisveksten fra 2014 til 2015. Rapporten inneholder også korte beskrivelser av utsiktene for internasjonal og norsk økonomi.

Rapporten bygger delvis på foreløpig statistikk og anslag for 2014. Deler av rapporten vil derfor bli oppdatert mot slutten av mars. Dette gjelder bl.a. tall for lønnsutviklingen, for forholdet mellom kvinners og menns lønn, lønn etter utdanning og oppdaterte tall for utviklingen i lønns- og inntektsfordelingen. Etter oppdateringen vil rapporten bli trykket i NOU-serien.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjør i 2015. Dette materialet offentliggjøres som en nettversjon i juni, og blir trykket i NOU-serien i mars/april til neste år.

Beregningsutvalget ble ved kongelig resolusjon av 7. oktober 2011 gjenoppnevnt for en ny periode inntil 30. september 2015 med følgende mandat:

”Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeidsdepartementet¹”.

---

¹ Arbeids- og sosialdepartementet fra 1. januar 2014.

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Ellen Bakken, Landsorganisasjonen i Norge, Rolf Stangeland, Unio, Eirik Solberg, KS, Ørnulf Kastet, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Trond Teisberg, Akademikerne, Bård Westbye, Virke, Ragnar Ihle Bøhn, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Nini Barth og Marius Scheele, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 16. februar 2015

Ådne Cappelen
leder
Statistisk sentralbyrå

Ann Lisbet Brathaug
Statistisk sentralbyrå

Stein Gjerding
Arbeidsgiverforeningen Spekter

Ellen Horneland
Landsorganisasjonen i Norge

Lars Haartveit
Hovedorganisasjonen Virke

Grete Jarnæs
Kommunal- og
moderniseringsdepartementet

Torill Lødemel
Næringslivets Hovedorganisasjon

Synnøve Nymo
Arbeids- og sosialdepartementet

Erik Orskaug
Unio

Stein Reegård
Landsorganisasjonen i Norge

Helle Stensbak
Yrkesorganisasjonenes
Sentralforbund

Tove Storrødvann
Akademikerne

Per Kristian Sundnes
KS

Yngvar Tveit
Finansdepartementet

Tormod Belgum, Arbeids- og sosialdepartementet, sekretariatsleder
Ragnhild Nersten, Arbeids- og sosialdepartementet
Agnes Marie Simensen, Arbeids- og sosialdepartementet
Runar Aksnes, Finansdepartementet
Brynjar Indahl, Finansdepartementet
Alma Kajtaz, Finansdepartementet
Torbjørn Eika, Statistisk sentralbyrå
Harald Lunde, Statistisk sentralbyrå
Victoria Sparrman, Statistisk sentralbyrå

Innholdsfortegnelse

FORORD	2
1 LØNNSUTVIKLINGEN I SENERE ÅR	7
1.1 Innledning	8
1.1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper i forhandlingsområdene	8
1.1.2 Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer	11
1.1.3 Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlingsområdene	14
1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	16
1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området.	16
1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området	18
1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter	20
1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)	21
1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet	21
1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor	22
1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området	23
1.3 Lønnsoverhenget	24
1.4 Lønnsutviklingen for ledere	26
1.4.1 Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer	26
1.4.2 Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser	28
1.4.3 Lønnsutviklingen for topledere i offentlig sektor	31
1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn	31
1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning	31
1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte	31
1.8 Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 2004-2014	31
2 KONSUMPRISUTVIKLINGEN I NORGE	32

2.1	Prisutviklingen i senere år	32
2.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen	32
2.1.2	Prisutviklingen for ulike konsumgrupper	36
2.2	Anslag på konsumprisutviklingen i 2015	38
2.2.1	Forutsetninger for modellberegningene	38
2.2.2	Modellresultater	39
2.2.3	Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2015	40
3	MAKROØKONOMISK UTVIKLING	41
3.1	Internasjonal økonomi	42
3.2	Norsk økonomi	49
3.2.1	Arbeidsmarkedet	53
3.2.2	Utsiktene for 2015	60
4	UTVIKLINGEN I KONKURRANSEEVNEN	64
4.1	Innledning	65
4.2	Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer	67
4.2.1	Frontfagsmodellen	68
4.2.2	Lønnsomheten i norsk industri	71
4.3	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling	73
4.3.1	Vekst i timelønnskostnader	73
4.3.2	Vekst i lønnskostnader per produsert enhet	75
4.3.3	Vekst i lønn per ansatt i hele økonomien	76
4.3.4	Lønnskostnadsnivåer i industrien	76
4.3.5	Sammensetningen av lønnskostnadene i industrien	78
4.3.6	Elektrisitetspriser	81
4.4	Produktivitetsutviklingen	81
4.4.1	Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk	81
4.4.2	Kjøpkraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter	84
5	DEN SAMLEDE INNTEKTSUTVIKLINGEN	86
5.1	Disponibel inntekt for Norge	86
5.2	Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling	88

6	INNETKTSUTVIKLINGEN FOR HUSHOLDNINGENE	93
6.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	93
6.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger	98
6.2.1	Reallønn etter skatt fra 2012 til 2014	98
6.2.2	Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2014 til 2015	102
6.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden	102
6.3.1	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2011	102
6.3.2	Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2012 til 2015	104
 VEDLEGG:		
1	LØNNSOPPGJØR I 2014	105
2	DEFINISJONER AV EN DEL LØNNSBEGREPER M.M.	128
3	KURSUTVIKLINGEN FOR NORSKE KRONER	141
4	TABELLVEDLEGG	145
5	INSTITUSJONELLE TREKK VED LØNNSDANNELSEN I NORGE	156
6	FASTLANDSBASERTE KONKURRANSEUTSATTE NÆRINGER	167

Kapittel 1

1 Lønnsutviklingen i senere år

- For ansatte i de største forhandlingsområdene anslår Beregningsutvalget lønnsveksten fra 2013 til 2014 til om lag 3,2 prosent i gjennomsnitt. For lønnstakere under ett legger utvalget til grunn at lønnsveksten fra 2013 til 2014 var 3,1 prosent.
- *Årslønnsveksten* fra 2013 til 2014 er anslått til 3 prosent for industriarbeidere og til 3¼ prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Endringer i uregelmessige tillegg trakk lønnsveksten ned for industriarbeidere og opp for industrifunksjonærer. Lønnsveksten for alle ansatte i industrien i NHO-bedrifter er foreløpig anslått til i gjennomsnitt om lag 3¼ prosent.
- I etterkant av lønnsoppgjøret i frontfaget i 2014 anslo NHO, i forståelse med LO, lønnsveksten samlet for arbeidere og funksjonærer i industrien i NHO-området til å bli 0,6 prosentpoeng lavere enn i 2013, noe som tilsa en årslønnsvekst på 3,3 prosent fra 2013 til 2014.
- Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,5 prosent. Endret sammensetning av lønnstakere trakk lønnsveksten opp. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 2,9 prosent. Lavere bonusutbetalinger i 2014 enn i 2013 trakk lønnsveksten ned. For ansatte i kommunene er lønnsveksten anslått til 3 prosent. Streiken blant undervisningspersonell trakk lønnsveksten ned med 0,3 prosentpoeng for hele kommunesektoren. I Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er lønnsveksten anslått til 3¼ prosent og i helseforetakene til 3,4 prosent. For ansatte i staten anslås lønnsveksten fra 2013 til 2014 til 3¼ prosent.
- I NHO-området er lønnsveksten for arbeidere fra 2013 til 2014 foreløpig anslått til i underkant av 3 prosent i hotell- og restaurantvirksomhet, til om lag 3 prosent i transportsektoren, til om lag 3½ prosent i byggevirksomhet og til om lag 2½ prosent for oljevirksomhet, offshore.
- Utvalget anslår *lønnsoverhenget* til 2015 til om lag 1,4 prosent i gjennomsnitt i de største forhandlingsområdene. For industriarbeidere er overhenget anslått til vell 1 prosent og for industrifunksjonærer til 1¼ prosent. For ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen er overhenget beregnet til 1,0 prosent, og for ansatte i finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, til 1,2 prosent. For ansatte i kommunene er overhenget anslått til 1¾ prosent. Streiken blant undervisningspersonell trakk lønnsoverhenget opp i hele kommunesektoren. For ansatte i staten er overhenget anslått til 2 prosent. I Spekter-området er overhenget til 2015 anslått til 1,2 prosent i helseforetakene og til ¾ prosent i øvrige virksomheter.
- Veksten i 2014 i gjennomsnittslønn for *administrerende direktører* i næringsvirksomhet varierer mellom ulike næringer, fra 5,6 prosent i olje- og gassutvinning til nedgang i gjennomsnittslønnen i varehandel. I industrien var lønnsveksten 0,9 prosent for administrerende direktører.

1.1 Innledning

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 2013 til 2014 for hovedgrupper av lønnstakere. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2015 for ulike grupper. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2014 i en del tariffområder. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjør i 2014 gis i vedlegg 1.

Kapitlet bygger delvis på foreløpig statistikk og anslag for 2014. Dessuten mangler det tall for noen grupper. Kapitlet vil derfor bli oppdatert i utvalgets endelig rapport i slutten av mars.

1.1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper i forhandlingsområdene

Tabell 1.1 viser at veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2013 til 2014 nå er anslått til om lag 3 prosent for industriarbeidere og til om lag 3¼ prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Endringer i uregelmessige tillegg trakk lønnsveksten ned for industriarbeidere og opp for industrifunksjonærer. Lønnsveksten for alle ansatte i industrien i NHO-bedrifter er foreløpig anslått til i gjennomsnitt om lag 3¼ prosent. På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, ble lønnsoppgjøret i 2014 for Industrioverenskomsten (frontfaget) mellom Fellesforbundet og Norsk Industri anslått til å gi en årslønnsvekst fra 2013 til 2014 på 3,3 prosent for industriarbeidere. Lønnsveksten samlet for arbeidere og funksjonærer i industrien i NHO-området ble anslått til å bli 0,6 prosentpoeng lavere enn i 2013, noe som tilsa en årslønnsvekst på 3,3 prosent fra 2013 til 2014.

Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,5 prosent. Endret sammensetning av lønnstakere trakk lønnsveksten opp. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 2,9 prosent. Lavere bonusutbetalinger i 2014 enn i 2013 trakk lønnsveksten ned. For ansatte i kommunene er lønnsveksten anslått til 3 prosent. Streiken blant undervisningspersonell trakk lønnsveksten ned for hele kommunesektoren. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er anslått til 3¼ prosent og i helseforetakene til 3,4 prosent. For ansatte i staten er anslaget for årslønnsveksten fra 2013 til 2014 3¼ prosent.

Utvalget får utarbeidet tall for lønnsveksten for ansatte i de største forhandlingsområdene og anslår veksten i gjennomsnittlig årslønn for disse områdene til om lag 3,2 prosent fra 2013 til 2014. Beregningen omfatter gruppene i tabell 1.1, enkelte grupper² i vedleggstabell 4.10 og fra avsnitt 1.2.2. Til sammen utgjør ansatte i disse gruppene om lag 60 prosent av alle lønnstakerårsverk i 2014.

Beregningene av årslønn og lønnsvekst i tabell 1.1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år, se vedlegg 2 for nærmere beskrivelse av lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene.

Tabell 1.1 viser at i årene 2005 til 2008 var det jevnt over stigende lønnsvekst, særlig tok lønnsveksten seg opp i 2007 og 2008. I forhandlingsområdene i tabell 1.1 varierte lønnsveksten i disse årene fra 3,3 til 6,7 prosent. Unntaket er finanstjenester der høye bonusutbetalinger i 2008 trakk opp lønnsveksten til 9,2 prosent. I 2009 og 2010 falt samlet

---

² Arbeider- og funksjonærgrupper i NHO-bedrifter utenom industrien. Omfatter bl.a. bygg og anlegg, transportsektoren, olje- og gassutvinning, hotell og restaurantvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting, faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting og informasjons- og kommunikasjonsvirksomhet.

lønnsvekst, mens den tok seg noe opp igjen i 2011. I årene 2012 til 2014 falt den igjen, særlig fra 2013 til 2014.

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. endringer i sysselsettingen etter aldersgrupper, økt omfang av arbeidsinnvandring og endringer i andelen menn/kvinner). Utvalget vil peke på at forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer kan skyldes ulik grad av slike strukturendringer. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk

	NHO-bedrifter i industrien				Kommuneansatte				Spekter-bedrifter			
	Industri i alt	Industri-arbeidere	Industri-funksjonærer	Virke-bedrifter i varehandel ¹	Finans-tjenester ²	Offentlig forvaltning ³	Statsansatte ⁴	Kommuneansatte i alt ⁵	Undervisningspersonell ⁶	Øvrige ansatte	Helseforetakene ⁸	Øvrige bedrifter
2005	4,0	3,4	4,3	3,9	7,7	3,4	3,4	3,4	3,0	3,6	3,3	3,6
2006	4,3	3,6	4,6	4,2	5,6	4,0	4,5	3,9	2,6	4,5	3,7	4,8
2007	5,3	5,5	5,7	5,0	5,2	4,9	5,1	4,8	3,6	5,3	4,9	5,3
2008	6,1	5,7	6,3	4,4	9,2	6,7	6,7	6,7	5,7	7,1	6,5	6,2
2009	4,2 ⁹	3,9 ⁹	4,5 ⁹	1,8 ⁹	0,4 ⁹	4,6	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0
2010	4,1	3,6	4,3	3,6	5,9	3,7	4,5	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5
2011	4,6	4,4	4,7	3,6	4,9	4,2	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1
2012	4,2	4,1	4,1	3,3	3,0	4,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2
2013	3,9	3,5	4,3	4,0	6,7	3,7	3,5	3,7	3,2	3,9	3,8	3,6
2014	3¼	3	3¼	3,5	2,9	3,1	3¼	3 ⁷	2 1/3 ⁷	3¼ ⁷	3,4	3¼
2004-2009	26,3	24,1	28,1	20,8	31,2	25,9	26,5	25,7	20,8	27,8	25,8	26,3
Gj. sn. per år	4,8	4,4	5,1	3,9	5,6	4,7	4,8	4,7	3,9	5,0	4,7	4,8
2009-2014	21,7	20,0	22,4	19,3	25,6	20,1	21,1	20,3	18,7	20,8	19,8	20,1
Gj. sn. per år	4,0	3,7	4,1	3,6	4,7	3,7	3,9	3,8	3,5	3,8	3,7	3,7
Årslønn 2013, per årsverk	521 400	419 800	650 900	-	-	471 500	507 300	448 700	496 000	433 000	506 700	476 500
Årslønn 2013, heltidsansatte	-	-	-	442 100	640 500	-	-	-	-	-	-	-
Antall årsverk 2013	166 600	92 800	73 800	84 000 ¹⁰	30 600 ¹⁰	609 100	139 500	372 300	89 000	283 600	97 300	45 400

¹ Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

² Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsveksttallene er for heltidsansatte. Bortsett fra i 2009, 2012 og 2014 trakk bonusutbetalinger opp lønnsveksten i perioden 2005-2014.

³ Et vektet gjennomsnitt av veksttallene for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene. Antall årsverk i hver gruppe er brukt som vekter.

⁴ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. For 2013 og 2014 er det for staten foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvaret i forhold til publiserte lønnsdata fra Statistisk sentralbyrå.

⁵ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Etter 2005 er Oslo kommune inkludert.

⁶ Undervisningspersonell ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1. mai 2004, mens det tidligere var en del av det statlige tariffområdet. I 2004 og 2005 omfattet tallene undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune. Fra 2006 er Oslo kommune inkludert.

⁷ For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk årslønnsvekstanslaget i 2014 ned med 1/3 prosentpoeng i hele kommunesektoren, med om lag 1 prosentpoeng for undervisningspersonell og med om lag 0,1 prosentpoeng for øvrige ansatte i kommunesektoren.

⁸ Beregnet på Spekters tallmateriale fram til og med 2009 og fra 2010 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

⁹ Lønnsveksten fra og med 2008 er etter ny næringsstandard, se vedlegg 2. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

¹⁰ Heltidsansatte.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

1.1.2 Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer

Tabell 1.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper³ og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien⁴
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Tabell 1.2 viser at samlet fra 2003 til 2013 var lønnsveksten i industrien i alt noe høyere enn i varehandel totalt. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i denne perioden vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien, jf. tabell 1.1. Imidlertid har lønnsveksten for disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

Beregningsutvalget legger til grunn en vekst i gjennomsnittlig årslønn fra 2013 til 2014 for lønnstakere under ett på 3,1 prosent, mot 3,9 prosent året før. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall for 2014, har Statistisk sentralbyrå beregnet veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2013 til 2014 for lønnstakere under ett til 3,1 prosent.

Beregningene av årslønnsvekst basert på nasjonalregnskapet og i de største forhandlingsområdene, har med etterbetalinger av lønnstillegg. I beregningen til Statistisk sentralbyrå på grunnlag av lønnsstatistikken, er det de faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato som legges til grunn.

---

³ Både etter nasjonalregnskapet og etter lønnsstatistikken.

⁴ Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter.

Tabell 1.2 Årslønnsvekst¹ fra året før i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien.

	Nasjonalregnskapet ²	Lønnsstatistikken				
		Alle grupper	Industrien	Varehandel ³	Offentlig forvaltning ⁴	
					I alt	Helseforetakene
2005	3,3	-	3,6	3,7	-	-
2006	4,1	-	3,9	3,4	-	-
2007	5,4	-	4,9	5,9	-	-
2008	6,3	-	6,6	4,3	-	-
2009	4,2	-	4,2 ⁵	3,0 ⁵	-	-
2010	3,7	3,6 ⁶	2,9 ⁶	2,9 ⁶	-	3,0
2011	4,2	4,1	4,6	3,6	4,5	4,3
2012	4,0	4,0	4,6	3,2	4,2	3,6
2013	3,9	3,9	3,7	3,4	3,8	3,9
2014	3,1	-	-	-	-	-
2004-2014	51,7	-	-	-	-	-
Gj. sn. per år	4,3	-	-	-	-	-
2009-2014	21,7	-	-	-	-	-
Gj. sn. per år	4,0	-	-	-	-	-
Årslønn 2013, per årsverk	505 400	-	-	-	-	-
Årslønn 2013, heltidsansatte ⁷	-	-	-	-	-	-

¹ Lønnsveksten er per årsverk etter nasjonalregnskapet og for "alle grupper". For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte fram til og med 2009, men per årsverk i årene etter på.

² Årslønnsveksten er beregnet med utgangspunkt i nasjonalregnskapet på grunnlag av det lønnsbegrepet som brukes i utvalgets rapporter, dvs. fast avtalt lønn, inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Naturallønn, betaling for overtid og sluttvederlag er ikke inkludert. Utenlandske sjøfolk på norske skip, vernepliktige rekrutter og lønnstakere i primærnæringene ble holdt utenom i perioden 2004-2007.

³ Inklusive motorkjøretøytjenester.

⁴ Populasjonen og beregningsmetoder er forskjellig fra det som brukes i tabell 1.1. For 2013 er det for staten ikke foretatt korrigeringer i lønnsdataene for forsvaret i forhold til publiserte lønnsdata fra Statistisk sentralbyrå, jf. note 4 i tabell 1.1.

⁵ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er gitt i vedlegg 2.

⁶ Lønnsveksten er fra og med 2010 beregnet av Statistisk sentralbyrå på grunnlag av lønnsstatistikk (strukturstatistikk) og informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen.

⁷ Beregnet på grunnlag av Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk for alle ansatte, som er en sammenstilling av de næringsvise lønnsstatistikkene.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.1 Beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområder versus beregning av årslønnsvekst for næringsområder i privat sektor

Generelt

Med utgangspunkt i lønnsstatistikken brukes det litt forskjellige prinsipper for beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområdene i tabell 1.1 (nærmere beskrevet i vedlegg 2) og i Statistisk sentralbyrås årslønnsberegninger for næringsområder i privat sektor (for eksempel i industrien). Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og begge tar utgangspunkt i flere årganger av lønnsstatistikken. I forhandlingsområdene bygger fordelingen av total lønnsøkning mellom to årganger av lønnsstatistikken på kunnskap om virkningstidspunkter for tariff tillegg (f. eks. 1. april eller 1. mai) og forutsetninger om når annen lønnsøkning (lønnsglidningen) kommer. I Statistisk sentralbyrås beregninger for næringsområder med utgangspunkt i lønnsstatistikken er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato legges til grunn.

I år med konflikter i tariffoppgjørene, kan oppgjør trekke ut i tid. Dette kan medføre at det blir større tidsavstand enn året før mellom faktisk virkningstidspunkt og tidspunktet for utbetaling av lønnstillegg. Videre kan det at flere oppgjør trekker ut i tid medføre at etterbetalingene blir høyere enn året før. For eksempel var dette tilfelle i 2010-oppgjøret og kan ha medført at etterbetalingene samlet sett var høyere i 2010 enn i 2009. Disse to forholdene trakk isolert sett ned lønnsveksten fra 2009 til 2010 i Statistisk sentralbyrås beregning for næringsområder basert på lønnsstatistikken og den kvartalsvise lønnsindeksen. Dette kan også ha gjort seg gjeldende i andre år uten at utvalget har gått nærmere inn på dette.

Nærmere om forskjeller mellom beregningen av årslønn i industrien i NHO-bedrifter og industrien i alt.

Følgende forhold kan medvirke til at det blir forskjellig lønnsnivå og lønnsvekst i industri samlet og i NHO-bedrifter i industri:

A. Populasjonsforskjeller

- Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk omfatter hele næringen industri iht. Standard for Næringsgruppering (nace).
- Endringer i offentlig næringsklassifikasjoner førte til at deler av spesielt oljebaserte industribedrifter ble tatt ut av industrien og plassert i blant annet "oljevirkksomhet" i 2009/2010. Disse bedriftsenhetene er med i lønnstallene for industrifunksjonærer for NHO-bedrifter, fordi enhetene fortsatt er knyttet sammen med NHOs industribedrifter og/eller foretak.
- NHOs virksomheter/enheter er ikke i alle tilfeller sammenfallende med bedriftsinndelingen som Statistisk sentralbyrå benytter.
- Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsetting i industrien er i NHO-bedrifter. Organisasjonsgraden er særlig høy blant store bedrifter.
- Unge arbeidstakere (under 18 år) og lærlinger er ikke med i statistikken for NHO-bedrifter.

B. Beregningsforskjeller (se beskrivelse ovenfor)

- Forskjellige metoder for plassering av lønnsvekst i løpet av året.
- Etterbetalinger av lønnstillegg er ulikt behandlet.
- Beregningene av vekst i årslønn for industrien samlet i tabell 1.2 er for heltidsansatte i årene 2004 til 2009, men per årsverk fra og med 2010. For industriansatte i NHO-bedrifter er beregningene per årsverk i alle år, se tabell 1.1.
- Strukturelle endringer, f. eks. forskyvninger i sysselsettingen mellom bedrifter med ulikt lønnsnivå kan slå ulikt ut for de to populasjonene.
- Forskjellige metoder for vektning.

De samme forholdene vil også gjelde når en sammenligner andre tariffområder med næringsområder, for eksempel årslønnsberegningene i varehandelen totalt versus beregningene for Virke.

1.1.3 Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlingsområdene

I tabell 1.3 er årslønnsveksten i årene 2010 til 2014 for hovedgruppene i tabell 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønns glidning gjennom året. Normalt betyr lønns glidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønns glidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhengen til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene. I figur 1.1 vises det sentrale bidraget fra tariff tillegg som andel av total lønnsvekst i områdene i tabell 1.3. For ansatte i staten og i kommunene har bidraget fra lønns glidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0,4 til 0,7 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den variert mellom 1 og vel 3 prosentpoeng unntatt for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring (finans tjenester) i 2010 og 2013. I disse årene var lønns glidningen særlig høy i finans tjenester, noe som skyldtes store bonus utbetalinger. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, slik at lønnsveksten kan defineres som lønns glidning.

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert¹ i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2010	2011	2012	2013	2014	Gj.sn. 2010-14
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	3,6	4,4	4,1	3,5	3	
Herav:						
- Overheng	1,0	1,2	1,3	1,2	1,2	
- Tariff tillegg	1,0	0,9	1,0	0,4	0,7	
- Lønns glidning	1,6	2,3	1,8	1,9	1	1,7
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	4,3	4,7	4,1	4,3	3¼	
Herav:						
- Overheng	1,7	1,9	1,8	2,1	1,4	
- Lønns glidning	2,6	2,8	2,3	2,2	1¾	2,3
<i>Virke-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	3,6	3,6	3,3	4,0	3,5	
Herav:						
- Overheng	0,7	1,2	1,0	0,7	1,0	
- Tariff tillegg	0,7	0,6	1,2	1,1	0,5	
- Garantit tillegg	0,3	0,4	0,3	0,2	0,6	
- Lønns glidning	1,9	1,4	0,8	2,0	1,4	1,5
<i>Finanstjenester:</i>						
Årslønnsvekst	5,9	4,9	3,0	6,7	2,9	
Herav:						
- Overheng	1,0	1,2	1,3	1,4	1,0	
- Tariff tillegg	1,0	1,0	1,2	0,4	1,0	
- Lønns glidning	3,9	2,7	0,5	4,9	0,9	2,6
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	4,5	4,2	4,1	3,5	3¼	
Herav:						
- Overheng	0,9 ³	2,3	1,1	2,2	0,8	

	2010	2011	2012	2013	2014	Gj.sn. 2010-14
- Tariff tillegg	2,3	1,2	2,4	0,7	2,0	
- Ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten	0,6					
- Lønns glidning	0,7	0,7	0,6	0,6	½	0,6
<i>Kommuneansatte²:</i>						
Årslønnsvekst	3,7	4,3	4,1	3,7	3 ²	
Herav:						
- Overheng	1,1	2,4	0,8	2,4	0,5	
- Tariff tillegg	2,1	1,4	2,6	0,7	2¼	
- Lønns glidning	0,5	0,5	0,6	0,6	1/3	0,5
<i>Undervisningspersonell i kommunene:</i>						
Årslønnsvekst	3,6	4,3	4,0	3,2	2⅓ ²	
Herav:						
- Overheng	1,0	2,4	0,7	2,5	0,3	
- Tariff tillegg	2,3	1,4	2,9	0,6	2	
- Lønns glidning	0,3	0,5	0,4	0,1	0	0,3
<i>Kommuneansatte eksklusiv undervisningspersonell:</i>						
Årslønnsvekst	3,7	4,3	4,1	3,9	3¼ ²	
Herav:						
- Overheng	1,1	2,4	0,8	2,3	0,6	
- Tariff tillegg	2,0	1,4	2,6	0,7	2¼	
- Lønns glidning	0,6	0,5	0,7	0,9	½	0,6
<i>Spekter, helseforetakene:</i>						
Årslønnsvekst	3,5	4,0	3,7	3,8	3,4	
Herav:						
- Overheng	2,0	1,9	0,8	1,0	0,7	
- Tariff tillegg	1,5	2,1	2,9	2,3	2,5	
- Lønns glidning	0,0	0,0	0,0	0,5	0,2	0,1
<i>Spekter, øvrige virksomheter:</i>						
Årslønnsvekst	3,5	4,1	4,2	3,6	3¼	
Herav:						
- Overheng	0,9	0,9	1,2	1,2	0,8	
- Tariff tillegg	2,4	2,8	2,8	2,2	2¼	
- Lønns glidning	0,2	0,4	0,2	0,2	¼	0,2

¹ Pga. strukturendringer vil ikke alltid summen av tariff tillegg, overheng og glidning summere seg til det tallet som er oppgitt som samlet årslønnsvekst.

² Kommunene omfatter også undervisningspersonell. For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunkter forskjøvet. Dette trakk årslønnsvekstanslaget i 2014 ned med 1/3 prosentpoeng i hele kommunesektoren, med om lag 1 prosentpoeng for undervisningspersonell og med om lag 0,1 prosentpoeng for øvrige ansatte i kommunesektoren.

³ Omlegging av beregningsmetode drar opp overhenget til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010:4.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS, Spekter, NHO og Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området.

For *industriarbeidere* steg lønn per årsverk (både heltid og deltid) med omlag 3 prosent fra 2013 til 2014, mot 3,5 prosent året før, basert på foreløpig datamateriale for NHO-bedrifter. Lønnsveksten fra 1.okt. 2013 til 1.okt. 2014 var omlag 3 prosent, mot 3,3 prosent i samme periode året før.

For hvert tariffområde bestemmes lønnsveksten av endring i grunnlønn eller "avtalt lønn", bonus, gjennomsnittlig skifttillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg. Det lønnsstatistikken registrerer som utbetalt bonus for ett år, kan være opptjent året før. Fra 2013 til 2014 har utbetalte bonuser vært stabil rundt 1 prosent av lønnsnivået, mens uregelmessige tillegg har bidratt til om lag ¼ prosentpoeng reduksjon av årslønnsveksten, om lag det samme som bidraget til en økning året før.

Industri i LO-NHO-området omfatter bedrifter i næringsmiddelindustri, treindustri, kjemisk industri og verkstedsområdet, samt i andre mindre områder som for eksempel grafisk industri. Lønnsveksten for industriarbeidere i LO-NHO-området er basert på opplysninger om lønn og antall årsverk knyttet til om lag 40 tariffområder og disse tariffområdene er vektet sammen. Totalt utgjør industriarbeidere vel 30 prosent av alle arbeidere i NHO-bedrifter og vel 50 prosent av alle årsverkene i industri inklusive funksjonærene. Tariff tilleggene omfatter forbundsvise generelle tillegg, virkninger av økte minstelønnsatser, garantiordninger, skifttillegg og andre tillegg knyttet til avtaleområdene, i den grad beregning er mulig.

Hovedoppgjøret i 2014 foregikk forbundsvist. Tilleggene ble gitt fra ulike tidspunkter, men de fleste tariff tillegg har virkning fra april og mai, mens lokale tillegg gjerne kommer noe senere. Det er tatt hensyn til dette ved beregning av årslønn.

Gjennomsnittlig avtalte tariff tillegg i de forbundsvise forhandlingene ga en nivåøkning i lønn på i gjennomsnitt 1,0 prosent i 2014. Tar man hensyn til ulike virkningstidspunkt over året, bidro tariff tilleggene med 0,7 prosentpoeng til årslønnsveksten for industriarbeidere fra 2013 til 2014. Sammen med lønnsoverhenget fra 2013 på 1,2 prosent, ble samlet årslønnsvekst fra 2013 til 2014 beregnet til om lag 2 prosentpoeng før lønns glidning. Foreløpig materiale viser at lønns glidningens bidrag til lønnsveksten fra 2013 til 2014 var vel 1 prosentpoeng, mot 1,8 prosentpoeng året før. Over halvparten av nedgangen i bidraget fra lønns glidningen for industriarbeidere, kan tilskrives reduksjon i uregelmessige tillegg, mens det var en oppgang året før.

Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i 2015 er anslått til vel 1 prosent.

Fellesforbundet(LO) og Norsk Industri(NHO) forhandlet Industriooverenskomsten (omfatter de tidligere Verksted-, Teko-, Teknologi og data- og Nexans (kabelmontører) overenskomstene) først i 2014. Oljerelatert virksomhet har de siste årene utgjort en stadig større andel av avtaleområdet, og da også ved at en gruppe bedrifter fra byggevirksomhet i hovedsak knyttet til oljerelatert virksomhet har sluttet seg til avtalen. Totalt sett utgjorde Industriooverenskomsten om lag 40 prosent av årsverkene for industriarbeidere totalt. Industriooverenskomsten hadde en gjennomsnittlig årslønnsvekst på vel 3 prosent fra 2013 til 2014, basert på foreløpig materiale, mot 4,2 prosent året før. Lønns glidningen i løpet av 2014 bidro til årslønnsveksten fra 2013 til 2014 med omlag 1¼ prosentpoeng, mot 2,6 prosentpoeng året før. Mens 0,6 prosentpoeng av veksten året før skyldes økningen i uregelmessige tillegg, i hovedsak knyttet til oljerelaterte virksomheter, bidrar tilsvarende lønns element til en reduksjon på om lag ¼ prosentpoeng i lønnsveksten fra 2013 til 2014.

Ca. 2/3 av årsverkene for industriarbeidere utenom Industriooverenskomsten, dekkes av nesten 40 tariffområder innenfor næringsmiddelindustri, kjemisk industri, treindustri og noen mindre områder innenfor annen type industri.

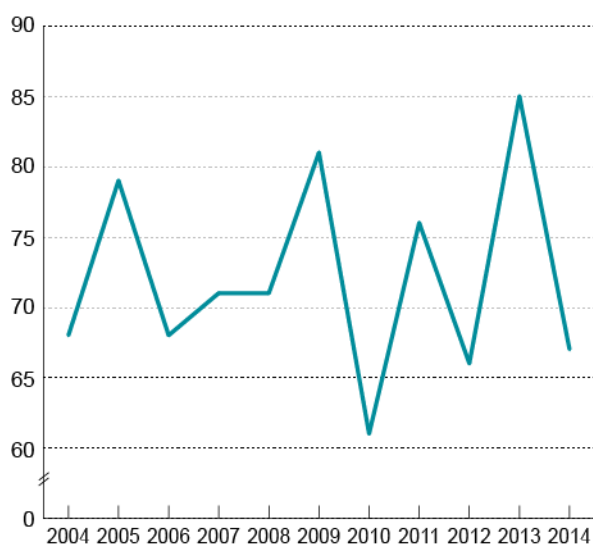
Tabell 1.4 Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere, (inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art).

Per 1. april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ¹	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1. april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004: ¹	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1. april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent
Våren 2006: ¹	207 øre/time	1,3 prosent
Per 1. april 2007:	273 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2008:	289 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2009:	112 øre/time	0,6 prosent
Våren 2010: ¹	282 øre/time	1,5 prosent
Per 1. april 2011:	219 øre/time	1,1 prosent
Våren 2012: ¹	292 øre/time	1,4 prosent
Per 1. april 2013:	114 øre/time	0,5 prosent
Våren 2014: ²	221 øre/time	1,0 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvise områdene inklusive generelle tillegg, lavlønnstillegg, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, skift tillegg etc. De fleste forbundsvise tariff tilleggene ble gitt med ulike virkningstidspunkt mellom 1. april til 1. juli.

² Foreløpig tall

Kilde: NHO

Figur 1.1 Lønnsgradningen som andel av total lønnsvekst fra 1. oktober til 1. oktober for industriarbeidere i NHO-bedrifter

Kilder: NHO og Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.5 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹, omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Lønnsøkning pr. time	Herav:		Lønnsglidning i prosent av total lønnsglidning
		Tariff tillegg	Lønnsglidning ²	
	Prosent	Prosent	Prosent	Prosent
2005	3,4	0,9	2,5	74
01.okt	3,4	0,7	2,7	79
2006	3,6	0,9	2,7	75
01.okt	4	1,3	2,7	68
2007	5,5	1,7	3,8	69
01.okt	5,9	1,7	4,2	71
2008	5,7	1,7	4	70
01.okt	5,8	1,7	4,1	71
2009	3,9	0,5	3,4	87
01.okt	3,2	0,6	2,6	81
2010	3,6	1,2	2,4	67
01.okt	3,9	1,5	2,4	61
2011	4,4	1,3	3,1	70
01.okt	4,5	1,1	3,4	76
2012	4,1	1,3	2,8	68
01.okt	4,1	1,4	2,7	66
2013	3,5	0,8	2,7	77
01.okt	3,3	0,5	2,8	85
2014	3	0,7	2 1/4	75
01.okt	3	1,0	2	67

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenge o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.3 hvor kalenderårslønnsveksten er dekomponert i lønnsoverheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til kalenderårslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning.

Kilder: Grunnlagsmaterialet til Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk og NHO

1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området

For arbeidere i *byggevirksomhet* var årslønnsveksten om lag 3½ prosent fra 2013 til 2014, mot 3,6 prosent året før, ifølge foreløpige tall. Lønnsveksten fra 1. oktober 2013 til 1. oktober 2014 var også omlag 3 ½ prosent, mot 3,7 prosent året før.

Byggevirksomhet består av to hovedgrupper, arbeidere innenfor elektrofag (om lag ⅓) og andre byggfag (om lag ⅔) som tømrere, murere, grunnarbeid innenfor stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere etc.

Fellesoverenskomsten for byggfag, som utgjør om lag 2/3 av bygg totalt, hadde en lønnsvekst på omlag 3 prosent fra 2013 til 2014, knapt ½ prosentpoeng lavere enn gjennomsnittet for alle arbeidere innenfor byggvirksomhet. Det sentrale tariffoppgjøret i 2014 for

Fellesoverenskomsten ga et generelt tillegg på 0,75 kr/t fra 1.april. I tillegg ble det gitt garantitillegg på minstelønnsatser, økning i akkordsatser, som sammen med generelt tillegg og lønnsoverhenget inn i 2014 slo ut med vel 2 prosentpoeng. En lønnsvekst fra 2013 til 2014 om lag 1 prosentpoeng høyere, kan derfor tilskrives lønnsglidning inkl. strukturelle endringer.

Gjennomsnittlig lønnsvekst i sektoren kan avvike betydelig fra tilleggene til den enkelte arbeider. Basert på tidligere år slår konjunkturelle forhold som berører byggevirksomheten fort ut i endret lønnsvekst i sektoren.

For arbeidere innenfor *transportsektoren* i NHO-området samlet, var årslønnsveksten fra 2013 til 2014 om lag 3 prosent, ifølge foreløpige tall, mot 3,8 prosent året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2013 til 1. oktober 2014 var også omlag 3 prosent. Det er store variasjoner mellom undergrupper.

Transportsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilsektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, avisbudavtalen og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper m.v. Om lag 50 prosent av årsverkene i transportsektoren er avtaler med lokal forhandlingsrett. Noen områder (for eksempel innenriks sjøfart og spedisjonsfirmaer) har lokale lønnsforhandlinger, mens bussbransjen vanligvis ikke har lokale forhandlinger. I denne bransjen kan det imidlertid være lønns-elementer knyttet til bruk av lønnsvekst knyttet til "kompetansemoduler".

Arbeidere innenfor *oljevirkosmhet, offshore* består av operatørarbeidere, oljeboring og oljeservicearbeidere. Ingeniører og sivilingeniører klassifiseres som funksjonærer og er ikke med i gruppen ovenfor.

Offshorearbeidere samlet sett hadde en gjennomsnittlig økning i årslønn fra 2013 til 2014 på om lag 2½ prosent, inklusive avtalt lønn, bonusutbetalinger samt uregelmessige tillegg, mot 4,2 prosent året før. Reduksjon i gjennomsnittlige uregelmessige tillegg bidrar til å redusere gjennomsnittlige lønnsvekst fra 2013 til 2014 med nærmere 1½ prosentpoeng.

Årsverkene fordeler seg nå likt på operatørarbeidere og antall oljeservicearbeidere. En automatisk virkning av ansiennitetstillegg per 1. januar hvert år bidrar med minst ½ prosentpoeng til gjennomsnittlig årslønnsvekst.

For *hotell og restaurantvirksomhet* var det en foreløpig beregnet årslønnsvekst fra 2013 til 2014 på litt under 3 prosent, mot 3,3 prosent året før.

Det er store variasjoner i lønnsveksten mellom store og små bedrifter. Noe lavere gjennomsnittlige bonuser og lavere uregelmessige tillegg drar lønnsveksten ned. Bransjen er dessuten preget av høy turnover. Vanligvis er bare om lag halvparten av de samme arbeidstakerne med i lønnsstatistikken fra et år til et annet. Dette kan påvirke gjennomsnittlig lønnsvekst. Gjennomsnittlig alder gikk noe ned fra 2013 til 2014, og ligger i gjennomsnitt om lag 10 år lavere enn gjennomsnittlig alder for alle ansatte i NHO-bedrifter.

I tariffoppgjøret 2014 ble det innenfor hotell- og restaurant totalt gitt 5,06 kr/t (37,5 t/uke). Lønnsoverhenget inn i 2014 var beregnet til 0,7 prosent. Lønnsglidningen ligger foreløpig an til å bli svakt negativ eller tilnærmet null fra 2013 til 2014, mens det året før var en positiv lønnsglidning på 1,3 prosentpoeng.

1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

Industrifunksjonærene i NHO-bedrifter utgjør om lag $\frac{1}{3}$ av alle funksjonærer i NHO-bedrifter. Årslønnsveksten for industrifunksjonærer fra 2013 til 2014 var om lag $3\frac{1}{4}$ prosent, ifølge foreløpige tall, mot 4,3 prosent året før. Fra 1. oktober 2013 til 1. oktober 2014 var lønnsveksten samlet for industrifunksjonærer vel 3 prosent, mot 3,6 prosent året før.

Lønnsoverhenget for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter inn i 2014 var beregnet til 1,4 prosent, slik at bidraget fra lønnsglidningen i 2014 er foreløpig beregnet til om lag $1\frac{3}{4}$ prosentpoeng.

Mens om lag en fjerdedels presentenhet av lønnsveksten fra 2012 til 2013 skyldes endringer i årsverk, fra næringer med lønnsnivå noe lavere enn gjennomsnittlig lønnsnivå (næringsmiddel, treindustri) til næringer med gjennomgående høyere lønnsnivå (verksted/metall inkl. offshorerettet, kjemisk ol.), er slike virkninger små fra 2013 til 2014. Gjennomsnittlig bonus trekker ned, mens uregelmessige tillegg ellers trekker opp.

Klassifiseringen av NHO-bedrifter i tariffsammenheng og i utvalgets rapportering, vil avvike noe fra offentlig klassifisering. For nærmere informasjon henvises til boks 1.3. Virkningene blir også omtalt i fotnotene i tabellene.

Lønnsveksten inneholder både endring i grunnlønn, bonus og uregelmessige tillegg som skift etc. Basert på data for hvilken måned lønnsreguleringen skjer innenfor de enkelte bransjegrupper, er årslønn beregnet ved at de ulike bransjene blir vektet sammen til industrifunksjonærer totalt og totalt for alle bransjer. Som i andre områder forutsettes ingen endringer etter registreringstidspunktet 1. oktober. Dette danner grunnlag for beregninger av årslønnsvekst. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Lønnsoverhenget for industrifunksjonærer inn i 2015 er beregnet til vel $1\frac{1}{4}$ prosent, mot 1,4 prosent året før.

Funksjonærgrupper ellers i NHO-områder er ansatte innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkksomhet, bygge- og anleggsvirkksomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, informasjonssektoren etc. Samlet utgjør bransjene utenfor industrien om lag $\frac{2}{3}$ av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for *alle funksjonærer i NHO-området* ble om lag $3\frac{1}{2}$ prosent fra 2013 til 2014, ifølge foreløpige tall, mot 4,3 prosent året før. Fra 1. oktober 2013 til 1. oktober 2014 er veksten for funksjonærgruppen vel $3\frac{1}{2}$ prosent, mot 4,2 prosent året før.

Gjennomsnittlig årslønnsvekst for funksjonærgrupper varierer mellom næringsgrupper og endringer av årsverk mellom næringer/områder drar opp gjennomsnittlig lønnsnivå for alle funksjonærer i NHO-området med om lag $\frac{1}{4}$ prosentpoeng.

Lønnsoverhenget for alle funksjonærer i NHO-bedrifter er foreløpig beregnet til vel $1\frac{1}{4}$ prosent.

Tallene ovenfor inkluderer både tekniske og andre funksjonærgrupper inklusive lederstillinger. Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppene i NHO-bedrifter, omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av alle funksjonærer.

I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. I tillegg utgjør bemanningsbedrifter, som omfatter mange forskjellige yrkesgrupper i klassifikasjonene, etter hvert en stor gruppe. Disse gruppene utgjør nå om lag 10 prosent av

alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i forhandlingsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)

Gjennomsnittlig lønnsvekst samlet for alle industriansatte i NHO-bedrifter er på svært foreløpig tallmateriale beregnet til om lag 3¼ prosent fra 2013 til 2014. Tilsvarende lønnsvekst fra 2012 til 2013 var 3,9 prosent.

Grunnlaget for beregningene er basert på Statistisk sentralbyrås oppdaterte sysselsettingstall (antall ansatte) for NHO-bedrifter for tellingstidspunkt oktober i 2014 i forhold til oktober 2013, gruppert etter de samme næringsgruppene som ellers i industrien. (jfr. vedleggstabell 4.10). Lønnstall samlet for alle ansatte innenfor næringsgruppene er vektet sammen basert på sysselsettingstall fra Statistisk sentralbyrå (jfr. ovenfor). Vektene mellom næringene baserer seg på de bedriftsenheter som er entydige klassifisert som industri i henholdsvis medlemsregistret i NHO og foretak og bedriftsregistret(FOB) i Statistisk sentralbyrå.

1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I *finansnæringen* ble det i hovedoppgjøret for 2014 mellom Finansforbundet og Finans Norge og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finans Norge gitt et generelt tillegg på 1,5 prosent eller minimum 6 000 kroner per. år med virkning fra 1. mai 2014. Tillegget anslås å bidra med 1 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2013 til 2014.

Ifølge Finans Norge ble det i medlemsbedriftene under ett gitt lokale tillegg per 1. januar 2014 på 0,72 prosent og per 1. juli 2014 på 1,14 prosent.

Ifølge beregninger med utgangspunkt i lønnsstatistikk for 2014 økte den gjennomsnittlige månedslønnen i finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet⁵ bank og forsikring, med 3,2 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2013 til 1. september 2014. Avtalt lønn steg med 4,0 prosent i det samme tidsrommet. Bonusutbetalingene bidro til å trekke ned lønnsveksten

For finanstjenester har utvalget, på grunnlag av lønnsstatistikken for 2014 og lønnstilleggene i 2014, beregnet årslønnsveksten fra 2013 til 2014 til 2,9 prosent.

I *varehandelen* ble det i hovedoppgjøret for 2014 på Landsoverenskomsten mellom Hovedorganisasjonen Virke og Handel og Kontor (HK), gitt et generelt tillegg på 0,75 kroner per time og ytterligere et lavlønnstillegg fra samme dato på kr 1,25 per time. Minstelønnsatsene øker med summen av det generelle tillegget og lavlønnstillegget. De laveste minstelønnsatsene, trinn 1 – 5, ble økt med ytterligere 1,50 kroner per time. Tilleggene for kvelds-, helg- og nattarbeid ble også økt.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom HK og Virke resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2014 på kr 3,46 per time.

For tillegg på andre overenskomster i Virke-området samt overenskomster innen HUK-området, vises det til vedlegg 1.

---

⁵ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til ansatte som omfattes av Sentralavtalen som Finans Norge har med Finansforbundet, og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 809 368 per 1. mai 2013 ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen om lag 5 000 ansatte.

Ifølge lønnsstatistikken for 2014 steg den gjennomsnittlige månedslønnen for heltidsansatte i varehandelen under ett med 1,6 prosent fra 1. september 2013 til 1. september 2014. For alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen var veksten i månedslønnen 3,5 prosent i det samme tidsrommet.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2014 og lønnstilleggene i 2014, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2013 til 2014 for alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen til 3,5 prosent. Endret sammensetning av lønnstakere trakk lønnsveksten opp.

1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I hovedoppgjøret for 2014 ble det i det *statlige tariffområdet* etter mekling mellom staten v/Kommunal- og moderniseringsdepartementet og LO Stat, YS Stat, Unio og Akademikerne enighet om et generelt tillegg fra 1. mai. Dette ble gitt som et stigende kronebeløp på lavere og midlere lønnstrinn, fra 6 500 kroner i lønnstrinn 19 til 8 800 kroner til og med lønnstrinn 53. Fra og med lønnstrinn 54 ble det gitt et lønnstillegg på 1,98 prosent. Det ble foretatt endringer på enkelte lønnsrammer innenfor en økonomisk ramme på 0,08 prosent per dato med virkning fra 1. juli 2014. Det ble avsatt 1,75 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. august 2014. Tilleggene bidrar til årslønnsveksten fra 2013 til 2014 med 2,0 prosentpoeng.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2014 og tarifftilleggene i 2014, anslås årslønnsveksten fra 2013 til 2014 i det statlige tariffområdet til 3 ¼ prosent.

Kommunesektoren/KS-området

I hovedoppgjøret i KS-området i 2014 kom KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Akademikerne til enighet etter mekling, med unntak av LO-forbundene Musikernes Fellesorganisasjon (MFO) og Skolenes Landsforbund (SL) og Norsk Lektorlag i Akademikerne. Forslaget gikk til uravstemning med svarfrist 25. juni 2014. Forslaget ble godkjent av alle organisasjonene med unntak av Utdanningsforbundet i Unio og de tre organisasjonene nevnt foran i dette avsnittet.

Det ble gitt et generelt tillegg på 2,15 prosent eller minst kr 8 500 fra 1. mai til alle ansatte i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4 hovedtariffavtalen). Minstelønnsattsene ble hevet tilsvarende. Per 1. mai 2014 skulle arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 364 000, en økning på kr 13 300 fra i fjor. Det ble avsatt 1,0 prosent til lokale forhandlinger med virkning fra 1. juli 2014 i henhold til hovedtariffavtalens kapittel 4, pkt. 4.A.1. Det var en føring om at ledere i kapittel 4B og 4C bør prioriteres.

I *Oslo kommune* ble det gitt et lønnstillegg fra 1. mai 2014 på 1,9 prosent eller minst kr 8 000. Det ble avsatt 1,2 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. juli, og sentrale lønsmessige tiltak på 0,63 prosent med virkning fra 1. mai.

For en del grupper i KS-området (kap 3 og 5) fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønnstillegg er 1. mai med mindre annen dato er avtalt.

Kommuneansatte i alt

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2014 og tariff tilleggene i 2014, er årslønnsveksten fra 2013 til 2014 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer⁶, anslått til 3 prosent når forskyvninger i virkningstidspunkter er medregnet. Uten slike forskyvninger ville årslønnsveksten være om lag 1/3 prosent høyere.

For kommuneansatte bidro tariff tilleggene til årslønnsveksten fra 2013 til 2014 med 2 3/4 prosentpoeng når det ikke tas hensyn til endrede virkningstidspunkter som følge av konflikten. Konflikten bidro til at noen virkningstidspunkter ble forskjøvet for forbund som var med i konflikten. Tariff tilleggenes bidrag til årslønnsveksten som følge av dette, er beregnet til om lag 2 1/2 prosentpoeng.

Kommuneansatte eksklusive undervisningspersonell

For kommuneansatte eksklusive undervisningspersonell er årslønnsveksten anslått til 3 1/4 prosent når endrede virkningstidspunkter som følge av konflikten medtas. Dersom det ikke tas hensyn til konflikten, ville årslønnsveksten vært om lag 0,1 prosentpoeng høyere. For disse stillingene bidro tariff tilleggene med om lag 2 1/4 prosentpoeng når konflikten er medregnet. Uten å ta hensyn til konflikten, vil dette bidraget vært 0,1 prosentpoeng høyere.

Undervisningspersonell

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2014 og tariff tilleggene i 2014, er årslønnsveksten fra 2013 til 2014 for undervisningsstillinger i hele kommunesektoren anslått til 2 1/3 prosent når virkningstidspunktene for konflikten er medregnet. Når konflikten ikke er medregnet, er anslaget 1 prosentpoeng høyere.

For undervisningsstillinger bidro tariff tilleggene i KS-oppgjøret i 2014 til lønnsveksten fra 2013 til 2014 med om lag 2 prosentpoeng før virkningen av senere virkningstidspunkt for forbund som var i konflikt er innregnet. Uten at virkningen av konflikten er innregnet, er tariff tilleggenes bidrag til årslønnsveksten beregnet til om lag 3 prosentpoeng.

1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet og hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For Spekter-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den norske legeförening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom Spekter-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I hovedoppgjøret 2014 ble det på A-nivå mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2014 på kr 1 463 per år.

---

⁶ Dette omfatter blant annet ansatte i e-verk, revisjon, vann- og avløp etc.

Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg. For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2014 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, er årslønnsveksten fra 2013 til 2014 i Spekter-området ekskl. helseforetakene anslått til 3 ¼ prosent.

I hovedoppgjøret i 2014 for *helseforetakene* ble det den 21. mai enighet mellom Norsk Sykepleierforbund og Spekter- Helse i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A 2). Det ble også enighet i forhandlingene mellom Utdanningsforbundet og Spekter-Helse, mellom Norsk Fysioterapeutforbund og Spekter-Helse og mellom Norsk Ergoterapeutforbund og Spekter-Helse. Minstelønnsatsene blir hevet med virkning fra 1. juli. Videre ble det gjennomført lokale forhandlinger B-dels nivå. Tillegg ble gitt med virkning fra 1. juli 2014.

I henhold til overenskomsten mellom Norsk Sykepleierforbund og Spekter- Helse skulle alle på ansiennitetsstige sykepleier og spesialsykepleier/jordmor være sikret et tillegg på minimum 3,5 prosent og øvrige medlemmer som var omfattet av overenskomsten skulle sikres et tillegg på minimum 2 prosent per 1. juli 2014.

For LO- og YS-forbundene ble det avtalt et generelt tillegg fra 1. juli på 3,5 prosent eller minimum kr 10 000 per år og minstelønnsatsene ble endret. Det generelle tillegget var inkludert i endringen i minstelønnsatsene. Nye minstelønnsatser fra 1. juli 2014 vises i tabell 1.3 i vedlegg 1. Avtalen innebar også at minstelønnen i stillingsgruppe I for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning), skulle være minimum kr 364 000 fra 1. mai 2014, en økning på kr 13 000 fra året før.

For LO- og YS-forbund med sentral overenskomstdel (A2) ble det gjennomført lokale forhandlinger. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. juli 2014.

I meklingen mellom Akademikerne og Spekter i overenskomstområdene for *Helseforetak og Lovisenberg* la riksmekleren fram et forslag som begge parter aksepterte. I overenskomstens del A2 for medlemmer av Den norske legeforening ble tillegget for turnusleger kr 15 000 per år og leger i spesialisering fikk et tillegg fra kr 18 000 til kr 19 000. Overleger fikk et tillegg på kr 27 500 per år. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. januar 2014. Øvrige forbund i Akademikerne helse gjennomfører kun lokale forhandlinger. For nærmere omtale av lønnsoppgjøret i 2014 i helseforetakene, vises det til vedlegg 1.

På grunnlag av tallmateriale/lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for 2013 og 2014 og lønnstilleggene i disse to årene, har utvalget beregnet årslønnsveksten i helseforetakene fra 2013 til 2014 til 3,4 prosent. Det kan være noen tillegg knyttet til lønnsoppgjøret 2014 som ikke er fanget opp i Statistisk sentralbyrå sin lønnsstatistikk per 1. oktober 2014.

1.3 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Utvalget anslår overhenget til 2015 til 1½ prosent i gjennomsnitt i de største forhandlingsområdene. Gjennomsnittlig overheng i de tre foregående år var på 1,2 prosent. For områdene i tabell 1.6 med unntak av undervisningspersonell i KS-området varierer overhenget til 2014 fra 1 prosent for industriarbeidere til 2 prosent for statsansatte. For

undervisningspersonell i KS-området er overhenget til 2015 beregnet til 2¾ prosent. Det høye overhenget skyldes at lønnstilleggene i 2014 ble gitt sent på året pga. streiken.

I tillegg til lønnsoverhenget kan lønnsveksten til neste år i enkelte områder også bli påvirket enten av allerede avtalte tariff tillegg eller av garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser.

Prinsipielt står allerede avtalte lønnstillegg for neste år i en noe annen stilling enn det lønnsoverhenget. Ved å avtale lønnstillegg i et tariffoppgjør for neste år, legger en føringer for årslønnsveksten året etter. På denne bakgrunn bør beregninger av lønnsoverheng til ett år suppleres med opplysninger om eventuelle allerede avtalte tillegg for det samme året.

I KS-området ble det for stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse i oppgjøret i 2014 avtalt lønnstillegg for 2015 som bidrar til årslønnsveksten med om lag 1 prosentpoeng fra 2014 til 2015.

Garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser sikrer områder en (automatisk) lønnsvekst, gjerne i forhold til en fastlagt referansegruppes lønn. Fra 2011 er nye ordninger kommet til, blant annet for regulering av minstelønnsatser i LO - NHO- området.

Virkninger av alle avtalte tillegg inklusive slike ordninger, defineres som tariff tillegg når de er kjent. En del av disse tilleggene vil ikke være klare før endelig statistikk foreligger.

Tabell 1.6 Lønnsoverhenget fra året før i prosent. 2010-2015.

Område/gruppe:	2010	2011	2012	2013	2014	2015
NHO-bedrifter i industrien i alt ¹ :	1,4	1,5	1,5	1,6	1,3	
Industriarbeidere	1,0	1,2	1,3	1,2	1,2	1
Industrifunksjonærer	1,7	1,9	1,8	2,1	1,4	1¼
Virke-bedrifter i varehandel	0,7	1,2	1,0	0,7	1,0	1,0
Finanstjenester ²	1,0	1,3	1,3	1,4	1,0	1,2
Staten	0,9 ³	2,3	1,1	2,2	0,8	2
Kommunene i alt :	1,1	2,4	0,8	2,4	0,5	1¾ ⁶
Undervisningspersonale	1,0	2,4	0,7	2,5	0,3	2¾ ⁶
Øvrige ansatte	1,1	2,4	0,8	2,3	0,6	1 ⅔ ⁶
Ansatte i Spekter-bedrifter:						
Helseforetakene ⁴	2,0	1,9	0,8	1,0	0,7	1,2
Øvrige bedrifter	0,9	0,9	1,2	1,2	0,8	¾
Veid gjennomsnitt ⁵	1,2	1,9	1,0	1,8	0,8	1,4

¹ Arbeidere og funksjonærer i industrien er vektet sammen med lønnssummen i hver gruppe som vekt.

² Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

³ Omlegging av beregningsmetode trakk opp overhenget til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010:4.

⁴ Beregnet på Spekters tallmateriale til 2010. Fra 2011 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

⁵ Overhenget er et gjennomsnitt for ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene. Antall årsverk i hver gruppe er brukt som vekter.

⁶ For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk overhenget til 2015 opp.

Kilde: Beregningsutvalget.

1.4 Lønnsutviklingen for ledere

1.4.1 Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer

I dette avsnittet presenteres lønnsveksten fra 2013 til 2014 for ledere i en del næringer basert på samme lønnsbegrep som i tabell 1.1, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. Tallene omfatter ledere i foretak i næringsvirksomhet utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Offentlig eide foretak er inkludert. Tallene er basert på Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk. Lønnsveksten er regnet som endring i månedslønn fra september/oktober det ene året til samme tidspunktet året etter.

Det presenteres tall for to grupper av ledere i næringsvirksomhet:

- Gruppen med yrkeskode 1210, ”administrerende direktører” i store og mellomstore foretak, dvs. foretak med 10 eller flere ansatte. Gruppen kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.
- Gruppen med yrkeskode 1300, ”ledere av små foretak”, dvs. foretak med færre enn 10 ansatte.

Totalt omfattet utvalget til lønnsstatistikken i 2013 om lag 23 700 heltidsansatte personer innen disse to ledergruppene.

Tabell 1.7 viser at lønnsveksten regnet som endring i gjennomsnittslønn fra september/oktober 2013 til september/oktober 2014 for administrerende direktører varierte en del mellom næringene som er med i tabellen, fra en nedgang i gjennomsnittslønnen i varehandel på 4,4 prosent til en vekst på 5,6 prosent i olje- og gassutvinning. For administrerende direktører i industrien var lønnsveksten 0,9 prosent. For ledere av små foretak var lønnsveksten i 2014 høy i IKT (7,1 prosent), mens veksten varierte mellom 2,4 og 4,0 prosent i de andre næringene i tabell 1.7.

I næringene olje- og gassutvinning og faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting var lønnsveksten for administrerende direktører fra september/oktober 2013 til samme tidspunkt i 2014 høyere enn for lønnstakerne ellers i disse næringene.

Fra september/oktober 2012 til samme tidspunkt i 2013 var lønnsveksten høyere for administrerende direktører i næringene bygg- og anleggsvirksomhet, varehandel og IKT enn for lønnstakerne ellers i disse næringene.

Tabell 1.7 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2013 og 2014 for administrerende direktører² og ledere³ av små foretak i enkelte næringer. Eksklusive opsjons- og naturalytelser. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører				Ledere av små foretak			
	Lønnsvekst		Lønnsnivå	Antall i utvalget	Lønnsvekst		Lønnsnivå	Antall i utvalget
	2013	2014	2014	2014	2013	2014	2014	2014
Olje- og gassutvinning inkl. tjenesteyting	21,5	5,6	2 041 200	102	-	-	-	-
Industri	0,8	0,9	1 029 600	1123	6,4	3,4	662 400	494
Bygg- og anleggsvirksomhet	3,4	2,3	816 000	834	2,2	4,0	631 200	640
Varehandel	6,6	÷4,4	756 000	3 525	2,2	0,5	499 200	7 497
Samferdsel	0,5				÷1,9			
IKT	7,3	÷1,0	1 134 000	989	1,0	7,1	904 800	305
Finanstjenester	4,4	0,9 ⁴	1 683 600	608	-	-	-	-
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	0,7	4,9	1 105 200	649	9,8	2,4	774 000	375
Forretningsmessig tjenesteyting	0,0	1,0	888 000	420	5,8	2,4	655 200	231

¹ Månedslønn ekskl. overtid*12. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte.

⁴ Gjennomsnittslønnen falt med 4,4 prosent fra 2013 til 2014 i Bank- og forsikringsvirksomhet, mens den økte med 10 prosent i Annen finansiell tjenesteyting.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

1.4.2 Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser

Beregningsutvalget presenterer i dette avsnittet en lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Statistikken bygger på datamaterialet Statistisk sentralbyrå innhenter til lønnsstatistikken. Videre er det hentet tilleggsinformasjon fra LTO-registeret om opsjons- og naturalytelser. Statistikken dekker perioden 2004 til 2013. Denne lederlønsstatistikken bygger på yrkesklassifiseringen for å definere ledere (jf. boks 1.2). Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.

Lønnsveksten er regnet som endring fra september/oktober det ene året til samme tidspunktet året etter, og kan i det enkelte år ikke direkte sammenliknes med veksten i gjennomsnittlig årslønn fra det ene året til det andre slik den framkommer i tabell 1.1. Over tid vil det likevel bli stor grad av samsvar mellom disse to måtene å beregne lønnsveksten på.

Tabell 1.8 viser at gjennomsnittslønnen for administrerende direktører økte med 3,0 prosent fra september/oktober 2012 til samme tidspunkt i 2013, mot nullvekst i tilsvarende periode året før. Opsjons- og naturalytelser i kroner økte noe for denne ledergruppen fra 2012 til 2013. Lønnsveksten varierte i 2013 forholdsvis lite med foretaksstørrelse, fra 2,9 prosent for administrerende direktører i foretak med over 250 ansatte til 4,2 prosent i foretak med under 25 ansatte. For ledere i småbedrifter var lønnsveksten 3,4 prosent fra september/oktober 2012 til september/oktober 2013, mot 2,8 prosent året før. For alle ledere var veksten 5,2 prosent fra september/oktober 2012 til september/oktober 2013, mot 1,8 prosent året før. Andelen som ledere i små bedrifter utgjorde av alle ledere, gikk ned fra 2012 til 2013. Dette trakk isolert sett opp samlet lønnsvekst for ledere i alt i 2013.

Tabell 1.8 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører og ledere av små foretak. Vekst fra året før i prosent. 2004-2013.

	Administrerende direktører ²	Ledere av små foretak ³	Alle ledere
2005	5,5	0,7	3,3
2006	5,5	3,4	5,6
2007	2,6	7,8	6,3
2008	10,3	5,1	6,2
2009	-1,5	1,9	1,2
2010	5,1	3,3	4,2
2011	4,0	3,9	5,0
2012	0,0	2,8	1,8
2013	3,0	3,4	5,2
2004-13	39,7	37,1	46,0
Gj. sn. per år	3,8	3,6	4,3
Lønnsnivå 2013	904 800	583 200	728 400
- Herav opsjonsytelser og naturalytelser	18 000	8 400	13 200
Antall ledere i utvalget i 2013	10 836	11 579	22 415

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Ledere i foretak med 10 eller flere ansatte blir kodet som administrerende direktører i lønnsstatistikken. Dette er en forholdsvis lav grense, slik at en del ledere trolig får denne koden uten å utføre oppgaver eller ha det ansvaret en vanligvis forbinder med en administrerende direktør.

I tabell 1.9 er administrerende direktører rangert etter stigende lønnsnivå og inndelt i desiler. Det var om lag 1 080 direktører i hvert desil i 2013. Tabellen viser at lederne i 10. desil har en gjennomsnittslønn på om lag 2,1 millioner kroner per september/oktober 2013. Opsjons- og naturalytelser for denne gruppen var 100 800 kroner i 2013. Lønnsveksten i 2013 var høyere i desilene 1-5 enn i desilene 6 til 10.

Tabell 1.9 Gjennomsnittslønn¹ etter desiler per september/oktober 2013 for administrerende direktører². Inklusive opsjons- og naturalytelser. Vekst i prosent fra året før.

Desiler	Samlet årslønn 2013	Endring fra året før	Opsjons- og naturalytelser 2013
1	381 600	5,3	
2	477 600	6,1	
3	540 000	6,6	0
4	608 400	5,8	1 200
5	688 800	5,9	2 400
6	793 200	4,4	4 800
7	932 400	4,4	6 000
8	1 105 200	4,4	9 600
9	1 377 600	4,2	16 800
10	2 138 400	-2,5	100 800
I alt	904 800	3,0	18 000

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Boks 1.2 Lønn for ledere basert på Statistisk sentralbyrås lederlønsstatistikk

Lederlønn basert på Statistisk sentralbyrås lønsstatistikk omfatter heltidsansatte ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Lederne er hentet fra yrkeskode 1210, administrerende direktør, i foretak med flere enn 10 ansatte og yrkeskode 1300, ledere i små foretak, med færre enn 10 ansatte. Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak. Lønsstatistikken bygger på et representativt utvalg av virksomheter med fulltelling blant de største foretakene i hver næring, og et utvalg blant små foretak. Lønsstatistikken er en strukturstatistikk, som skal ta inn over seg alle strukturelle endringer i arbeidsmarkedet fra år til år, som f. eks. jobbskifter, sysselsettingsendringer, omstrukturering og sammenslåinger/oppsplitting av foretak. Det vil dermed skje en viss utskifting av ledere som er med i lederlønsstatistikken fra det ene året til det neste.

Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

Tabell 1.10 viser lønnsutviklingen og lønnsnivå for kvinnelige og mannlige ledere. For kvinnelige administrerende direktører økte gjennomsnittslønnen fra september/oktober 2012 til samme tidspunkt i 2013 med 5,4 prosent, mens økning for menn var 2,7 prosent. Gjennomsnittlig lønnsnivå for kvinnelige administrerende direktører var per september/oktober 2013 om lag 73 prosent av lønnsnivået for mannlige administrerende direktører.

Tabell 1.10 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2013 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører². Menn og kvinner. Vekst fra året før i prosent.

	Antall	Samlet	Lønnsvekst fra	Opsjons- og naturalytelser	
		lønnsnivå ¹	året før	2012	2013
	2013	2013	2013	2012	2013
Alle adm. direktører ²	10 836	904 800	3,0	16 800	18 000
- menn	7 886	963 600	2,7	19 200	20 400
- kvinner	2 950	705 600	5,4	7 200	9 600

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte
Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.11 viser gjennomsnittlig lønnsnivå og lønnsutvikling for administrerende direktører etter foretaksstørrelse. Det er ikke en entydig sammenheng mellom foretaksstørrelse og lønnsnivå. I 2013 var lønnsnivået høyest for administrerende direktører i foretak med 100 til 249 ansatte. Noe av forklaring på dette kan være at statistikken omfatter flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak, slik at sammensetningen av ledergruppen som inngår kan variere mellom foretaksstørrelser. Det kan også skyldes næringsvise forskjeller i foretaksstørrelser.

Tabell 1.11 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2013 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører² etter foretaksstørrelse. Vekst fra året før i prosent.

Foretaksstørrelse, ansatte	Antall administrerende direktører ²	Samlet lønnsnivå ¹	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser
	2013	2013	2013	2013
0-24	3 174	770 400	4,2	12 000
24-99	2 730	970 800	3,9	19 200
100-249	1 285	1 234 800	3,3	28 800
250 og over	3 647	1 020 000	2,9	26 400
Alle	10 836	904 800	3,0	18 000

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

1.4.3 Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor

Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor kommer utvalget tilbake til i rapporten i slutten av mars.

1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Lønnsutviklingen for kvinner og menn kommer utvalget tilbake til i rapporten i slutten av mars.

1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning

Lønnsutviklingen for lønnstakere etter utdanning kommer utvalget tilbake til i rapporten i slutten av mars.

1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Lønnsutviklingen for deltidsansatte kommer utvalget tilbake til i rapporten i slutten av mars.

1.8 Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 2004-2014

Tall for lønnsfordelingen blant lønnstakere fram til 2014 kommer utvalget tilbake til i rapporten i slutten av mars.

Kapittel 2

2 Konsumprisutviklingen i Norge

- Beregningsutvalget anslår at konsumprisindeksen (KPI) som årsgjennomsnitt vil øke med om lag 2¼ prosent i 2015. I 2014 var veksten 2,0 prosent.
- De siste fem årene har KPI i gjennomsnitt økt med 1,7 prosent. Prisveksten var lavest i 2012 med 0,8 prosent, og høyest i 2010 med 2,5 prosent. Elektrisitetsprisene har vært den dominerende faktoren bak svingningene.
- KPI justert for avgiftsendringer og energivarer (KPI-JAE) har de siste fem årene i gjennomsnitt økt med 1,5 prosent. Dette målet på underliggende prisvekst var lavest i 2011 med 0,9 prosent og høyest i 2014 med 2,4 prosent.
- Målt uten energivarer og reelle avgiftsendringer økte prisveksten etter leverende sektor i 2014 for alle hovedgrupper utenom husleie. Det var imidlertid særlig utviklingen i prisene på importerte konsumvarer som bidro til oppgangen. En klar svekkelse av krona gjennom andre halvdel av 2013 bidro til dette. Valutakursutviklingen har også bidratt til økt prisvekst for norskproduserte varer og tjenester fordi det brukes mye importert produktinnsats i produksjonen, som også har steget i pris.
- Veksten i KPI-JAE målt fra samme måned året før var svært stabil gjennom 2014. Tolvmånedersveksten var rundt 2,4 prosent mot slutten av 2014, og holdt seg på dette nivået også i januar 2015.

2.1 Prisutviklingen i senere år

2.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

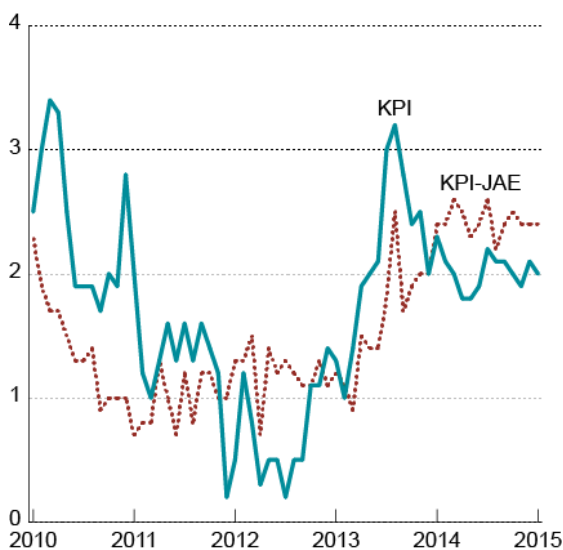
Konsumprisindeksen (KPI) økte med 2,0 prosent fra 2013 til 2014 etter en oppgang på 2,1 prosent fra 2012 til 2013. Den lille reduksjonen i prisveksten skyldes i stor grad utviklingen i elektrisitetsprisene. Mens elektrisitetsprisene steg med 16,1 prosent i 2013, falt de med 6,9 prosent i 2014. Også reelle avgiftsendringer trakk den samlede prisveksten litt ned (målt som forskjellen mellom KPI og KPI-JA som angir konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer). Den underliggende prisveksten, målt ved konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), steg derimot med 2,4 prosent i 2014 mot 1,6 prosent året før. Oppgangen i den underliggende prisveksten kan i stor grad føres tilbake til svekkelsen av norske kroner.

I de siste fem årene har KPI i gjennomsnitt steget med 1,7 prosent årlig mot 2,1 prosent årlig i den foregående femårsperioden. Den laveste veksten i KPI de siste fem årene var i 2012 med en vekst på bare 0,8 prosent, mens den høyeste var i 2010 med en vekst på 2,5 prosent.

Tolvmånedersveksten i KPI-JAE var svært stabil gjennom 2014. Prisveksten økte for alle hovedgrupper utenom husleie, men det var særlig utviklingen i prisene på importerte konsumvarer som bidro til oppgangen. En klar svekkelse av krona gjennom andre halvdel av 2013 bidro til dette. Valutakursutviklingen har også bidratt til økt prisvekst for norskproduserte varer og tjenester fordi det brukes mye importert produktinnsats i produksjonen, som også har steget i pris.

KPI-JAE har i gjennomsnitt økt med 1,5 prosent de siste fem årene. Dette er lavere enn den gjennomsnittlige veksten i KPI, noe som i hovedsak skyldes at prisene på drivstoff og smøremidler i gjennomsnitt har steget mer enn prisene på andre varer i denne perioden.

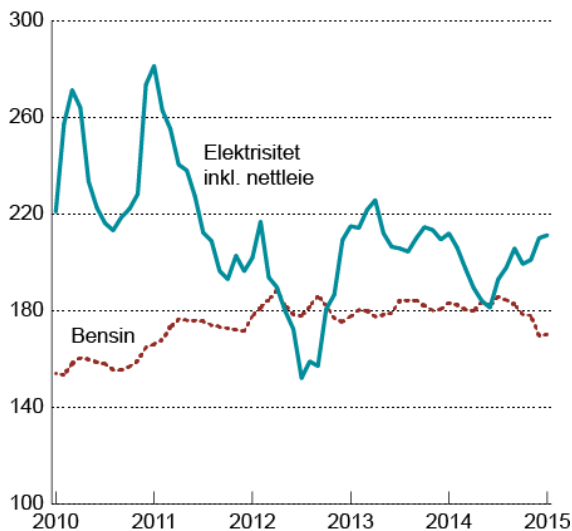

Figur 2.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

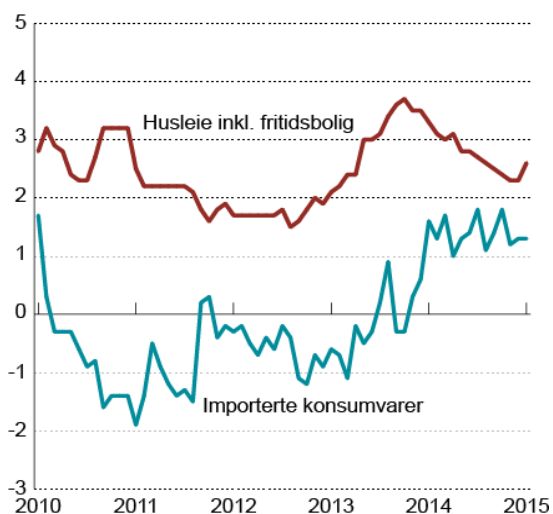
Oljeprisen falt markert gjennom siste halvdel av 2014 og målt i kroner var prisen ved utgangen av året om lag 38 prosent lavere enn ved siste pristopp i juli. Som årsgjennomsnitt var oljeprisen i 2014 likevel bare 3 prosent lavere enn i 2013. Råoljeprisen er en viktig produksjonsfaktor for drivstoff, men utviklingen i prisene på bensin og diesel til husholdningene påvirkes i stor grad også av utviklingen av marginene i raffineringsnæringen, av avgiftene og av avansen til bensinstasjonene. Målt fra samme måned året før, avtok veksten i prisene på drivstoff og smøremidler fra 1,9 prosent i juni 2014 til -6 prosent i desember 2014. Til tross for lavere råoljepris var prisene på drivstoff og smøremidler som årsgjennomsnitt likevel 0,1 prosent høyere enn i 2013.

Svingninger i elektrisitetsprisene er en viktig kilde til svingningene i den samlede prisstigningen. I de fem siste årene er forskjellen fra høyeste (januar 2011) til laveste pris (juli 2012) hele 85 prosent. Målt fra samme måned året før har prisveksten på elektrisitet beveget seg i området fra -16,1 til +0,3 prosent i 2014. Med en vekt på 3,2 prosent innebærer det en forskjell i vekstbidrag til KPI på 0,5 prosentpoeng. Årsgjennomsnittet av elektrisitetsprisene i 2014 var 6,9 prosent lavere enn i 2013.

Figur 2.2 Energivarer i KPI. Indeks 1998=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

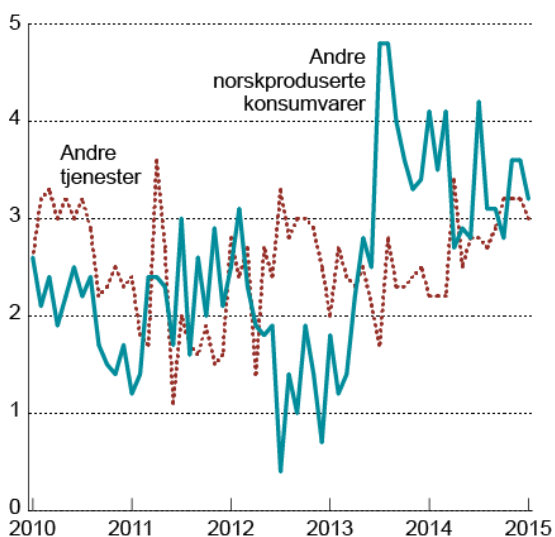

Figur 2.3 KPI-JAE etter leveringssektor: Importerte konsumvarer og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.1 viser utviklingen i veksten i KPI-JAE etter leveringssektor. Moderat prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret mot økt import fra lavkostland, har i mange år bidratt til en svak prisutvikling og stort sett prisnedgang på importerte konsumvarer, jf. figur 2.3. Prisene på disse varene påvirkes også av kronkursen og avansen hos detaljister og grossister i Norge. I 2014 steg prisene på importerte konsumvarer med 1,4 prosent etter et fall på 0,2 prosent året før. Tolv månedersveksten var på det laveste i april med 1,0 prosent og det høyeste i oktober med 1,8 prosent. Endringer i kronkursen slår normalt ut i konsumprisene etter noe tid og økningen i prisstigningen for denne kategorien varer kan nok derfor i stor grad tilbakeføres til kronesvekkelsen gjennom 2013. Kronens verdi, målt ved den importveide valutakursen, falt betydelig gjennom siste halvdel av fjoråret etter fall også gjennom 2013. Som årsgjennomsnitt var den importveide verdien av kroner 5,3 prosent lavere i 2014 enn i 2013, mens den i 2013 var 2,2 prosent lavere enn året før.

Husleieindeksen i KPI består av betalt husleie og beregnet husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien av tjenesten selveiere og andelseiere får av boligen sin. Prisen på denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boliger i leiemarkedet. Figur 2.3 viser utviklingen i husleiene inkludert fritidsbolig justert for avgiftsendringer. Fra 2013 til 2014 steg husleiene med 2,8 prosent, ned fra 3,0 prosent året før. En omlegging av Statistisk sentralbyrås metode for datainnsamling og beregning kan ha trukket veksten i prisindeksen noe opp. Tolvmånedersveksten i husleiene avtok jevnt gjennom året fra 3,3 prosent i januar til 2,3 prosent i desember 2014. Prisene på andre tjenester steg med 2,8 prosent i 2014 etter en oppgang på 2,3 prosent året før. Tolvmånedersveksten tok seg opp gjennom året fra et gjennomsnitt på 2,2 prosent i 1. kvartal til 3,2 prosent i 4. kvartal.

Figur 2.4 KPI-JAE etter leveringssektor: Andre tjenester og Andre norskproduserte konsumvarer. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.4 viser prisutviklingen eksklusive avgiftsendringer og utenom energivarer for to store leveringssektorer: Andre norskproduserte konsumvarer og Andre tjenester. Figuren viser at prisstigningen på norskproduserte konsumvarer tok seg klart opp i 2013 og ytterligere opp i 2014. Det er norskproduserte konsumvarer som påvirkes av verdensmarkedet, som bl.a. består av alkoholfrie drikkevarer, godteri, vaskemidler, byggevarer og tidsskrifter, som har steget i pris. Som årsgjennomsnitt økte prisene på norskproduserte konsumvarer med 3,3 prosent i 2014 etter en vekst på 3,1 prosent i 2013 og 1,6 prosent i 2012, jf. tabell 2.1. Tolvmånedersveksten fluktuerte betydelig gjennom 2014 og var høyest i juli på 4,2 prosent og lavest i april på 2,7 prosent.

Tabell 2.1 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor

	Vekt ¹	Endring i prosent fra året før					
		2010	2011	2012	2013	2014	jan. 2015
Totalt	1000	1,4	0,9	1,2	1,6	2,4	2,4
Jordbruksvarer	59,9	-0,3	-2,3	0,0	0,6	2,7	2,0
Fiskevarer	6,9	0,0	3,7	0,9	0,5	5,2	5,4
Andre norskproduserte konsumvarer	104,8	2,1	2,1	1,6	3,1	3,3	3,2
Importerte konsumvarer	318,1	-0,7	-0,8	-0,7	-0,2	1,4	1,3
Husleie inkl. fritidsbolig	206,5	2,8	2,1	1,8	3,0	2,8	2,6
Andre tjenester	303,7	2,8	2,0	2,7	2,3	2,8	3,0
- med arbeidslønn som dominerende prisfaktor	69,5	4,1	3,8	3,1	3,4	3,6	3,5
- også med andre viktige priskomponenter	234,2	2,3	1,4	2,5	2,0	2,6	2,9

¹ Vektene gjelder fra januar 2015 til desember 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2.1.2 Prisutviklingen for ulike konsumgrupper

I tabell 2.2 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*. Prisene på hovedgruppen klær og skotøy, som er typiske importvarer, falt i 2014 i likhet med de foregående 18 årene. På årsbasis var nedgangen 0,6 prosent. Også prisene på post- og teletjenester falt i 2014. Prisene på bolig, lys og brensel steg mindre enn gjennomsnittet, mens prisene på øvrige hovedgrupper økte mer enn gjennomsnittet.

Prisene på *matvarer og alkoholfrie drikkevarer* økte i fjor med 3 prosent etter en økning på 1,1 prosent året før. Prisoppgangen var høyere for undergruppen alkoholfrie drikkevarer enn for matvarer. Prisoppgangen var særlig høy for gruppene oljer og fett, frukt og fisk.

Prisene på *alkohol og tobakk* steg med 3,4 prosent fra 2013 til 2014, ned fra en prisvekst på 4,3 prosent året før. Prisoppgangen var klart høyere for tobakk enn for alkohol. Prisveksten for denne varegruppen var klart høyere enn veksten i totalindeksen og bidro dermed til å trekke den samlede prisveksten opp.

I 2014 steg prisene for konsumgruppen bolig, lys og brensel med 1,3 prosent etter en oppgang på 5,3 prosent året før. Prisveksten for denne konsumgruppen ble i fjor særlig trukket ned av fall i elektrisitetsprisene.

Prisene på *møbler og husholdningsartikler* økte med 3,2 prosent i fjor, etter en vekst på 0,4 prosent året før. Det var imidlertid stor variasjon i utviklingen for undergruppene. Prisene på møbler og annen innredning økte med 8,2 prosent i 2014 og bidro til å trekke den samlede prisveksten opp. Dette er den høyeste prisveksten for konsumgruppen siden 1987. Møbler er i stor grad importert og en svakere krone kan ha bidratt til den høye prisveksten. I motsatt retning trakk fall i prisene på varer og tjenester for rengjøring og ettersyn i bolig.

For konsumgruppen *transport*, økte prisene med 2,3 prosent i 2014 etter en vekst på 1,4 prosent året før. Det var også her stor variasjon i utviklingen for undergruppene. Mens prisene på passasjertransport med fly falt med 0,6 prosent i fjor, steg prisene på passasjertransport med båt og på vei med hhv. 5,6 og 4,5 prosent.

Prisene på *post og teletjenester* falt med 0,8 prosent i fjor, etter et fall på 2,1 prosent året før. Med unntak av oppgang i 2002 og 2006 har prisene på denne gruppen falt siden 1990. Prisene på teletjenester, som utgjør 85 prosent av konsumgruppen, falt med 0,7 prosent i fjor og bidro med det til å trekke den samlede prisveksten ned. Fall i prisene på teleutstyr trakk i samme retning. I motsatt retning trakk utviklingen i prisene på posttjenester med en årsvekst på 3,8 prosent.

Konsumgruppen *kultur og fritid* hadde en prisvekst på 2,1 prosent i 2014 etter en vekst på 0,9 prosent året før. Prisene på bøker steg med 5 prosent i fjor og bidro til å trekke den samlede prisveksten opp. Fall i prisene på audiovisuelt utstyr har de siste årene bidratt til å trekke den samlede prisveksten ned. Det skjedde også i fjor.

Tabell 2.2 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før					
		2010	2011	2012	2013	2014	jan. 2015
Totalt	1000	2,5	1,2	0,8	2,1	2,0	2,0
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	127,9	0,2	-0,1	1,2	1,1	3,0	2,4
02 Alkoholdrikker og tobakk	40,3	3,5	6,4	3,2	4,3	3,4	3,1
03 Klær og skotøy	50,8	-4,0	-3,0	-1,3	-2	-0,6	-2,7
04 Bolig, lys og brensel	230,4	5,3	0,9	-1,8	5,3	1,3	2,0
<i>Herav: Betalt husleie</i>	43,6	2,8	2,3	1,9	3,1	2,7	3,1
<i>Beregnet husleie</i>	128,9	2,8	2,0	1,7	2,9	2,7	2,4
<i>Elektrisitet, fyringsoljer oa. brens.</i>	42,4	18,8	-4,0	-17,5	14,7	-5,7	-1,0
05 Møbler og husholdningsart.	65,6	-0,4	-0,6	0,1	0,4	3,2	3,0
06 Helsepleie	30,2	2,6	2,3	3	2,6	2,5	2,3
07 Transport	162,8	2,1	2,4	2,5	1,4	2,3	2,0
<i>Herav: Kjøp av egne transportmidler</i>	64,3	0,6	0,7	-0,4	-0,3	1,4	1,1
<i>Drift og vedlikehold av tr.midler</i>	67,3	5,5	6,3	3,8	2,2	2,4	-1,2
<i>Transporttjenester</i>	31,2	-0,9	-0,8	5,3	2,7	3,2	10,1
08 Post- og teletjenester	26,0	-2,2	-1,8	-5,9	-2,1	-0,8	0,3
09 Kultur og fritid	113,1	2,2	-0,1	0,3	0,9	2,1	2,5
10 Utdanning	5,6	2,9	2,9	5,4	7,5	3,3	1,9
11 Hotell- og restauranttjenester	54,4	3	2,9	3,2	2,9	2,5	2,2
12 Andre varer og tjenester	93,0	3,2	2,8	3,3	1,9	2,5	2,3

¹ Vektene gjelder fra januar 2015 til desember 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2015

For å anslå prisutviklingen framover har Beregningsutvalget som vanlig gjennomført beregninger med Statistisk sentralbyrås makroøkonomiske modell Kvarts. Resultatene er vist i tabell 2.4.

2.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen og som anslaget for KPI bygger på, er summert opp i tabell 2.3. Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer rundt 30 prosent av produktene som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder imidlertid også betydelige hjemmekostnadselementer i form av varehandelsavanser og avgifter. Samtidig er det direkte og indirekte import knyttet til produktinnsatsen i produksjonen av varer og tjenester som leveres fra norske næringer, slik at priser på importert produktinnsats også har betydning for norske konsumpriser.

Importprisforløpet påvirkes blant annet av utviklingen i kronekursen, verdensmarkedsprisene på råvarer, prisstigningen hos handelspartnere, vridninger i importen i retning lavkostland og trendmessig nedgang i prisene på enkelte varegrupper (audiovisuelt utstyr).

Usikkerheten om utviklingen i valutakursen er stor. Målt ved den importveide kursindeksen svekket kronen seg betydelig gjennom andre halvdel av 2014. Ved årsskiftet var kronen 9 prosent svakere enn gjennomsnittet for 2014. Kronen har styrket seg litt i 2015 så langt og var 11. februar 5,7 prosent svakere enn gjennomsnittet for 2014. Det legges teknisk til grunn for beregningene at kronen, målt ved den importveide kronekursen, på årsbasis vil svekke seg med 5 prosent fra 2014 til 2015. I modellberegningene er gjennomsnittlig oppgang i importprisene på konsumrelaterte varer (regnet i norske kroner) på 5,9 prosent fra 2014 til 2015. Dersom den importveide kronekursen blir 4 prosent sterkere eller svakere enn det som er lagt til grunn, vil det bidra til å endre samlet prisvekst med 0,7 prosentpoeng i 2014, jf. tabell 2.4.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) falt markert gjennom siste halvdel av 2014 og fram til midten av januar 2015. Målt i kroner per fat var prisen ved utgangen av året om lag 38 prosent lavere enn ved siste pristopp i juni. Som årsgjennomsnitt endte oljeprisen på 619 kroner per fat i 2014. Markedet for fremtidspriser indikerer at oljeprisen skal ta seg noe opp igjen framover. Utvalget har i modellberegningene lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris i 2015 på 450 kroner pr. fat, noe som innebærer en nedgang på vel 27 prosent fra 2014. Oljeprisforutsetningen er forenelig med en oljepris på 60 USD pr. fat og en dollarkurs på 7,5 kroner som gjennomsnitt for 2015. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisene på fyringsolje. Reduserte bensinpriser reduserer også produksjonskostnadene i annen norsk vare- og tjenesteproduksjon, noe som bidrar til lavere priser generelt. Dersom oljeprisen pr. fat blir 100 kroner høyere eller lavere enn lagt til grunn viser beregninger at det vil endre den samlede prisstigningen med 0,2 prosentpoeng, jf. tabell 2.4.

Som årsgjennomsnitt falt *elektrisitetsprisene* med 6,9 prosent fra 2013 til 2014. Den daglige systemprisen på Nord Pool (spot) falt fra et gjennomsnitt på 30 øre pr. KWh i 4. kvartal 2013 til 25 øre pr. KWh i 1. kvartal 2014 og videre ned til 21 øre pr. KWh i 2. kvartal. Deretter tok prisene seg noe opp og var ved utgangen av 2014 på 26 øre pr. KWh. Fra årsskiftet og fram til 12. februar har prisene variert mellom 24 og 37 øre pr. KWh. Systemprisene hittil i år sammen med terminprisene for elektrisitet i 2015 pr. 10. februar gir en gjennomsnittlig systempris på rundt 23 øre pr. KWh i år, mot en gjennomsnittlig systempris på rundt 24,8 øre pr. KWh i fjor. Gjennomsnittlig nettleie inkludert avgifter økte med 4,1 prosent ved inngangen av 2015. Det legges til grunn at nettleien som vanlig ikke endres gjennom året. På denne bakgrunn legger utvalget til grunn at elektrisitetsprisene inkludert nettleie vil holde seg på samme nivå i 2015 som

i 2014. Usikkerheten knyttet til utviklingen framover er imidlertid betydelig. I tabell 2.4 er det gjengitt modellberegninger som viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene, vil endre prisveksten med 0,5 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

Utviklingen i *prisene på norskproduserte jordbruksvarer* vil blant annet avhenge av den avtalte rammen i jordbruksoppjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut gjennom prisendringer. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at produsentprisene på norskproduserte jordbruksvarer øker med 1 prosent fra 2014 til 2015.

Prisene på varer til konsum påvirkes av det *avgiftsopplegget* som Stortinget vedtar.

Avgiftsopplegget for 2015 innebærer bare mindre endringer i forhold til referansesystemet og er ikke ventet å påvirke prisveksten i 2015.

Tabell 2.3 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregningen av konsumprisvekst fra 2014 til 2015. Prosentvis vekst fra året før

	2014	2015
Importveid valutakurs ¹	5,3	5,0
Importpriser, tradisjonelle varer	5,4	4,7
Konsumrelaterte varer ²	5,9	5,9
Øvrige varer	3,5	-0,2
Råolje i NOK	-3,0	-27,4
Priser på jordbruksvarer ³	0,9	1,0
Elektrisitetspris ⁴	-6,9	0,0

¹ Negativ endring betyr appresiering av norske kroner.

² Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, verkstedprodukter, biler mv. og matvarer og råvarer.

³ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

⁴ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler ifølge KPI.

Kilde: Beregningsutvalget

2.2.2 Modellresultater

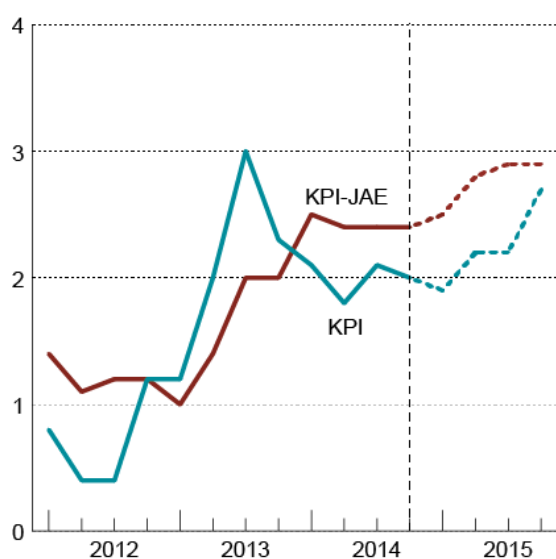
Beregningene som er blitt gjennomført med Kvarts gir en økning i KPI på 2,3 prosent fra 2014 til 2015. Dette innebærer en økning i prisstigningen på 0,3 prosentpoeng fra i fjor. Den underliggende prisveksten, målt ved KPI-JAE, øker i modellberegningen med 2,8 prosent, mot en vekst på 2,4 prosent i fjor.

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at den underliggende prisveksten, målt ved KPI-JAE, vil stige jevnt gjennom året, fra 2,5 prosent i 1. kvartal til 2,9 prosent i 4. kvartal. Også prisveksten målt ved KPI antas å stige jevnt gjennom året, fra 1,9 prosent i 1. kvartal til 2,7 prosent i 4. kvartal.

Et anslag på KPI-veksten på 2,3 prosent er høyere enn Finansdepartementets anslag fra oktober i fjor på 2,1 prosent, men lavere enn både Norges Banks og Statistisk sentralbyrås anslag fra desember i fjor på hhv. 2½ og 2,6 prosent, jf. tabell 3.5 i kapittel 3. Forskjellene kan i stor grad føres tilbake til forutsetningene om oljepris, elektrisitetspris og valutakurs.

Tabell 2.4 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE i 2015 og virkninger av enkelte endringer i noen sentrale forutsetninger. Vekst i prosent fra samme periode året før og virkninger i prosent av prognosebanen.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	1,9	2,2	2,2	2,7	2,3
KPI-JAE	2,5	2,8	2,9	2,9	2,8
<i>Virkninger på KPI av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetsprisvekst	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,5
4 prosent svakere/sterkere krone	+/-0,4	+/-0,6	+/-0,8	+/-0,9	+/-0,7
100 kroner høyere/lavere oljepris	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,3	+/-0,3	+/-0,2

Figur 2.5 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹

¹ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiptet linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

2.2.3 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2015

Basert på forutsetningene omtalt ovenfor, gir beregningen på Kvarts-modellen en vekst i KPI på 2,3 prosent fra 2014 til 2015. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være beheftet med usikkerhet. Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2015 er spesielt knyttet til utviklingen i kronekursen, oljeprisen og elektrisitetsprisene framover. Det er som vanlig også betydelig usikkerhet knyttet til elektrisitetsprisene. Tabell 2.4 gjengir modellberegninger som viser hvordan endrede forutsetninger for disse størrelsene påvirker den samlede prisveksten i forhold til referansebanen. Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt og ovennevnte vurderinger, anslår Beregningsutvalget en gjennomsnittlig vekst i KPI på *om lag 2¼ prosent* fra 2014 til 2015.

Kapittel 3

3 Makroøkonomisk utvikling

Internasjonal økonomi

- Veksten i verdensøkonomien var den samme i 2014 som året før. Det er store forskjeller mellom land og regioner. I USA fortsetter oppgangen, mens euroområdet sliter. I framvoksende økonomier er veksten avtagende, men fortsatt langt høyere enn i industrilandene. For Norges handelspartnere samlet gikk veksten opp fra 1,0 prosent i 2013 til 1,3 prosent i fjor.
- IMF anslår at veksten i verdensøkonomien vil vokse med 3,5 prosent i 2015, litt høyere enn i 2014. Det er industrilandene som vil stå for oppgangen, der veksten anslås å øke fra 1,8 til 2,4 prosent. Veksten i framvoksende økonomier ventes å avta litt, fra 4,4 til 4,3 prosent. Anslaget for 2015 er noe nedjustert siden IMF's anslag i oktober 2014, til tross for at oljeprisen har falt markert siden i fjor sommer.
- Arbeidsledigheten er fortsatt høy i mange OECD-land. Etter å ha nådd en topp i 2013 på 12 prosent, falt arbeidsledigheten i euroområdet til 11½ prosent i 2014. Dette er fortsatt høyt, og det kan trolig ta tid før veksten blir sterk nok til å redusere arbeidsledigheten i euroområdet vesentlig. Utviklingen har vært mer positiv i USA og Tyskland, der arbeidsledigheten har falt til henholdsvis 5½ og 4¾ prosent.
- Det kraftige fallet i oljeprisen i 2014 skyldes dels at veksten i etterspørselen har vært lavere enn forventet, særlig i framvoksende økonomier, men i større grad at tilbudet av olje har økt, bl.a. fra USA. Lavere oljepris øker kjøpekraften i oljeimporterende land og kan støtte opp under veksten i verdensøkonomien.
- Usikkerheten til utviklingen framover er betydelig. Finansmarkedene har vist seg skjøre de senere årene, og uventede hendelser fører raskt til store svingninger. Den geopolitiske situasjonen i Russland og Ukraina er fortsatt spent. Også den uavklarte situasjonen for Hellas kan skape ny uro. Svake regjeringskonstellasjoner i flere EU-land bidrar til å øke usikkerheten. Inflasjonen i eurosonen er nå negativ, og faren for deflasjon eller uønsket lav inflasjon er den siste tiden trukket fram som et risikomoment for området.

Norsk økonomi

- Lav vekst hos Norges viktigste handelspartnere har lenge dempet eksportutviklingen, men veksten tok seg litt opp i 2014. Høy vekst i etterspørselen fra offentlig forvaltning og moderat vekst i husholdningens konsum og tradisjonell eksport bidro til at BNP Fastlands-Norge økte med 2,3 prosent i 2014.
- Sysselsettingsveksten var i 2014 1,1 prosent. For første gang på lang tid økte ikke sysselsettingen i verfts- og transportmiddelindustri eller i reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr som er industrinæringer med store leveranser til oljevirksomheten. Sysselsettingsraten viste en fortsatt nedgang i 2014 og nivået er betydelig lavere enn før finanskrisen.

- Arbeidsledigheten i Norge økte gjennom andre halvår av 2014 og ledighetsraten (AKU) i 4. kvartal var 3,7 prosent. Gjennomsnittlig arbeidsledighet for året som helhet var 3,5 prosent. Statistisk sentralbyrås tall for ledige stillinger viser en nedgang på om lag 0,3 prosent i hvert av de tre første kvartalene i 2014.
- Kraftig fall i oljeprisen gjennom høsten 2014 og i starten av 2015 svekker utsiktene for oljenæringen. Markert fall i etterspørselen fra petroleumsvirksomheten og relativt svak utvikling i fastlandsnæringenes investeringer ventes å bidra til lav aktivitetsvekst i 2015. Ekspansiv finanspolitikk, lavere rente og en svakere krone i 2015 sammenlignet med gjennomsnittet for 2014 vil imidlertid dempe nedgangen. Anslagene for veksten i BNP Fastlands-Norge for 2015 er gjennomgående klart lavere enn trendvekst. Det forventes at arbeidsledigheten øker i 2015.

3.1 Internasjonal økonomi

Veksten i verdensøkonomien holdt seg på samme nivå i 2014 som året før

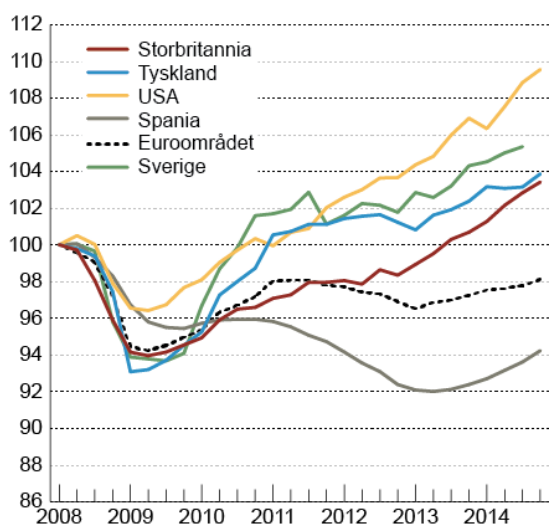
Den økonomiske utviklingen ble ikke like fremgangsrisk internasjonalt i 2014 som man håpet på for ett år siden. Verdensøkonomien vokste med 3,3 prosent, det samme som året før. USA og Storbritannia framsto som lyspunkter og bidro til å trekke veksten opp. Veksten i Japan falt markert fra året før, mens euroområdet fortsatt sliter, med lav økonomisk vekst og høy arbeidsledighet. Etter fall i aktivitetsnivået i 2013, økte imidlertid BNP i euroområdet i 2014, men nivået er fremdeles lavere enn før finanskrisen. Også blant framvoksende økonomier er det store forskjeller. Samlet vokser denne gruppen land fremdeles langt raskere enn industrilandene, selv om farten avtok noe i 2014 fra årene før. Mens veksten avtar gradvis i Kina, har den nær stoppet opp i Brasil og Russland. I India økte veksten i verdiskapingen fra 2013 til 2014. For Norges handelspartnere samlet anslås veksten i BNP til 2,0 prosent i 2014, opp fra 1,3 prosent i 2013.

Verden var preget av krig og konflikter også i 2014. Den væpnede konflikten i Ukraina og Russlands annektering av Krim førte til økt spenning og gjensidige økonomiske sanksjoner mellom Russland og vestlige land. Konflikten i Syria og i andre deler av Midt-Østen og Afrika har vedvart og til dels tiltatt. Dette er menneskelig tragisk og økonomisk ødeleggende for de berørte landene. Konfliktene fører til økt usikkerhet og påvirker den økonomiske aktiviteten negativt også i andre deler av verden.

Det kraftige fallet i oljeprisen gjennom andre halvår av 2014 er likevel av større betydning for verdensøkonomien. Fra i fjor sommer falt prisen på olje fra en topp på nær 115 dollar per fat til ned mot 45 dollar per fat i januar i år. De fleste industriland er netto oljeimportører, og lavere oljepris vil bidra til økt økonomisk vekst globalt. Den største effekten vil trolig ligge framfor oss, men lavere oljepris har gjennomgående stimulert veksten hos våre viktigste handelspartnere i siste halvdel av fjoråret. Dette vil mer enn oppveie at lavere oljepris vil ha en negativ virkning på BNP gjennom redusert oljeproduksjon bl.a. i USA.

Europeiske land tynges fortsatt av høy både offentlig og privat gjeld. Dette har ført til en stram finanspolitikk. Kombinert med en laber fremtidsstro blant husholdninger og bedrifter bidrar gjelden til å holde veksten i forbruk og investeringer nede. I Japan bidro innføringen av forbruksskatt i april i fjor til å dempe privat etterspørsel betydelig. Pengepolitikken har på den annen side vært svært ekspansiv og bidratt til å stimulere den økonomiske aktiviteten i stort sett alle land. Signalrentene er satt til null i de store OECD-landene, og mens sentralbanken i USA har avsluttet sitt program for kjøp av obligasjoner (kvantitative lettelse), har sentralbankene i Japan, euroområdet og Sverige trappet opp, eller varslet en opptrapping av slike kjøp.

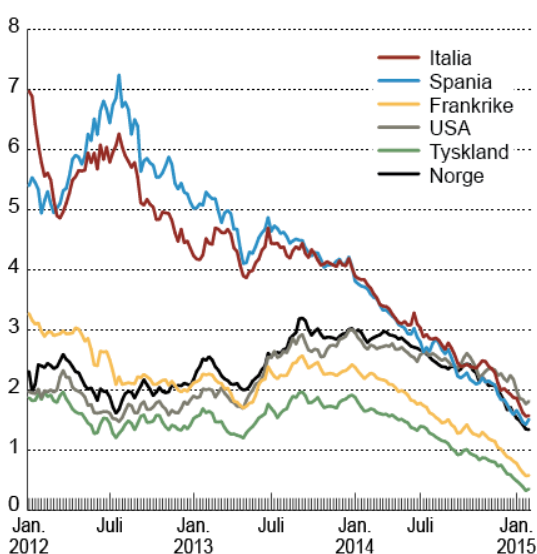
Mens aktivitetsnivået i euroområdet er fortsatt lavere enn det var før den internasjonale finanskrisen ble utløst, er verdiskapingen i USA, Tyskland, Storbritannia og Sverige godt over nivået i 2008/2009.

Figur 3.1 BNP, sesongjusterte volumindekser, 1. kvartal 2008 = 100

Kilde: Macrobond

Den ekspansive pengepolitikken har bidratt til at langsiktige renter falt til svært lave nivåer i de store landene gjennom fjoråret. Lave langsiktige renter avspeiler imidlertid også lav og fallende inflasjon, og forventninger om at den økonomiske veksten og inflasjonen vil holde seg lav i årene framover.

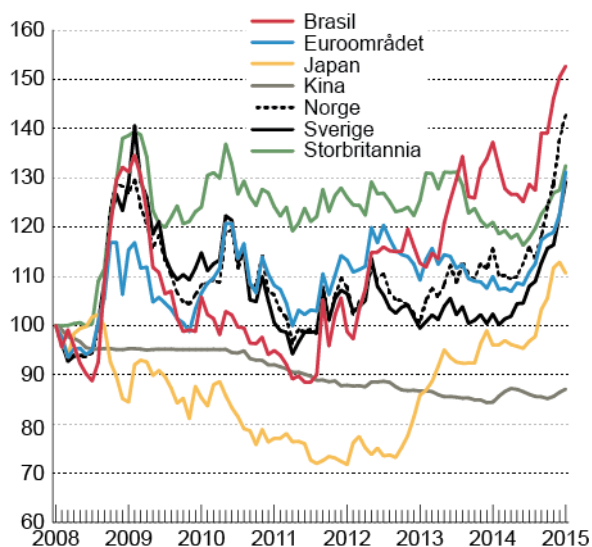

Figur 3.2 Renter på 10-års statsobligasjoner i utvalgte land

Kilde: Macrobond

Sterkere økonomisk vekst i USA enn i andre industriland har bidratt til at verdien av amerikanske dollar har økt relativt til andre valutaer. Denne utviklingen er blitt forsterket av at innretningen av pengepolitikken nå synes å skille lag, der Federal Reserve tar de første skrittene mot en normalisering av pengepolitikken samtidig som bl.a. Den europeiske sentralbanken, Bank of Japan og Riksbanken i Sverige fører en enda mer ekspansiv pengepolitikk. Siden inngangen til 2014 har verdien av dollar styrket seg med nær 20 prosent mot euro, 15 prosent mot yen. Også valutaene i Kina og flere råvareeksporterende fremvoksende økonomier har svekket seg mot

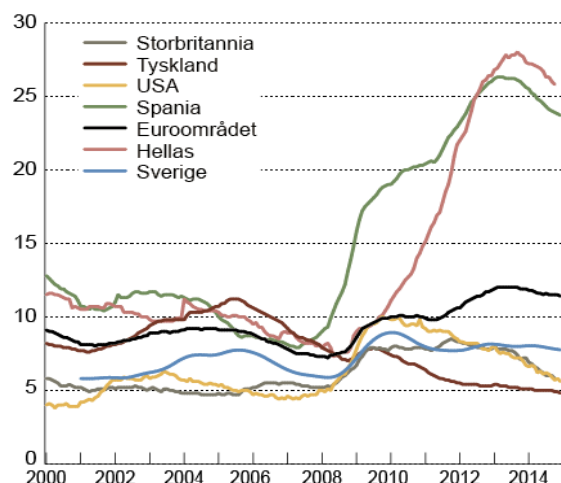
dollar den siste tiden. Konkurranssevnen har dermed bedret seg i euroområdet, Japan og Kina, mens eksportrettet næringsliv i USA får det tøffere.

Figur 3.3 Nasjonal valuta mot USD i utvalgte land Indeks, januar 2008 = 100. Stigende kurve betyr svekket valuta

Kilde: Macrobond

Det er også store forskjeller i utviklingen i arbeidsmarkedene. I USA øker sysselsettingen og arbeidsledigheten går ned. Samtidig er antall langtidsledige, undersysselsatte og personer som har gått ut av arbeidsstyrken høyere enn før finanskrisen. I euroområdet holder arbeidsledigheten seg høy i de fleste landene. Arbeidsledigheten i eurosonen er 11½ prosent, mens den i USA og Tyskland har falt til hhv. 5½ og 4¾ prosent. Lav lønnsvekst både i USA og Europa bidrar isolert sett til å bedre konkurransevnen, men legger samtidig en demper på den private etterspørselen.

Figur 3.4 Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken

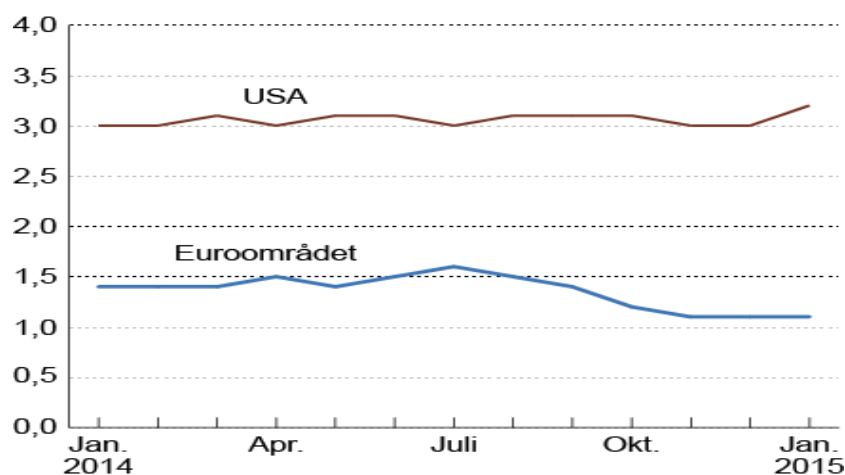
Kilde: Macrobond

Store forskjeller mellom ulike lands utvikling også framover

IMF anslår i sin World Economic Outlook Update fra januar 2015 at veksten i verdensøkonomien vil ta seg opp til 3½ prosent i 2015. For industrilandene anslås veksten å øke fra 1,8 prosent i 2014 til 2,4 prosent i 2015, mens veksttakten i framvoksende økonomier anslås å avta litt, fra 4,4 til 4,3 prosent. Fallet i oljeprisen ventes å støtte opp under veksten framover. I

oljeimporterende land gir lavere oljepris økt kjøpekraft og høyere privat etterspørsel. Denne effekten er ifølge IMF sterkest i industrilandene, der gjennomslaget til prisene for sluttbruker vil være sterkest. I framvoksende økonomier og utviklingsland vil gevinsten først og fremst tilfalle det offentlige, for eksempel i form av lavere subsidier. Råvareeksportører, bl.a. i Sør- og Latin-Amerika og Afrika, vil derimot få en forverring i bytteforholdet og oppleve lavere vekst som følge av prisnedgangen de siste månedene.

Veksten globalt vil videre bli understøttet av en fortsatt ekspansiv pengepolitikk, og både i euroområdet og USA er finanspolitikken ventet å få en mer nøytral innretning enn i de foregående årene. Mens styrkingen av dollar vil dempe eksporten fra USA, vil en svakere euro og yen bidra til økt eksport for europeiske land og Japan. Litt mindre drahjelp fra framvoksende økonomier vil motvirke dette. I Kina bidro lavere vekst i investeringer til å trekke ned veksten i siste halvdel av fjoråret, og IMF venter ytterligere nedgang i år. Lavere vekst i Kina vil virke dempende også for andre land i regionen.

Figur 3.5 Anslag for vekst i BNP i 2015 gitt på ulike tidspunkt

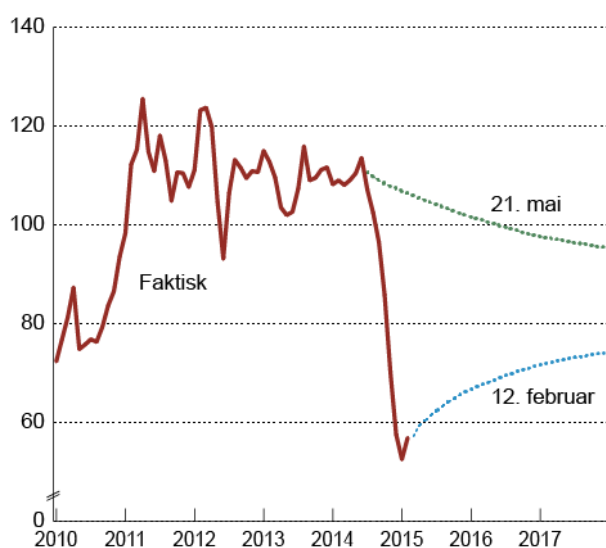
Kilde: Consensus Forecasts

Lav kapasitetsutnyttelse og høy arbeidsledighet har holdt prisveksten i industrilandene lav de siste årene. Fallet i råvarepriser i fjor trakk inflasjonen ytterligere ned. Mens tolv månedersveksten i konsumprisene i OECD-området var 2,0 prosent i juni i fjor, var den kommet ned i 1,5 prosent i november. Prisveksten i de fleste OECD-land gikk videre ned i desember og januar. I Kina falt inflasjonen fra 2,3 prosent i juni til 1,5 prosent i desember. I samme periode falt den fra 7,5 til 5,0 prosent i India. I Russland har derimot svakere valuta ført til oppgang i prisveksten, mens den i Brasil er om lag uendret. IMF anslår 1,0 prosent vekst i konsumprisene i industrilandene i 2015, mot 1,4 prosent i 2014. I framvoksende økonomier anslås inflasjonen å bli 5,7 prosent i 2015, opp fra 5,4 prosent i 2014.

Oljeprisen hadde ligget rundt 110 dollar per fat som årsgjennomsnitt de tre siste årene før den begynte å falle i fjor sommer. Prisen falt til ned mot 45 dollar i januar i år, det laveste nivået på nær seks år. Bakgrunnen for prisnedgangen er sammensatt. Produksjonen av skiferolje i USA har vokst kraftig, og bidratt til at oljeproduksjonen utenfor OPEC nå er rekordhøy. Høyere produksjon i bl.a. Libya har gitt økt produksjon også innenfor OPEC det siste året. Til tross for prisfallet besluttet OPEC i november å opprettholde produksjonsmålet. Økt tilbud har blitt ledsaget av lavere vekst etterspørselen enn forventet, og ifølge IEA er veksten i etterspørselen etter olje nå på sitt laveste nivå på fem år. Reduksjonen i etterspørselen er særlig kommet fra framvoksende økonomier. IEA skriver i sin Oil Market Report fra januar at tilbudet av olje på kort sikt ikke ventes å bli mye påvirket av prisfallet. Prosjekter som alt er finansiert ventes stort

sett å videreføres. IEA anslår en fortsatt vekst i tilbudet av olje fra land utenfor OPEC i 2015, men veksten anslås å bli lavere enn den var i 2014 og lavere enn tidligere anslag. Usikkerheten om utviklingen videre er stor både på tilbuds- og etterspørselssiden.

Studier fra OECD viser at en permanent nedgang i oljeprisen på 20 dollar per fat kan øke den økonomiske veksten i medlemslandene over de to påfølgende årene med opp til 0,4 prosentenheter. Tilsvarende studier fra IMF viser at en nedgang i oljeprisen på 10 prosent kan øke verdiskapingen globalt med 0,2 prosent. Disse beregningene indikerer dermed at fallet i oljeprisen siden i fjor sommer isolert sett kan gi en oppgang i den økonomiske veksten internasjonalt på opp mot én prosentenheter de to neste årene. Slike anslag er beheftet med usikkerhet og er heller ikke etterprøvbare. De fleste analyseinstitusjoner anslår dessuten at oljeprisen vil stige framover. IMF har i sine anslag lagt til grunn at oljeprisen vil øke i takt med terminprisene, og bli om lag 65 dollar per fat i gjennomsnitt i 2016⁷.

Figur 3.6 Utviklingen i oljepris og terminpriser framover. Brent Blend, USD/fat

Kilde: Macrobond, ICE og Finansdepartementet

Internasjonale priser på matvarer falt noe gjennom våren og sommeren 2014. Prisene på meieriprodukter falt mest, både som følge av økt tilbud og lavere etterspørsel fra bl.a. Kina og Russland. Kjøtt var den eneste produktgruppen med prisoppgang i 2014. Prisene på matvarer var ifølge FAOs prisindeks samlet sett i gjennomsnitt 3¾ prosent lavere i 2014 enn året før. Sett over flere år var prisene likevel relativt høye i 2014.

Fortsatt fare for svakere utvikling i verdensøkonomien

Usikkerheten om utviklingen framover er betydelig. Finansmarkedene har vist seg skjøre de senere årene. Om veksten uteblir eller faller, kan det slå ut i økt mistillit og store svingninger i finansmarkedene. Finansiell ustabilitet kan igjen bremse produksjon og sysselsetting. Den geopolitiske situasjonen er spent flere steder og kan gi opphav til økt usikkerhet også andre steder i verden, og til økt volatilitet i finansmarkedene.

Inflasjonen i euroområdet har falt videre, noe som bidrar til høyere realrenter og til at gjeldsbyrden blir tyngre å bære. Ytterligere fall i prisveksten kan svekke innenlandsk etterspørsel

⁷ IMF refererer til et gjennomsnitt av prisen på oljekvalitetene U.K. Brent, Dubai og Western Texas Intermediate. Dette gjennomsnittet er normalt i størrelsesorden 3 dollar lavere enn prisen på Brent blend.

etter varer og tjenester og føre til svakere vekst i BNP og sysselsetting enn anslått. Også den uavklarte situasjonen i Hellas, og mellom Hellas og EU, ESB og IMF, bidrar til økt usikkerhet om utviklingen framover.

Høy gjeld i privat sektor og svakheter i eiendomsmarkedet kan bidra til lavere vekst enn ventet i Kina. En markert nedgang i veksten vil kunne få store konsekvenser globalt.

Den økonomiske utviklingen i noen land og regioner

BNP økte med 2,4 prosent i USA i 2014, etter en vekst på 2,2 prosent året før. En kald vinter bidro til en nokså svak start på året, men veksten tok seg så kraftig opp fra 2. kvartal. Foretakenes investeringer har bidratt til oppgangen, mens boliginvesteringer og offentlige investeringer har vært lave. Fallet i oljeprisen siden sommeren har gitt et løft i husholdningenes kjøpekraft og lavere kostnader for bedriftene. Dette bidrar til at det private forbruket øker, men oppgangen dempes av at lønnsveksten foreløpig er beskjeden. I arbeidsmarkedet gikk sysselsettingen opp med 2 prosent i fjor, og arbeidsledigheten har falt til 5½ prosent. Samtidig har imidlertid antall langtidsledige og undersysselsatte økt, og mange har trukket seg ut av arbeidsmarkedet. I lys av bedringen i økonomien har den amerikanske sentralbanken varsler at rentene vil settes opp fra sitt rekordlave nivå, men banken sier samtidig at den ikke vil forhaste seg. IMF venter at veksten også framover stimuleres av en lavere oljepris, i tillegg til at innstramningene i offentlige budsjetter ventes å bli mindre enn i de foregående årene. Styrkingen av dollaren vil dempe veksten for eksportrettede virksomheter. Stemningsindikatorer tyder på optimisme om fremtiden både blant bedrifter og husholdninger. IMF anslår at veksten i BNP vil øke til 3,6 prosent i 2015 i USA.

Veksten i euroområdet anslås av IMF til 0,9 prosent i 2014, opp fra minus 0,5 prosent året før. Veksten falt gjennom året. Trolig har konflikten i Ukraina og sanksjonene mellom Russland og de vestlige landene bidratt til å trekke ned veksten. Høy både offentlig og privat gjeld fører til en stram finanspolitikk, lavt privat forbruk og lave investeringer. Investeringene holdes også nede av svak inntjening og mye ledig kapasitet, mens forbruket også dempes av lav vekst i sysselsettingen og en beskjeden lønnsvekst. Stemningsindikatorer vitner om pessimisme om fremtiden både blant bedrifter og husholdninger. Til tross for den lave økonomiske veksten falt arbeidsledigheten til 11½ prosent i 2014, fra 12 prosent på det høyeste i andre kvartal 2013. Nedgangen i arbeidsledigheten har også sammenheng med at arbeidsstyrken har vokst lite og at flere har trukket seg ut av arbeidsmarkedet. Det er forskjeller mellom land. Av de store landene har veksten vært høyest i Spania. Arbeidsledigheten falt i fjor i Tyskland og Spania, men steg videre i Italia og Frankrike.

Inflasjonen har falt til et lavt nivå i euroområdet og det er blitt uttrykt bekymring om at området nå går inn i en periode med deflasjon, slik Japan opplevde på 1990-tallet. I desember i fjor var inflasjonen -0,2 prosent i euroområdet samlet. Prisveksten var enda mer negativ i noen av de mest kriserammede eurolandene, mens den var bare svakt positiv i bl.a. Tyskland og Frankrike. En viktig årsak til nedgangen er lavere priser på energi. I tillegg har høy arbeidsledighet holdt veksten i lønningene nede, noe som også bidrar til å holde prisveksten lav. Deflasjon eller en for lav prisstigning kan være uheldig av flere grunner:

- En lengre periode med svært lav inflasjon eller deflasjon vil kunne dempe den økonomiske aktiviteten bl.a. fordi det kan bli lønnsomt å utsette forbruk og investeringer.
- I perioder er det også behov for lave eller negative realrenter, dvs. renter fratrukket inflasjon, for å lette gjeldsbyrder og få opp investeringer og forbruk. Lav eller negativ prisvekst vil ta bort denne muligheten.
- Innen euroområdet er det nødvendig å endre de relative pris- og kostnadsnivåene. Kriselandene trenger å bedre sin kostnadsmessige konkurranseevne på bekostning av

Tyskland og andre overskuddsland. Det blir vanskeligere å få til når inflasjonen er lav også i Tyskland.

For å få fart på økonomien og avverge deflasjon har ESB satt i verk flere tiltak. I fjor høst ble renten på bankenes innskudd i sentralbanken kuttet til -0,20 prosent, og reporenten til 0,05 prosent. Bankene kan låne ubegrenset på kort sikt til den historisk lave reporenten. I tillegg tilbys billige fireårslån til de bankene som øker sine utlån. Før jul begynte ESB å kjøpe private obligasjoner, og i tillegg vil sentralbanken begynne å kjøpe statsobligasjoner i stort omfang. Framover vil svekkelsen av kursen på euro bidra til å trekke eksporten opp, mens nedgangen i oljeprisen vil øke kjøpekraften til husholdningene og redusere kostnadene til bedriftene. ESB peker også på at det i tillegg til pengepolitiske tiltak er behov for strukturreformer for å øke veksten framover.

Valget i Hellas i januar bidro til økt usikkerhet om landets framtid i eurosamarbeidet, men dette har foreløpig ikke gitt seg synlig utslag i frykt for smitte til andre deler av unionen. IMF anslår en vekst i BNP i euroområdet på 1,2 prosent i 2015.

I *Tyskland* økte veksten fra 0,2 prosent i 2013 til 1,5 prosent i 2014. Arbeidsledigheten falt, til 5¼ prosent som gjennomsnitt for året. Den relativt lave arbeidsledigheten har bidratt til at tillitsindikatorer blant husholdningene har økt og at konsumet er på veg opp. Etter flere år med lav lønnsvekst er det ventet at bedringen i arbeidsmarkedet også vil bidra til at lønnsveksten vil ta seg opp, noe som også vil understøtte en økning i etterspørselen fra husholdningene framover. Eksporten har utviklet seg nokså svakt, både som følge av lavere etterspørsel fra framvoksende økonomier og fra andre euroland. En bedring i euroområdet vil bidra til å trekke eksporten opp. IMF anslår en vekst i Tyskland på 1,3 prosent i 2015.

Veksten i *Storbritannia* tok seg opp fra 1,7 prosent i 2013 til 2,6 prosent i 2014. Oppgangen har kommet til tross for at budsjettpolitikken har vært stram, reallønningene har falt, og bidraget fra nettoeksporten har vært negativt. Veksten var høyest i starten av året, og avtok noe mot sommeren og høsten. Forbruk og investeringer har bidratt til å trekke opp veksten. Oppgangen har vært hjulpet av en ekspansiv pengepolitikk. Sysselsettingen har økt mye, og arbeidsledigheten har falt til 6,0 prosent, det laveste siden finanskrisen. IMF anslår at veksten i BNP vil bli 2,7 prosent i 2015.

Etter en vekst på 1,3 prosent i 2013 i *Sverige* venter de fleste analyseinstitusjoner at veksten i 2014 ble på om lag 2 prosent. Husholdningenes forbruk har bidratt til å trekke opp veksten, og det samme har boligpriser og boligbygging. Svak eksport som følge av svak vekst hos mange handelspartnere trekker i motsatt retning. Eksporten har nesten ikke vokst de siste tre årene. Bedriftsinvesteringene viser også en svak utvikling. Arbeidsledigheten er på 8 prosent, som er på linje med nivået de siste fire årene. Lav inflasjon har gjort at Riksbanken har redusert styringsrentene til under null. I tillegg har Riksbanken varslet at den vil kjøpe statsobligasjoner (kvantitative lettelsener) framover for å få opp prisstigningen.

I *Japan* vokste BNP anslagsvis med 0,1 prosent i fjor, mot 1,6 prosent året før. Veksten var høyest i starten av året, trukket opp bl.a. av høy vekst i forbruket, for deretter å falle i de neste kvartalene. Det høye forbruket tidlig på året kan ha vært en forsering av innkjøp i påvente av den varslede hevingen av forbruksskatten i april. Etter dette gikk etterspørselen fra husholdningene ned. Bedriftenes investeringer har holdt seg bedre oppe. Arbeidsledigheten falt fra 4 prosent i 2013 til 3,6 prosent i 2014. Valutakursen har svekket seg betydelig den siste tiden, og bidrar til å bedre konkurranseevnen. Bank of Japan besluttet i fjor høst å trappe opp sine kvantitative lettelsener ytterligere, og skal i år kjøpe japanske statsobligasjoner for beløp som tilsvarer 16,5 prosent av BNP, eller 2,5 ganger statens netto gjeldsvekst. Dette vil holde de lange rentene lave, og yenkursen svak. I tillegg til den ekspansive pengepolitikken vil trolig lavere oljepris bidra til økt vekst framover. IMF anslår en vekst i Japan på 0,6 prosent i 2015.

I *framvoksende økonomier* var veksten i fjor noe svakere enn i 2013. Veksten i Asia var fortsatt høyest, med 7,4 prosent i Kina og 6,9 prosent i India. Mens veksten i Kina avtar, er den på veg opp i India. Det er hovedsakelig svake investeringstall som trekker veksten ned i Kina, der igangsettingen av boliger avtar, og det er overkapasitet i bedriftene. Selv om veksten har tatt seg noe opp i India, er den fortsatt ikke så høy som før finanskrisen. India har klart å redusere underskuddet i driftsregnskapet overfor utlandet, og er dermed mindre sårbare for skiftende kapitalstrømmer. Også inflasjonen er kommet ned fra høye nivåer, og sentralbanken har signalisert at det kan åpne for rentekutt. Kina gikk i 2014 forbi USA og er nå verdens største økonomi, mens India rangeres som den tredje største. IMF anslår en vekst i Kina og India på henholdsvis 6,8 og 6,3 prosent i 2015. Russisk økonomi ble i fjor preget av konflikten med Ukraina og de økonomiske sanksjonene med vestlige land. I tillegg bidrar fallet i oljeprisen til å trekke veksten i økonomien ned. Kapitalflukt har ført til at rubelen er halvert i verdi, inflasjonen øker, og kjøpekraft og etterspørsel reduseres. I fjor var veksten i BNP 0,6 prosent, og i år ventet IMF et fall på 3,0 prosent for den russiske økonomien. I afrikanske land sør for Sahara anslås veksten å bli 4,8 prosent i 2015, og i Sør-Amerika 1,2 prosent. I Sør-Amerika trekker Brasil ned gjennomsnittet med en anslått vekst på bare 0,1 prosent.

Tabell 3.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før

	Bruttonasjonalprodukt					Konsumprisindeks					Arbeidsledighet (nivå)				
	2013	2014	2015			2013	2014	2015			2013	2014	2015		
			OECD ¹	IMF ²	CF ³			OECD ¹	IMF ²	CF ³			OECD ¹	IMF ²	CF ³
Euroområdet	-0,5	0,9	1,1	1,2	1,2	1,4	0,4	0,6	-	-0,1	11,9	11,6	11,1	-	11,3
Tyskland	0,2	1,5	1,1	1,3	1,5	1,5	0,8	1,2	-	0,3	5,3	5,0	5,1	-	-
Frankrike	0,3	0,4	0,8	0,9	0,9	1,0	0,6	0,5	-	0,1	9,9	10,2	10,1	-	10,0
Italia	-1,9	-1,4	0,2	0,4	0,5	1,3	0,2	0,0	-	-0,1	12,2	12,8	12,3	-	12,9
Spania	-1,2	1,4	1,7	2,0	2,2	1,5	-0,2	0,1	-	-0,9	26,1	24,6	23,1	-	-
Sverige	1,3	1,9	2,8	-	2,4	0,9	0,5	0,8	-	0,3	8,0	7,9	7,5	-	-
UK	1,7	2,6	2,7	2,7	2,7	2,6	1,5	1,8	-	0,6	7,6	6,3	5,6	-	5,5
USA	2,2	2,4	3,1	3,6	3,2	1,5	1,6	1,4	-	0,3	7,4	6,2	5,6	-	5,4
Japan	1,6	0,1	0,8	0,6	1,3	0,4	2,7	1,8	-	0,9	4,0	3,6	3,5	-	3,4
Kina	7,8	7,4	7,1	6,8	7,0	2,6	2,0	2,6	-	1,3	-	-	-	-	-
India	5,0	5,8	6,4	6,3	6,4	10,1	7,2	6,4	-	5,6	-	-	-	-	-
Norges handelspartn.	1,3	2,0	-	-	2,3	1,9	1,3	1,5	-	1,2	7,7	7,2	7,0	-	-

¹ OECD Economic Outlook 96, november 2014

² IMF World Economic Outlook Update, januar 2015

³ Consensus Forecasts, februar 2015

Kilder: IMF, OECD, Consensus Forecasts og finansdepartementet

3.2 Norsk økonomi

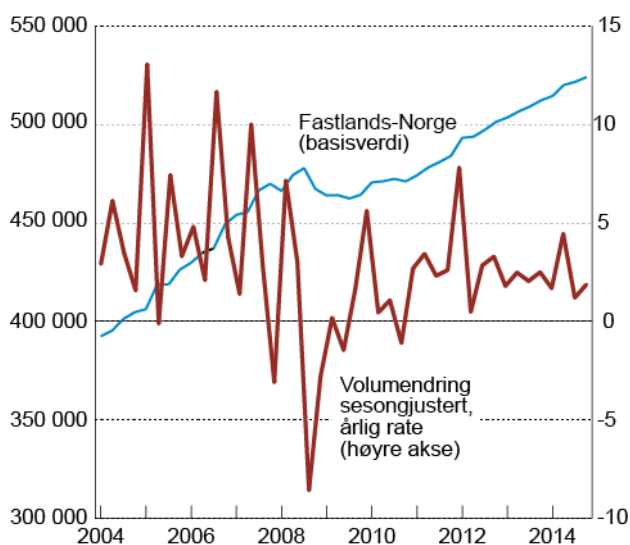
Norsk økonomi kom bedre gjennom finanskrisen i 2008 og 2009 enn mange andre land, og fallet i BNP Fastlands-Norge stoppet raskt opp. Relativt stor økning i aktiviteten gjennom 2011 og 2012 har imidlertid blitt avløst av en mer normal veksttakt. Som årsgjennomsnitt steg BNP Fastlands-Norge i 2014 med 2,3 prosent, men veksten avtok gjennom andre halvår.

Fra 2013 til 2014 var veksten i bruttoproduktet i hovednæringene relativt like. Bruttoproductet i industri og bergverk samt annen vareproduksjon har vokst en del mer enn BNP Fastlands-Norge. I markedsrettet tjenesteyting og i offentlig forvaltning var veksten litt lavere. I forbindelse med hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet i 2014 ble definisjonen av Fastlands-Norge endret til å inkludere tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass. Bruttoproductet i denne næringen har vokst kraftig gjennom de siste 10 årene, men gikk ned i 2014 og dermed bidratt til den litt svakere utviklingen i markedsrettet tjenesteyting.

Utviklingen i industrien har i flere år vært todelt. Det har vært sterk vekst i industrier som retter seg mot petroleumsnæringen, som verkstedindustrien og installasjon av maskiner og utstyr, mens utviklingen i de andre industrinæringene har vært svak. I andre halvår viser imidlertid bruttoproduktene i industrien en jevnere utvikling. Industri som retter seg mot oljenæringen bidrar fortsatt til vekst, men med lavere veksttakt enn tidligere. Produksjonen i en rekke andre industrinæringer har derimot tatt seg opp.

Produksjonsutviklingen reflekter blant annet et markert omslag i etterspørselen fra petroleumsvirksomheten som har gått fra å øke kraftig til å falle litt. Innenlandsk etterspørsel har utviklet seg relativt svakt med unntak av fra offentlig forvaltning som har økt sin etterspørsel etter varer og tjenester til spesielt investeringsformål. Internasjonal etterspørsel på sin side vokser ikke mye, men den tok seg litt opp i fjor samtidig som svak kronekurs har bidratt til en forbedring av den kostnadsmessige konkurranseevnen. Dette har stimulert tradisjonell eksport som i fjor økte om lag like mye som de foregående tre årene samlet. Kronekursen har også virket dempende på importen.

Det føres for tiden en ekspansiv *finanspolitikk*. I nysalderingen av statsbudsjettet for 2014 ble SOBU anslått til om lag 141 milliarder kroner i 2014 som tilsvarer 5,6 prosent av BNP Fastlands-Norge og 2,8 prosent av pensjonsfondet. Budsjettimpulsen, økningen i SOBU som andel av trenden til BNP Fastlands-Norge, er beregnet til 0,7 prosentpoeng, den kraftigste impulsen siden finanskrisen. Det ble gitt skatteletter tilsvarende om lag 40 prosent av denne impulsen. Konsumet i offentlig forvaltning økte med 2,5 prosent, investeringene økte med 8,5 prosent og det var en realvekst i stønadene til husholdningene på om lag 3,5 prosent.

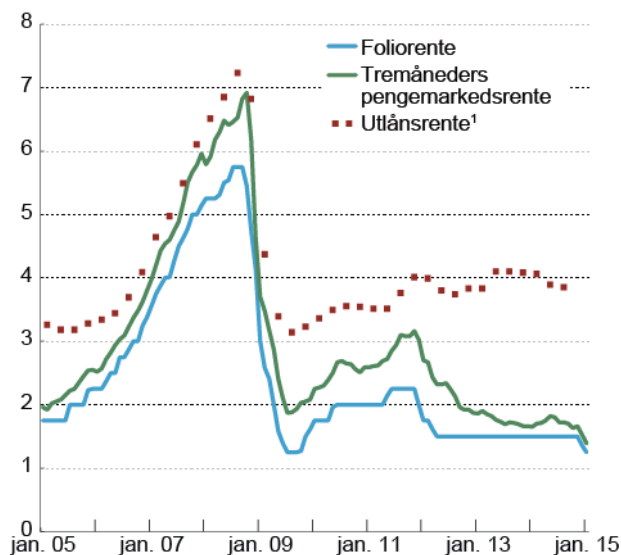
Figur 3.7 BNP for Fastlands-Norge sesongjustert i basisverdi i millioner 2012-kroner og kvartalsvis vekst omregnet til årlige vekstrater i prosent¹

¹ Tallene for 2013 og 2014 er foreløpige

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Inflasjonen har siden omleggingen av *pengepolitikken* i 2001 stort sett ligget noe under inflasjonsmålet på 2,5 prosent, men svært nær målet gjennom 2014. I løpet av høsten 2014 ble det klart at utviklingen i norsk økonomi lå an til å bli betydelig svakere enn tidligere ventet. Sentralbanken skrev i sin pressemelding i desember at oljeprisen har falt kraftig og utsiktene til norsk økonomi er svekket. Derfor ble styringsrenten i desember satt ned til 1,25 prosent. Det ble også signalisert at styringsrenten vil ligge på 1¼ prosent eller noe lavere fram mot slutten av 2016.

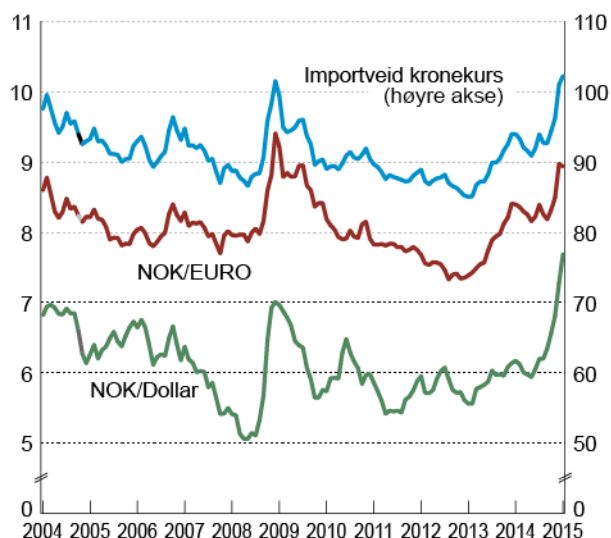
Siden midten av 2013 har pengemarkedsrenta ligget nær 0,2 prosentpoeng over styringsrenta på 1,5 prosent, og da Norges Bank satte ned styringsrenta fulgte pengemarkedsrenta umiddelbart etter. Utlånsrentene i bankene følger normalt bevegelsene i pengemarkedsrenta med et tidsetterslep. Endringer i regulering av bankene gjennom krav til kjernekapitaldekning har bidratt til at utlånsrentene økte gjennom deler av 2013, mens pengemarkedsrenta falt. Gjennom andre halvår 2014 er dette reversert ved at avstanden mellom lånerenta og pengemarkedsrenta har falt. Renta på nye utlån til husholdningene med pant i bolig falt fra 4,0 prosent i slutten av 2013, til 3,6 prosent i oktober 2014.

Figur 3.8 Renteutvikling

¹ Rammelånsrente fra og med andre halvår 2006, og gjennomsnittlig utlånsrente for banker før det. Gjennomsnittet av renten ved utgangen av inneværende og forrige kvartal.

Kilder: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå

Figur 3.9 Utviklingen i kronkursen

Kilde: Norges Bank

Figur 3.9 viser at *kronkursen* har variert mye de siste 10 årene. Bevegelsene i oljeprisen er en av faktorene bak utviklingen ved at krona gjerne svekkes når oljeprisen går ned og vise versa. Noe av svingningene kan også forklares av at kronemarkedet er relativt lite likvid sammenlignet med andre valutamarkeder, og at det kan føre til kraftig kronesvekkelse i perioder med finansiell uro.

På den andre siden betraktes norske kroner ofte som en relativt sikker plassering på grunn av finansiell soliditet og stabil økonomisk utviklingen. Pengemarkedsrentene i euroområdet begynte å nærme seg null gjennom 2012 og dette bidro sammen med at veksten i Norge var mye høyere enn i euroområdet til at kronekursen styrket seg mot euro. Ved inngangen av 2013 var kronekursen 7,30 mot euro. Litt fall i norske pengemarkedsrenter gjennom 2013 bidro til en svekkelse av kronekursen. Fra februar til mai 2014 styrket kronen seg midlertidig, mens det kraftige oljeprisfallet gjennom høsten 2014 og inn i 2015 har medført en svekkelse av norske kroner. Ved utgangen av januar 2015 var kronekursen 8,83 mot euro og var nær 9 prosent mindre verdt enn gjennomsnittet for 2014, målt med den importveide kronekursen. Som årsgjennomsnitt falt den importveide verdien av norske kroner med 5,3 prosent fra 2013 til 2014. I Vedlegg 3 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

Svak kronekurs innebærer en stimulans til den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet, men bidrar til økt inflasjon og trekker dermed isolert sett den realdisponible inntekten i husholdningene ned. Dermed dempes også husholdningenes konsum. Samlet sett viser modellberegninger at BNP Fastlands-Norge øker og arbeidsledigheten faller som følge av en kronesvekkelse.

Disponibel realinntekt i husholdningene steg med 2,5 prosent i 2014. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 5. Lønn utgjør den største delen av husholdningenes inntekter og årslønnsveksten gikk ned til 3,1 prosent i 2014, fra 3,9 prosent året før. Årslønnsveksten er nærmere beskrevet i kapittel 1.

Utviklingen i *konsumet* følger i stor grad med utviklingen i husholdningenes inntekter og formue. Tidligere erfaringer tilsier imidlertid at utviklingen i disse faktorene skulle gitt et klart høyere konsum i tiden etter finanskrisen enn man har observert. Dette var tilfellet også i 2014 og konsum og spareraten vokste med henholdsvis 2,1 prosent og 0,8 prosentpoeng. Det var særlig varekonsumet som trakk veksten ned, mens tjenestekonsumet trakk opp. Noe kan trolig skyldes stor usikkerhet omkring internasjonal økonomi og en forsiktighetsmotivert sparing hos husholdningene. I tillegg kan endringer i pensjonssystemet og demografiske endringer i retning av flere personer i aldergrupper som normalt sparer mye, trekke konsumveksten ned.

Veksten i de samlede *investeringene* i realkapital gikk klart ned fra 2013 til 2014. Investeringene i utvinning og rørtransport var uendret, etter tre år med vekst på rundt 15 prosent. Høy kostnadsvekst og relativt svak lønnsomhet er noe av bakgrunnen for utviklingen. I fastlandsnæringene (bedriftene) samlet har investeringene falt litt i 2013, men var uendret i 2014. Investeringer i industri og bergverk økte med om lag 5 prosent i 2014, men gikk litt ned i annen vareproduksjon og i tjenestenæringene samlet. Boliginvesteringene falt litt i fjor, mot en klar vekst året før. Investeringene i offentlig forvaltning har derimot økte mye de to siste årene, og i 2014 var veksten med 8,5 prosent spesielt høy.

Den internasjonale konjunkturedgangen og svekket konkurransevne har bidratt til at tradisjonell vareeksport i flere år har utviklet seg svakt. Litt høyere vekst internasjonalt og bedret kostnadmessig konkurransevne har bidratt til at dette bildet har snudd litt gjennom 2014 og tradisjonell vareeksport økte med 2,7 prosent. Eksportvolumet av råolje og naturgass gikk opp med 0,9 prosent. Samlet eksport økte med 1,7 prosent i 2014. Importen økte med 1,6 prosent i 2014.

Overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet endres i stor grad i takt med oljeprisen. Moderat fall i oljeprisen i 2013 og 2014 har bidratt til at overskuddet i driftsbalansen gradvis har falt fra om lag 370 milliarder kroner i 2012 til et anslag på om lag 280 milliarder kroner i 2014.

3.2.1 Arbeidsmarkedet

Sysselsettingen har ifølge kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) i 2013 og 2014 vist en jevn vekst på vel en prosent per år, eller om lag 0,3 prosent per kvartal. Befolkningen har økt noe mer enn sysselsettingen slik at sysselsettingen som andel av befolkningen har gått ned. Endringer i befolkningens alderssammensetning vil imidlertid påvirke sysselsettingsrater og dette er nærmere omtalt under.

Gjennomsnittlig vekst i *utførte timeverk* i Fastlands-Norge i 2014 er noe høyere enn veksten i antall sysselsatte selv om man justerer veksten for at det er en arbeidsdag mer i 2014 enn i 2013, se tabell 3.2. Ifølge Arbeids- og Velferdsdirektoratet (NAV) er det en liten nedgang i permitteringer sammenliknet med samme periode i fjor, noe som trekker opp utførte timeverk per sysselsatt. AKU viser også en overgang fra deltid til heltid. Dette trekker isolert sett ned antall sysselsatte og antall utførte timeverk per sysselsatt går opp. En økning i sykefraværet og streiken i 2014 trekker ned antall utførte timeverk per sysselsatt.

De siste årene har det vært betydelige forskjeller i *sysselsettingsutviklingen mellom næringene*, se tabell 3.2. Spesielt var det lenge en sterk sysselsettingsvekst i tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass, men fra 2. kvartal i fjor har sysselsettingen falt i denne næringen. Industri- og sysselsettingsveksten var noe lavere enn den gjennomsnittlige veksten for alle næringene i 2014. De enkelte industrinæringene har hatt svært ulik vekst og utviklingen i 3. kvartal 2014 markerer et skifte sammenliknet med de seneste årene. Tidligere har industri som primært leverer til petroleumsindustrien, som verfts- og transportmiddelindustri samt reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, hatt høy sysselsettingsvekst. I 2. halvår gikk sysselsettingen i disse næringene sett under ett ned. Utenfor industrien gikk sysselsettingen i 2014 opp i bygg og anlegg, men ned i varehandel. Dette er i tråd med tendensene for disse to store næringene gjennom de siste tre-fire årene. I 2014 vokste sysselsettingen i statsforvaltningen med 1,9 prosent. Sysselsettingsutviklingen i kommuneforvaltningen lå noe under gjennomsnittlig sysselsettingsvekst.

Tabell 3.2 Sysselsatte og timeverk ifølge nasjonalregnskapet¹

	Nivå 2014*	Endring fra året før i prosent					
		2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Timeverk Fastlands-Norge							
i alt. Mill. timer	3919,6	-2,0	0,2	1,7	1,8	0,7	1,6
Sysselsetting i alt	2747	-0,5	-0,5	1,5	2,1	1,2	1,1
Olje og utenriks sjøfart	97,5	2,9	-0,1	4,0	7,8	2,2	-0,2
Tjenester tilknyttet utvinning av							
råolje og naturgass	31,6	5,0	3,2	3,8	10,7	4,3	1,3
Fastlands-Norge	2680,6	-0,5	-0,5	1,4	2,0	1,2	1,2
Industri og bergverksdrift	259,1	-4,4	-4,2	-0,4	1,2	1,5	0,7
Annen vareproduksjon	300,3	-4,0	-0,9	2,7	3,8	1,8	2,4
Primærnæringer	70,3	-3,3	0,6	0,6	-0,8	-1,7	1,9
Elektrisitetsforsyning	13,3	-6,0	-0,8	0,8	2,4	3,1	0,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	216,7	-4,2	-1,5	3,7	5,6	2,9	2,7
Tjenesteytende næringer ekskl. off.							
forvaltning	1303,5	-0,2	-0,7	1,2	1,9	1,1	0,9
Varehandel	367,2	-1,8	-1,8	-0,7	1,3	-0,4	-0,6
Samferdsel	120,3	0,8	0,6	-0,5	0,3	1,6	0,7
Annen tjenesteyting	816	0,4	-0,3	2,4	2,5	1,7	1,6
Offentlig forvaltning	817,7	1,8	1,3	1,9	1,6	1,1	1,3
Statsforvaltningen (inkludert							
helseforetakene)	301,5	1,6	1,1	1,6	1,5	1,0	1,9
Kommuneforvaltningen	516,2	1,9	1,4	2,1	1,6	1,2	0,9

* Foreløpige tall

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip og arbeidsinnvandrere på korttidsopphold (ikke-bosatte).

Kilde: Statistisk sentralbyrå

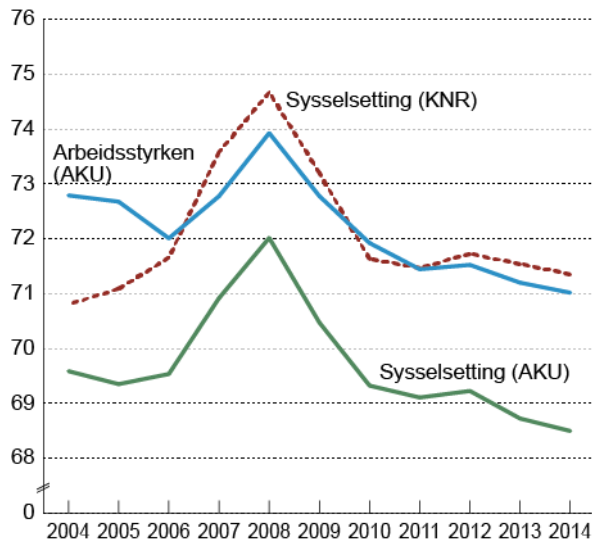
Sysselsettingsrate

Sysselsettingsraten kan si noe om konjunktursituasjonen fordi etterspørselen etter arbeidskraft påvirker sysselsettingen direkte. Imidlertid påvirkes også sysselsettingsraten av demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer.

Utviklingen i sysselsettingsrater (sysselsatte som andel av antall personer mellom 15 og 74 år) er vist i tabell 3.3 og figur 3.10. Sysselsettingsraten med utgangspunkt i tall fra AKU gikk ned med 0,2 prosentpoeng til 68,5 prosent i gjennomsnitt i 2014. Sysselsettingsraten er noe høyere for menn enn for kvinner, jf. tabell 3.3. I 2014 er det størst nedgang i raten for de yngste aldersgruppene for både menn og kvinner. Det kan være flere årsaker til dette. De yngre aldersgruppene hadde også det største fallet i sysselsettingsraten i etterkant av finanskrisen. Flere studier viser at flere unge velger utdanning når konjunktursituasjonen tilsier at det blir færre jobber å velge mellom. I 2014 er det imidlertid også en liten nedgang i sysselsettingsraten for både menn og kvinner i alderen 25 til 54. På den andre siden øker sysselsettingsraten i de eldste aldersgruppene. Det har i flere år også vært en underliggende positiv økning i sysselsettingsraten for disse aldersgruppene. Dette reflekterer trolig et økt utdanningsnivå, virkninger av pensjonsreformen, generelt bedre helse blant eldre, samtidig som arbeidet for et inkluderende arbeidsliv kan ha hatt en betydning.

Sysselsettingsraten målt ved AKU baserer seg på de som registreres som bosatte, mens sysselsatte på korttidsopphold i Norge og i uformelle arbeidsforhold også telles i NR. Utviklingen i arbeidsstyrken og sysselsettingsratene fra KNR og AKU er presentert i figur 3.10. Nivået på sysselsettingsraten med utgangspunkt i både AKU og NR er klart lavere enn før

finanskrisen. AKU viser en nedgang fra 2008 til 2014 på 3,5 prosentpoeng fra 72 prosent og NR viser en noe litt mindre nedgang på 3,2 prosent fra 74,7 prosent i 2008. En lavere sysselsetningsrate tyder på en lavere etterspørsel etter arbeidskraft. Sysselsetningsraten påvirkes også av at aldersgruppen 55 til 74 år har økt fra 2007 til 2014. Denne aldersgruppen har en lavere sysselsetningsrate sammenlignet med gjennomsnittet av befolkningen. Den høye innvandringen de senere år trekker sysselsetningsratene i motsatt retning, fordi de fleste innvandrere er i aldersgrupper med høy sysselsetningsdeltagelse, men alderseffekten motvirkes av at de også gjennomgående har høyere arbeidsledighet enn gjennomsnittet. Yrkesdeltakelsen samsvarer i stor grad med utviklingen i sysselsetningsraten når arbeidsledigheten holder seg stabil.

Figur 3.10 Sysselsetting fra KNR og AKU som andel av antall personer i alderen 15 til 74 år. Tallene før 2006 er i AKU forlenget bakover med vekstrater i den gamle definisjonen av arbeidsstyrken.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.3 Sysselsettingsrate i prosent av alle personer i hver aldersgruppe, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)

	Rate	Endring fra året før i prosentpoeng				
	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Sysselsettingsrate samlet	68,5	-1,2	-0,2	0,1	-0,5	-0,2
Sysselsettingsrate kvinner, 15-74	66	-1,3	0,0	0,1	-0,6	-0,1
Sysselsettingsrate menn, 15-74	70,9	-1,0	-0,4	0,2	-0,5	-0,3
... Kvinner, 15-19	38,3	-2,9	-0,7	2,1	-1,5	-1,2
... Menn, 15-19	31,5	-1,2	-1,7	1,6	-0,9	-2,3
... Kvinner, 20-24	65,9	-1,1	-0,6	1,0	1,1	-1,7
... Menn, 20-24	66,5	-0,7	-0,5	-0,4	-0,2	-0,9
... Kvinner, 25-54	81,4	-1,3	0,0	-0,1	-0,6	-0,1
... Menn, 25-54	86,2	-1,2	0,0	-0,1	-0,5	-0,3
... Kvinner, 55-59	77	0,3	1,2	-0,6	-0,4	1,8
... Menn, 55-59	82,3	-0,4	0,4	0,3	-0,7	1,0
... Kvinner, 60-64	59,2	0,3	0,8	2,0	0,7	0,9
... Menn, 60-64	68,6	-0,8	0,9	3,1	1,1	0,6
... Kvinner, 65-74	14,5	-0,1	0,8	0,3	-0,7	0,6
... Menn, 65-74	24,1	2,0	0,0	-0,2	-0,2	1,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.4 Arbeidsledige, deltidssysselsatte og midlertidig ansatte, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)¹

	Nivå	Endring fra året før i tusen personer				
	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Arbeidsledige i alt, 1000 personer	96	12	-8	0	9	1
... Kvinner	42	5	1	-3	7	0
... Menn	54	8	-9	3	2	1
Deltidssysselsatte, 1000 personer	661	6	4	13	1	-23
... Undersysselsatte ¹	62	7	3	-3	-1	-4
Midlertidig ansatte, 1000 personer	191	6	-5	15	-1	-10

¹Undersysselsatte er definert som deltidssysselsatte personer som har forsøkt å få lengre arbeidstid ved å kontakte NAV, annonsere selv, spørre nåværende arbeidsgiver e.l. De må kunne starte med økt arbeidstid innen en måned.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Arbeidsledighet

I første halvdel av 2014 falt arbeidsledigheten noe, men økte mot slutten av året slik at årsgjennomsnittet for ledighetsraten i følge AKU ble 3,5 prosent, det samme som i 2013. Den gjennomsnittlige arbeidsledigheten i perioden oktober til desember 2015 var 3,7 prosent.

I gjennomsnitt var det 62 000 undersysselsatte personer i 2014. Det er nedgang på 4 000 personer sammenlignet med årsgjennomsnittet for 2013. Samtidig var det litt flere arbeidsledige i 2014 enn i 2013. Summen av alle arbeidstimene arbeidsledige og undersysselsatte ønsket å arbeide i 2014 svarer til 107 000 heltidsjobber, noe som er litt høyere enn i 2013.

NAVs statistikk for *registrerte ledige og summen av registrerte ledige og personer på tiltak* viser er om lag uendret arbeidsledighet gjennom 2014. NAVs tall viste en liten nedgang i antall permitterte 2014.

Ved utgangen av januar 2015 er om lag 94 700 personer enten på tiltak eller registrerte ledige. Det er en oppgang i arbeidsledigheten for alle yrkesgrupper (med unntak av yrker innen primærnæringer, helse, pleie og omsorg samt bygg og anlegg). Ingeniør og ikt-fag hadde den klart største prosentvise økningen i arbeidsledighet fra januar i fjor.

Arbeidsledige som ikke har vært i jobb eller på arbeidsmarkedstiltak med en varighet på 26 uker eller lengre regnes av NAV som *langtidsledige*. Denne definisjonen inkluderer ikke personer som i en periode har vært på arbeidsmarkedstiltak og som fortsatt er arbeidsledige etter at arbeidsmarkedstiltaket er over. Det kan dermed være vanskeligere for ulike grupper arbeidstakere å finne seg arbeid enn det langtidsledigheten i henhold til NAV sin definisjon kan tyde på. Alle arbeidsledige over 26 uker inklusive personer som har deltatt på arbeidsmarkedstiltak, men som fortsatt er arbeidsledige, utgjorde om lag 42 prosent av de arbeidsledige i januar 2015. Det er høyere enn på samme tid i fjor.

Sammenlignet med samme måned i fjor har antallet helt ledige økt betydelig i Rogaland og Telemark med henholdsvis 23 og 18 prosent.

Tabell 3.5 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, gjennomsnittlige månedstall i 1000 personer.

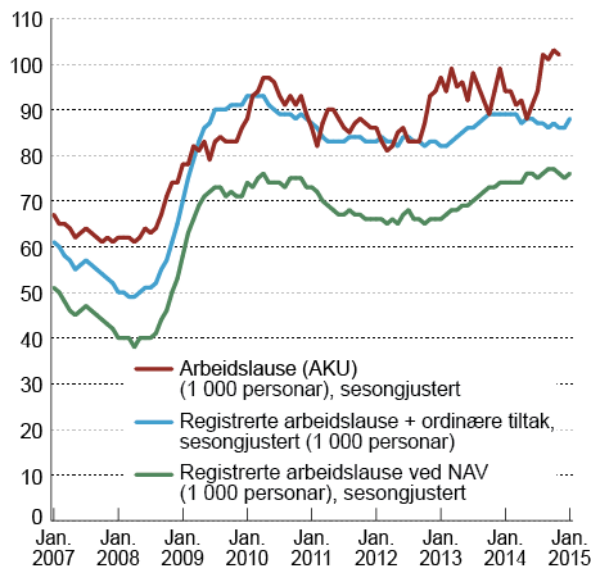
	Nivå		Endring fra året før					jan. 15 ¹
	2014	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Gjennomsnittlig registrert helt ledige	75,3	26,8	5,4	-7,0	-3,7	4,0	5,5	0,0
Langtidsledige ²	35,3							1,4
Helt permitterte gjennomsnitt	1,7	6,3	-1,0	-33,8	-1,7	-0,7	-0,4	
Ordinære tiltaksdeltakere, gjennomsnitt	12,7	5,0	0,2	-3,1	1,2	-0,8	-3,3	
Delvis ledige, gjennomsnitt	27,4	9,0	1,3	-6,9	-2,6	0,4	1,4	
Tilgang ledige stillinger ³	197,9	-97,8	-24,1	4,6	-11,3	-22,4	-15,5	
Gjennomsnittlig beholdning ledige stillinger	0,0	-2,8	0,5	9,4				

¹ Sesongjusterte tall ved utgangen av januar 2015 i forhold til årsgjennomsnittet for 2014.

² Alle arbeidsledige over 26 uker inklusive personer som har deltatt på arbeidsmarkedstiltak, men som fortsatt er arbeidsledige.

³ Total tilgang gjennom året, ikke gjennomsnitt per måned.

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten

Figur 3.11 Antall arbeidsledige i 1000. Sesongjustert.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Arbeids- og velferdsetaten

Ledige stillinger

Statistisk sentralbyrå har siden 2010 publisert tall for ledige stillinger.⁸ I 3. kvartal 2014 var nivået lavere enn noen gang, og utgjør nå bare 2 prosent av summen av alle arbeidstakerforhold og ledige stillinger. Det at antallet ledige stillinger faller samtidig som befolkningen øker, tyder på at jobbutsiktene til de arbeidsledige har forverret seg de senere årene. Innen faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting gikk tilgangen på ledige stillinger i prosent mest ned. Dette er en næring som leverer mye til petroleumsnæringen. Ledige stillinger gikk også ned i utvinning av olje og gass.

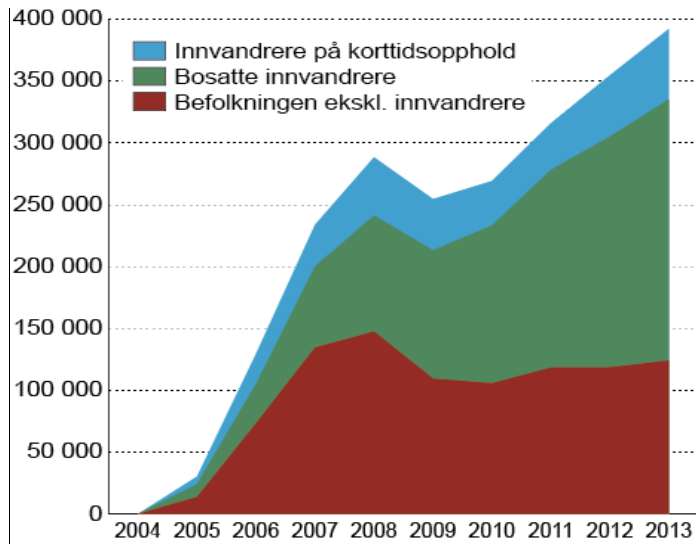
Befolkningsutvikling og arbeidsinnvandring

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har ført til økt arbeidsinnvandring til Norge. Dette har hatt stor virkning for arbeidsmarkedet, men denne avspeiles i varierende og noe usikker grad i offisiell statistikk. jf. boks 3.1 for en oversikt over hvordan arbeidsinnvandringen fanges opp i ulike statistikker.

Arbeidsinnvandrere som kommer til Norge, er gjerne i de mest yrkesaktive aldersgruppene. Imidlertid er sysselsettingsandelene blant bosatte innvandrere fra EØS-landene i Sentral- og Øst-Europa⁹ lavere enn for samme aldersgrupper i resten av befolkningen.

⁸ Statistikken baserer seg på en utvalgsundersøkelse som gjennomføres hvert kvartal. Statistikken viser nivået og utviklingen på etterspørselen etter arbeidskraft totalt og fordelt på næring. Statistikken er sammenlignbar med tilsvarende statistikk i europeiske land. Nivået fra Statistisk sentralbyrås statistikk for ledige stillinger er høyere sammenlignet med NAVs månedlige statistikk, da Statistisk sentralbyrås statistikk bl.a. også inneholder ledige stillinger som utelukkende er utlyst på bedrifters egne hjemmesider.

⁹ Polen, Litauen, Latvia, Estland, Slovakia, Tsjekkia, Slovenia, Ungarn, Romania og Bulgaria.

Figur 3.12 Sysselsatte personer etter bostatus. Akkumulert vekst fra 2004 (4. kvartal hvert år) inkluderer nordmenn bosatt i utlandet men som jobber i Norge på korttidsopphold.

Kilde: Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå

Boks 3.1 Hvordan fanger statistikken opp arbeidsinnvandringen?

Sysselsettingsstatistikk fanger opp innvandringen på ulike måter:

— *Ordinær registerbasert befolkningsstatistikk*: Dette registeret viser alle personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. De bosatte er personer som forventes å oppholde seg mer enn seks måneder i Norge.

— *Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)*: Denne statistikken er basert på et utvalg av personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret.

— *Sysselsetting i nasjonalregnskapet*: Nasjonalregnskapet viser sysselsettingen i norske bedrifter, uavhengig av om den sysselsatte er bosatt i Norge eller ikke. I nasjonalregnskapet regnes personer på korttidsopphold (ikke-bosatte) med dersom de tar arbeid i en innenlandsk bedrift, det vil si at bedriften forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder. Denne gruppen dekker personer bosatt i våre naboland og som pendler daglig eller ukentlig over grensen for å arbeide i Norge, utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller norske skip i utenriksfart og personer på asylmottak i Norge som ikke har fått oppholdstillatelse. Personer som er ansatt i en utenlandsk bedrift på oppdrag i Norge som varer under 12 måneder omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet. Dette gjelder uavhengig av om personen regnes som bosatt eller ikke-bosatt. Produksjonen som disse bedriftene utfører i Norge regnes som import av tjenester.

— *Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere*: Statistikken gjelder kun dem som er registrert bosatt, det vil si at de ifølge folkeregisteret som hovedregel forventes å oppholde seg her i landet i minst seks måneder.

— *Annen registerbasert sysselsettingsstatistikk*: Statistisk sentralbyrå har laget en spesialstatistikk hvor man forsøker å fange opp alle sysselsatte på korttidsopphold (ikke-bosatte), også tjenesteytere som ikke omfattes av nasjonalregnskapet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig

næringsdrivende eller sjøfolk fra land utenfor EØS-området.

— *Oppholdstillatelser/registreringer fra Utlendingsdirektoratet*: Alle borgere fra land utenfor Norden og EØS/EFTA-området (heretter kalt EØS-borgere) som ønsker å ta arbeid i Norge, må søke om oppholdstillatelse. EØS-borgere har rett til opphold og arbeid i Norge i inntil tre måneder. EØS-borgere som oppholder seg i Norge i mer enn tre måneder skal registrere seg hos utlendingsmyndighetene. Generelt må alle som kommer hit for å jobbe være registrert hos norske skattemyndigheter. For arbeidstakere fra Bulgaria og Romania, som ble en del av EØS-samarbeidet 1. august 2007, var det egne overgangsordninger frem til 15. juni 2012. Personer med statsborgerskap utenfor EØS/EFTA-området som er familiemedlem til en EØS-borger, plikter å søke om oppholdskort. En EØS-borger og dennes familiemedlemmer som er arbeidssøkende og har egne midler til underhold, har rett til opphold i Norge i inntil seks måneder.

3.2.2 Utsiktene for 2015

Vekstutsiktene for norsk økonomi er gjennom andre halvår 2014 blitt klart svakere. Relativt svak vekst i utlandet, i etterspørselen fra husholdningene, i investeringene i fastlandsnæringene (bedrifter) og ikke minst klar nedgang i oljeinvesteringene, gir lav vekst i Fastlands-Norge i 2015. Alle anslagene for veksten i *BNP Fastlands-Norge* for 2015 viser en vekst i norsk økonomi under trendvekst. Finansdepartementets anslag ligger høyest med 2 prosent, mens Statistisk sentralbyrå ligger lavest med en vekst på 1 prosent.

Norsk økonomi påvirkes av den svake utviklingen internasjonalt på flere måter. Volumet av norsk eksport dempes av relativt beskjeden internasjonal etterspørsel og lønnsomheten svekkes isolert sett av lave priser målt i utenlandsk valuta på en del norske eksportprodukter. Valutakursutviklingen slår i stor grad ut i eksportprisene i norske kroner, men påvirker også eksportvolumene fordi at den kostnadmessige konkurransevnen endres. Det kraftige oljeprisfallet gjennom høsten 2014 og inn i 2015 har tre ganske direkte følger for utviklingen i norsk økonomi med ulikt fortegn.

- Lavere overskudd i oljenæringen reduserer myndighetenes oljeinntekter. På kort sikt har ikke dette noen effekter på realøkonomien.
- Reduserte inntekter og lavere forventet lønnsomhet bidrar til å redusere etterspørselen fra oljenæringen, noe som trekker aktiviteten i norsk økonomi ned.
- Kronekursen svekkes som følge av lavere oljepris, og dermed stimuleres aktiviteten og lønnsomheten i virksomheter som er utsatt for internasjonal konkurranse.

Målt med budsjettindikatoren er statsbudsjettet for 2015 tilnærmet like ekspansivt som i 2014, med en økning i underskuddet tilsvarende 0,6 prosentpoeng av trenden i BNP Fastlands-Norge. Veksten i offentlig konsum blir anslått til rundt 2 ¼ prosent, mens investeringene i offentlig forvaltning nok vil øke mer. I tillegg er det relativt høy vekst i stønadene til husholdningene og det ble gitt lettelse i beskatningen anslått til 5 milliarder kroner.

Finansdepartementets prognoser fra oktober var basert på uendret pengemarkedsrenter fra 2014 til 2015, mens de øvrige prognosene som er publisert i desember og januar har en klar nedgang i pengemarkedsrenta som er konsistent med 1 - 3 ytterligere kutt i styringsrenta på 0,25 prosentpoeng i løpet av 2015. Bankenes utlånsrenter falt gjennom 2014 og rundt siste årsskiftet var det mange banker som varslet at de ville redusere utlånsrentene ytterligere så det er rimelig å anta at rentenivået vil komme ytterligere ned.

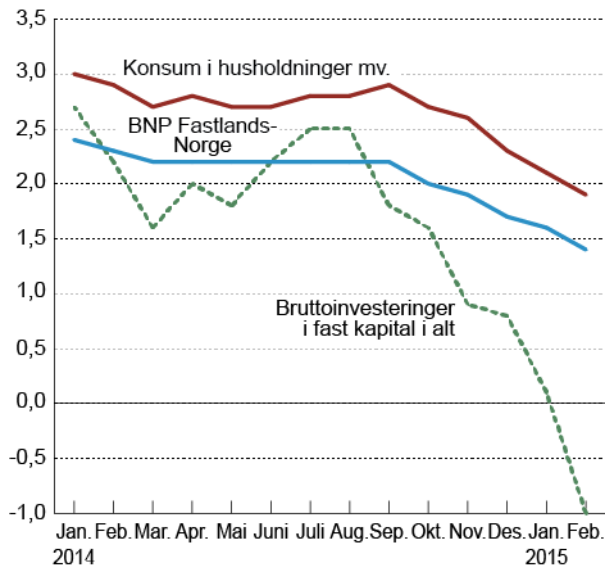
I alle de refererte prognosene er det lagt til grunn at krona vil være svakere i 2015 sammenlignet med gjennomsnittet for 2014. I våre anslag for veksten i KPI har vi lagt til grunn at krona, importveid, vil svekkes med 5 prosent, jf. kapittel 2. Dersom krona blir enda svakere, vil det isolert sett øke nettoeksport, produksjon og sysselsetting, men redusere husholdningenes inntekt og forbruk og visa versa. Valutakursen betyr mye for inflasjonen jf. kapittel 2.2. Konsistent med forutsetningene om en mindre svak krone har Finansdepartementet det laveste anslaget på 2,1 prosent, mens de øvrige prognosene ligger rundt 2,5 prosent.

Finansdepartementet anslag for veksten i *husholdningenes forbruk* er på 2,7 prosent, mens de mer oppdaterte prognosene spenner fra 1,3 til 2 prosent. Husholdningenes forbruk påvirkes i stor grad av utviklingen i husholdningenes inntekter og boligformue. Lav vekst i reallønn og sysselsetting ventes å føre til en beskjeden inntektsvekst i 2015, til tross for rentenedgang og skattelette. En avmatning i boligprisutviklingen etter en sterk vekst i slutten av 2014 og inn i 2015 kan også komme til å virke dempende på konsumet.

Endringer i *bruttoinvesteringer* er viktige for konjunkturutviklingen, men det er ofte knyttet spesielt stor usikkerhet til denne utviklingen. Alle de nevnte institusjonene forventer en nedgang i de samlede investeringene i 2015. Nedgangen er spesielt stor i *petroleumsinvesteringene*, som innebærer at en svært viktig drivkraft bak veksten de senere år, ikke bare faller bort som i 2014, men nå vil trekke aktivitetsutviklingen klart ned. Finansdepartementet la til grunn en nedgang på bare 8 prosent, mens de øvrige har prognoser i området -13 til -20 prosent. Det ligger an til at investeringen i fastlandsbedriftene og boliginvesteringer vil endre seg forholdsvis lite i 2015.

Svekkelsen av kronekursen gjennom 2014, medfører en bedret kostnadsmessig konkurranseevne. Veksten hos Norges handelspartnere vil kanskje bli noe høyere enn i fjor. Til sammen vil dette bidra til at veksten i eksporten av tradisjonelle varer tar seg opp i 2015. Dermed kan produksjonen i konkurranseutsatte, og spesielt eksportrettede, næringer gjennomgående komme til å øke mer enn i skjermede næringer.

Sysselsettingen økte med 1,1 prosent i 2014. Prognosene peker mot en langt lavere vekst i 2015. Prognosene antyder at arbeidsledigheten vil øke noe i 2015. Anslagene for lønnsveksten i 2015 ligger fra 2,7 prosent til 3¼ prosent. Selv med en svakere utvikling i det norske arbeidsmarkedet, er situasjonen fortsatt klart bedre enn i andre europeiske land. Dette vil dermed fortsatt stimulere til høy arbeidsinnvandring av kortere og lengre varighet, om enn antakelig noe mindre enn før.

Figur 3.13 Utvikling i anslag for veksten i BNP Fastlands-Norge, konsum i husholdningene og bruttoinvesteringer i fast realkapital i alt for 2015 gitt på ulike tidspunkt i følge Consensus Forecasts.

Kilde: Consensus Forecasts

Tabell 3.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2013*	2014*	2015			
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹	NB ²	FIN ³	Andre ⁴
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,1	2,1	1,4	2	2,7	1,7
Konsum i offentlig forvaltning	1,7	2,5	2,5	2½	2,2	2,3
Bruttoinvesteringer i fast kapital	6,8	1,2	-2,8	..	-0,9	-3,5
- Fastlands-Norge	2,9	1,8	1,2	2¼	2,4	-0,7
- Utvinning og rørtransport	17,1	0,0	-12,8	-15	-8	-15,7
Eksport	-3	1,7	0,8	..	2,2	2,0
- Tradisjonelle varer	1	2,7	3,1	4½ ⁵	3,6	3,3
Import	4,3	1,6	1,8	3½	2,5	0,0
- Tradisjonelle varer	3,2	0,0	-0,5	..	..	-0,2
Bruttonasjonalprodukt	0,7	2,2	0,5	2¼	1,6	1,2
- Fastlands-Norge	2,3	2,3	1	1 1/2	2	1,3
Sysselsatte personer	1,2	1,1	0,2	½	0,8	0,2
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	0,7	1,6	0,7	..	1,1	0,4
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	3,5	3,5	3,9	3¾	3,6	4,0
Årslønn	3,9	3,1	3,1	3¼	3 1/4	2,9
Konsumprisindeksen	2,1	2,0	2,6	2½	2,1	2,4
Driftsbalansen, mrd. Kroner	300	279 ⁹	235	..	379	240
Husholdningenes disponible realinntekt	2,8	2,5	1,9	..	..	1,8
MEMO:						
Pengemarkedsrente (nivå)	1,8	1,7	1,3	1¾	1,7	1,1
Importveid kronekurs ⁶	2,2	5,3	4	2,9	1,0	8,1
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁷	4,0	3,9 ⁹	3,4	..	..	3,1
Råoljepris ⁸ i kroner (nivå)	639	619	488	..	650	470

* Foreløpige tall

¹ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 6/2014, desember 2014

² Anslag ifølge Norges Bank. Pengepolitisk rapport 4/2014, desember 2014

³ Anslag ifølge Finansdepartementet, Meld.St.1 (2014-2015), oktober 2014

⁴ Gjennomsnitt av anslag fra DNB, Nordea og SWEDBANK, januar 2015

⁵ Inkludert reisetrafikk og andre tjenester

⁶ Positivt tall innebærer svekket krone

⁷ Gjennomsnitt for året. Rammelån med pant i bolig

⁸ Brent Blend

⁹ SSBs prognose fra 4.12.2014

Kapittel 4

4 Utviklingen i konkurranseevnen

- TBU presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurransesituasjon internasjonalt de siste ti årene. Flere av disse komponentene og særlig kostnadsindikatorer, har gjennomgående pekt i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sysselsetting og faktisk produksjonsutvikling i Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke økonomiske indikatorer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land, innebærer det høye kostnadsnivået at bedriftenes konkurranseevne framover kan være usikker i deler av økonomien.
- Lønnskostnadene som andel av brutto faktorinntekter til norsk industri har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå. I fjor gikk lønnskostnadsandelen litt tilbake igjen, etter å ha steget i perioden 2011-2013. Nivået i fjor var på 68 prosent, i underkant av 2 prosentpoeng høyere enn det gjennomsnittlige nivået de siste ti årene.
- Den kostnadmessige konkurranseevnen målt isolert ved relative timelønnskostnader i industrien i felles valuta anslås å ha svekket seg med i gjennomsnitt 1,6 prosent per år de siste ti årene. Av dette kan 1,4 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. I 2014 bidro en svekkelse av kronen på vel 6 prosent, til at de relative timelønnskostnadene i felles valuta gikk ned med 5,3 prosent.
- Gjennomsnittlige timelønnskostnader i norsk industri var i 2014 anslagsvis 47 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnere i EU, 9 prosentpoeng mindre enn året før. Nedgangen må ses i sammenheng med at kronen svekket seg fra 2013 til 2014. At timelønnskostnadene er høyere i norsk industri enn i industrien hos våre handelspartnere reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, men også en høyere lønnsvekst enn i utlandet.
- Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall har produktivitsveksten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk, vært på rundt 2¼ prosent de to siste årene. Produktivitsveksten i norsk industri i perioden 2004-2013 var på rundt 1½ prosent, om lag 1½ prosentpoeng lavere enn hos handelspartnerne. Dersom en ser på utviklingen målt ved bruttoprodukt i løpende priser per timeverk, er imidlertid bildet for norsk industri mer positivt. Dette gjenspeiler at norsk industri har hatt sterkere prisvekst på sine produkter enn industrien hos handelspartnerne.
- I perioden 2004-2013 økte produktiviteten i Fastlands-Norge med vel 1 prosent per år. Dette er det sammensom hos et vektet snitt av våre handelspartnere.
- I 2012 var Norges BNP, unntatt petroleumsrenten og regnet per innbygger, 31 prosent høyere enn OECD-snittet. Nivået i Norge er blant de høyeste i OECD-området, selv når petroleumsrenten holdes utenfor.

4.1 Innledning

Omfattende deltakelse i internasjonal handel med varer og tjenester har gjort det mulig for Norge å oppnå en høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig dersom norsk økonomi hadde vært mer skjermet mot utenlandsk konkurranse. Fordelene vil imidlertid bli redusert hvis Norge ikke klarer å sørge for en effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting og en akseptabel inntektsfordeling. For å høste gevinstene ved internasjonalt varebytte, må man klare å omstille ressurser som blir ledige som følge av endringer i markedsforholdene. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebytet må også over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Et lands konkurranseevne uttrykker evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. Et land har ikke god konkurranseevne selv om det har balanse i utenriksøkonomien, mens for eksempel store deler av landets arbeidsstyrke er arbeidsløs. Men full sysselsetting og lav arbeidsledighet sammen med store underskudd i utenriksøkonomien, tilsier også at et land har svakere konkurranseevne enn hva som kan være bærekraftig over tid.

Det er viktig å skille mellom konkurranseevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet. Konkurranseevnen for en næring beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å avlønne innsatsfaktorene. En lønnsom næring må både kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i faktormarkedene, herunder arbeidsmarkedet. En økonomi i vekst og med en høy omstillingsgrad vil være kjennetegnet av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringene. I konkurransen om knappe faktorer må noen næringer trappe ned sin virksomhet, mens andre kan ekspandere i takt med økt lønnsomhet. Dersom en næring mottar subsidier i tilknytning til sin virksomhet, kan dette bedre næringens konkurranseevne, men det fører normalt til en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevne i samfunnsøkonomisk forstand.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. Avsnitt 4.2 gir en vurdering av hva som menes med konkurranseutsatte næringer og hvordan lønnsdannelsen skal sikre disse næringenes konkurranseevne gjennom den såkalte frontfagsmodellen. I tillegg presenteres tall for lønnskostnadsandeler, som en indikasjon på utviklingen i lønnsomheten i norsk industri. Videre i avsnitt 4.3 diskuteres utviklingen i lønnskostnader. I dette avsnittet ser vi også på forskjell i lønnskostnadsnivåene i industrien i Norge og andre land. Endelig i avsnitt 4.4 gir vi en beskrivelse av utviklingen i produktiviteten. For alle indikatorene som presenteres i kapitlet sammenlikner vi Norge med et aggregat av våre viktigste handelspartnere, jf. boks 4.1.

TBU presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurransesituasjon internasjonalt. Flere av disse komponentene og særlig kostnadsindikatorer, har gjennomgående pekt i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter de siste ti årene. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sysselsetting og faktisk produksjonsutvikling i Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke aggregerte indikatorer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land, innebærer det høye kostnadsnivået at bedriftenes konkurranseevne framover kan være usikker i deler av økonomien.

Boks 4.1 Norges handelspartnere

For å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norsk næringsliv, sammenliknes gjerne ulike indikatorer i Norge med tilsvarende størrelser hos våre handelspartnere. Ved beregning av handelspartneraggregat, legger utvalget til grunn beregninger av OECD for Norges handelspartnere. Beregningsutvalget har i denne rapporten benyttet vekter fra OECD for Norges handelspartnere for perioden 1997-2011.

Vektene til OECD gjenspeiler handelsstrømmene med de enkelte landene i hvert av årene i perioden, og er derfor forskjellige for hvert år i perioden 1997 – 2011. Utvalget har lagt de 25 landene med størst vekter i 2011 til grunn som landsammensetning for handelspartneraggregatet. Denne landsammensetningen er benyttet for alle år, selv om det i perioder har vært variasjoner mhp. hvilke 25 land som har hatt størst vekter. Basert på landsammensetningen og OECDs vekter for de ulike årene, er det beregnet et vektet handelspartneraggregat for hvert år i perioden 1997 – 2011. Vektene i 2011 er videreført for årene 2012-2014.

Tabell 4.1 viser landsammensetningen og vektene for 2011-2014 som er benyttet i denne rapporten. Norges største handelspartnere er Tyskland, Sverige, Storbritannia og Kina. Kina har imidlertid ikke betydning for beregningene i kapittelet, fordi det foreligger ikke tilgjengelig statistikk for Kina på indikatorene som omtales.

Tabell 4.1 Sammensetning av handelspartneraggregatet. Prosent.

Nr.	Land	Vekter for 2011 - 2014
1	Tyskland	13,7
2	Sverige	13,1
3	Storbritannia	12,2
4	Kina	9,0
5	USA	6,3
6	Nederland	5,4
7	Danmark	5,2
8	Frankrike	4,8
9	Rusland	3,0
10	Japan	2,9
11	Italia	2,8
12	Belgia	2,4
13	Spania	2,1
14	Sveits	1,9
15	Polen	1,9
16	Singapore	1,8
17	Brasil	1,7
18	Tsjekkia	1,7
19	Finland	1,6
20	Østerrike	1,3
21	Sør Korea	1,2
22	India	1,1
23	Irland	1,0
24	Taiwan	0,8
25	Canada	0,8
	SUM	100,0

Kilder: OECD og Beregningsutvalget

Grunnlaget for beregningen av konkurransevektene

OECD har basert sine beregninger av landvektene på bakgrunn av omfanget av import og eksport mellom Norge og andre land av alle varer unntatt gruppe 3 i det internasjonale klassifiseringssystemet for handelsstatistikk (SITC¹⁰). Denne gruppen består av råolje, naturgass, raffinerte oljeprodukter og strøm.

OECD har gjort en del forenklinger i sine beregninger. For det første har OECD ikke inkludert handel med tjenester. I 2014 utgjorde tjenester 25 prosent av Norges eksport, og 36 prosent av Norges import. Videre har OECD ikke brutt handelsstrømmene ned til hver enkelt varetype for å kunne gi et grunnlag for å vurdere i hvilken grad det faktisk er direkte konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter, eller om det i stedet handles med varer det ikke er konkurranse om¹¹.

4.2 Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, offentlig sektor, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er nærmere drøftet i Holden III-utvalgets rapport NOU 2013:13. Konkurranseutsatt sektor (k-sektor) består i prinsippet av bedrifter som produserer produkter som kan eksporteres/importeres, og som derfor konkurrerer mot utenlandske virksomheter. Bedrifter og virksomheter som ikke konkurrerer mot utenlandske virksomheter betegnes gjerne som skjermede, uavhengig av konkurransesituasjonen mellom slike bedrifter på det innenlandske markedet. Produktene fra skjermet sektor (s-sektor) kan det i teorien ikke handles med over landegrensene, de er lokale og må konsumeres i samme land som de produseres. Hindringen mot handel kan være politisk, men også praktisk/teknisk. Den teknologiske utviklingen har kontinuerlig økt mulighetene for handel. Skillet mellom k- og s-sektor i hovedkursteorien er stilisert. Det er nå svært få varer og tjenester som det teknisk sett ikke kan handles med, og det er lite av norsk markedsrettet virksomhet som ikke på en eller annen måte er utsatt for konkurranse fra utlandet. Størrelsen på transportkostnader kan imidlertid i praksis være et hinder.

I en utredning for Holden III utvalget har Eika m.fl. (2013) foretatt en klassifisering av norsk næringsliv etter hvor utsatt de ulike næringer er for internasjonal konkurranse. Inndelingen er basert på andelen av næringenes verdiskaping som går til eksport eller i hvilken grad de konkurrerer mot import. Selv om det er store forskjeller mellom bedrifter i samme næring, og det er mange bedrifter som er internasjonalt konkurranseutsatte også i andre næringer, er en slik inndeling nyttig, fordi den gir kunnskap om hvilke aktører som i hovedsak er internasjonalt konkurranseutsatte. Ifølge utredningen stod de fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringene for nær 15 prosent av verdiskapingen i Norge i 2012, og 11 prosent av sysselsettingen. De konkurranseutsatte næringene i fastlandsøkonomien kan deles i tre: Leverandørvirksomhet til petroleumsvirksomheten, næringer basert på andre former for naturressurser, og såkalte ikke-stedbundne næringer, dvs. konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengig av norske naturressurser, og dermed i større grad kan flyttes til andre land. Metallindustrien er eksempel på en næring basert på naturressurser, mens produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner er en ikke-stedbunden næring. I 2012 stod

---

¹⁰ SITC = Standard International Trade Classification

¹¹ En enkel illustrasjon av dette kan være en hypotetisk situasjon der Norge er alene i verden om å eksportere en bestemt industrivare. Eksport av denne industrivaren vil trekke opp konkurransevekten til de landene som importerer denne varen, til tross for at dette er en vare det ikke eksisterer konkurranse om.

leverandørvirksomheten for 3 prosent av samlet sysselsetting, mens de to andre gruppene stod for rundt 4 prosent hver.

Mange konkurranseutsatte bedrifter har vridd sin produksjon mot leveranser til petroleumssektoren de senere årene og produksjonen i leverandørnæringene har økt vesentlig sterkere enn i andre næringer. Samtidig er det ikke så mange næringer der slike leveranser utgjør hoveddelen av produksjonen. Holden III-utvalget peker på at for at konkurranseutsatt sektor skal bli stor nok samlet sett, vil man ha behov for et visst omfang av ikke-stedbundne næringer. I dag er det betydelig aktivitet i slike næringer, men for at den skal være stor nok også i fremtiden, er det vanskelig å se for seg at kostnadsnivået korrigerert for produktivitetsforskjeller i vid forstand kan være mye høyere i Norge enn hos våre handelspartnere.

Stadig flere deler av næringslivet møter internasjonal konkurranse. Det er dels et resultat av at teknologisk utvikling gjør det mulig, for eksempel innen regnskap og IKT, men også at virksomheter i økende grad konkurrerer i andre land, som innen transport, bygg og anlegg, og matindustrien. I flere tjenesteytende næringer ser vi økende konkurranse fra utlandet og en klar økning i importen. Holden III-utvalget peker på at denne økningen i noen grad kan henge sammen med høyere kostnader i Norge enn hos nære handelspartnere. Selv om importandelen i disse næringene samlet sett er relativt liten, er andelen betydelig høyere i deler av næringene. Samtidig er dette næringer som vokser mer enn BNP samlet sett, slik at økte importandeler her vil gi stadig større utslag i samlet import. Økende import på nye områder innebærer isolert sett at vi trenger en ytterligere økning i aktiviteten i ikke-stedbundne næringer for å sikre langsiktig balanse i utenrikshandelen, eller at eksporten fra andre næringer øker.

4.2.1 Frontfagsmodellen

Industrien har i mesteparten av etterkrigstiden vært retningsgivende for øvrige tariffområder i lønnsforhandlingene i Norge. Opplegget for forhandlingene bygger på at lønnsveksten må tilpasses det konkurranseutsatt sektor over tid kan leve med. Dette ivaretas ved at avtaleområder med stort innslag av konkurranseutsatt virksomhet både forhandler først (det såkalte frontfaget), og at resultatet fra disse danner en norm for andre avtaleområder. Frontfaget har tradisjonelt vært verkstedsoverenskomsten/industrioverenskomsten ved forbundsvis oppgjør og bredere LO-NHO-områder, som industriarbeidere, ved sentrale oppgjør.

Frontfagsmodellen ble formalisert som en økonomisk modell, ofte omtalt som hovedkursteorien, da Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene i 1966 la fram sin andre rapport høsten 1966. Hovedkursteorien beskriver de makroøkonomiske trender som vil gjelde for lønns- og prisutviklingen i Norge på lang sikt. Over tid stiller et ønske om full sysselsetting og balanse i utenriksøkonomien krav til størrelsen på konkurranseutsatt sektor som bare kan oppfylles dersom lønnsomheten i slik virksomhet ikke er dårligere i Norge enn i utlandet. Forventet avkastning på investeringer i Norge (kapitalavkastningen) må da på lang sikt være på nivå med forventet kapitalavkastning hos våre handelspartnere. Lavere forventet kapitalavkastning i Norge enn i utlandet vil føre til at investorer vil foretrekke å investere i utlandet fremfor i Norge. Dette medfører at produktreal-lønnskostnaden i industrien i Norge ikke kan være høyere enn det produktivitetsnivået i konkurranseutsatt sektor gir grunnlag for. Dersom reallønnen vokser raskere enn produktiviteten, vil kapitalavkastningen reduseres, og investeringene svekkes. Over tid vil lave investeringer i Norge føre til en gradvis nedbygging av konkurranseutsatt sektor. Med ”hovedkurs” i Utredningsutvalgets rapport refereres det i tråd med dette til et ”normalnivå” på lønnskostnadsandelen i konkurranseutsatt sektor, dvs. hvor mye av faktorinntekten som normalt går til lønnstakerne og hvor mye som går til kapitaleierne. En stabil utvikling i lønnskostnadsandelen kan indikere en stabil lønnsevne og konkurransekraft i sektoren.

Når produktivitsveksten bestemmer utviklingen i produktreal-lønn over tid, må nominell lønnsvekst være lik summen av produktivits- og prisveksten. Hvis den nominelle lønnsveksten blir høyere enn dette, slik at reallønnen vokser mer enn det produktivitsveksten gir rom for, vil

konkurranssevnen svekkes og arbeidsledigheten stige. En blanding av markedsforhold og institusjonelle mekanismer bidrar til at lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor er normen også for lønnsveksten i resten av økonomien.

Frontfagsmodellen og hovedkursteorien reflekterer således en forståelse for at det over tid er en forbindelse mellom det som er bedriftsøkonomisk lønnsomt og det som er gunstig ut fra makroøkonomiske hensyn. Modellen hviler blant annet på erkjennelsen av at lønnsdannelsen over tid har avgjørende betydning for nivået på arbeidsledigheten, mens reallønnsutviklingen først og fremst er knyttet til produktivitetsutviklingen. Erfaringene fra Norge og andre land tilsier at høy nominell lønnsvekst uten bakgrunn i tilsvarende produktivitetsvekst i all hovedsak slår ut i høyere inflasjon og økt arbeidsledighet på lengre sikt, og ikke i høyere reallønnsvekst. Ettersom konkurranseutsatte næringer konkurrerer med skjermede næringer om arbeidskraften, må de samme betingelsene for lønnsvekst gjelde også for skjermede næringer.

Den norske lønnsforhandlingsmodellen innebærer videre stor grad av koordinering, der hovedorganisasjonene i arbeidslivet spiller en avgjørende rolle. Institusjoner som Kontaktutvalget og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene støtter opp under koordineringen. Organisasjonsgraden på arbeidstakersiden i Norge var knapt 52 prosent i 2012, jf. kapitel 3 i Holden III-utvalget. Den var 40 prosent i privat sektor og 82 prosent i offentlig sektor. Tariffavtaledekningen for alle arbeidstakere er anslått til 67 prosent, om lag 50 prosent i privat sektor og tilnærmet 100 prosent i offentlig sektor. Tariffavtalene benyttes imidlertid også som rettesnor i bedrifter som ikke formelt er bundet av avtalene, jf. vedlegg 5.

Samtidig som flertallet av arbeidstakerne i Norge dermed er dekket av de sentrale forhandlingene, er det et betydelig antall som ikke er dekket av kollektive avtaler. Blant annet ledere og en stor andel av funksjonærene i industrien får sin lønn bestemt gjennom lokale lønnsforhandlinger. Dette var en viktig bakgrunn for at Kontaktutvalget den 22. januar 2003 la fram en felles erklæring om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003. I denne erklæringen het det blant annet:

« (...) På denne bakgrunn er regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet enige om følgende: At den samlede lønnskostnadsveksten i 2003 må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. I arbeidet for å nå dette målet er det avgjørende at alle grupper omfattes. Når det gjelder en nærmere vurdering av utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover vises det til det nedsatte ekspertutvalget.

Partene i arbeidslivet vil i forbindelse med mellomoppgjøret 2003: Arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. Oppgjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.

Samtidig er det viktig at det innenfor disse rammene gis rom for endringer i relative lønninger som sikrer et velfungerende arbeidsmarked og en rettferdig lønnsutvikling. Arbeidsgiversiden i privat og offentlig sektor vil aktivt arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet. I kraft av sine eierposisjoner i næringslivet vil en også fra statens side arbeide for en slik utvikling.»

Regjeringen Stoltenberg II satte i 2012 ned et offentlig utvalg for å vurdere erfaringene med lønnsdannelsen gjennom de 12 årene som er gått siden handlingsregelen og inflasjonsmålet for pengepolitikken ble innført. Utvalget skulle også drøfte makroøkonomiske utviklingstrekk som kan skape utfordringer for norsk økonomi og lønnsdannelsen framover. Mandatet pekte på det høye og økende kostnadsnivået, petroleumsvirksomhetens økende betydning i norsk økonomi, at

arbeidsinnvandringen fra EU/EØS-området har økt markert, og at veksten i produktiviteten har falt tilbake de senere årene. Utvalget leverte sin innstilling til Finansdepartementet den 3. desember 2013. Noen av hovedkonklusjonene er til utvalget er gjengitt i boks 4.2:

Boks 4.2 Noen av hovedkonklusjonene til Holden III utvalget

- *Utvalget slutter opp om frontfagsmodellen, som er en viktig bærebjelke i lønnsdannelsen i Norge. Selv om nye utviklingstrekk i økonomien og endrede retningslinjer i den økonomiske politikken har brakt inn nye mekanismer i måten økonomien virker på, gjelder de grunnleggende sammenhengene som frontfagsmodellen og hovedkursteorien bygger på også i dag. Det betyr at lønnsveksten i den sektoren som er utsatt for internasjonal konkurranse, må avspeile pris- og produktivitetsveksten i denne sektoren. Lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor må så gjelde som en norm for lønnsveksten ellers i økonomien.*
- *Et vesentlig høyere kostnadsnivå enn i andre land reflekterer høy produktivitet og store bytteforholdsgevinster, men innebærer samtidig en utfordring for konkurranseutsatte virksomheter. Økte priser på olje og andre viktige eksportprodukter og fallende priser på varer vi importerer, har gitt norsk økonomi store bytteforholdsgevinster på 2000-tallet. Høy og økende aktivitet i petroleumsvirksomheten og økt bruk av oljepenger over statsbudsjettet har trukket opp kostnadsnivået i Norge sammenlignet med andre land, både gjennom høyere lønnsvekst enn hos handelspartnerne og gjennom en styrking av kronen. Det høye lønnskostnadsnivået innebærer samtidig at mange har fått glede av bytteforholdsgevinsten og det høye produktivetsnivået.*
- *Et tilstrekkelig omfang av internasjonalt konkurranseutsatte virksomheter er nødvendig for en balansert økonomisk utvikling. For at konkurranseutsatt sektor skal være tilstrekkelig stor samlet sett, vil vi ha behov for et visst omfang av ikke-stedbundne næringer, dvs. konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengig av norske naturressurser og dermed i større grad kan flyttes til andre land. Dette krever at det over tid er balanse mellom kostnadsnivå og produktivetsnivå målt mot relevante handelspartnere. Også virksomheter på andre områder i økonomien blir utsatt for økende konkurranse fra utlandet, og en sterk avskalling av slike virksomheter kan svekke den underliggende balansen i utenriksøkonomien. Hvis dette oppdages for sent, kan kostnadene knyttet til en nødvendig kursendring bli store. Et høyt kostnadsnivå kan gjøre det mer krevende å starte og drive virksomheter som skal konkurrere i et internasjonalt marked.*
- *For å redusere risikoen for en sterk nedbygging av konkurranseutsatt sektor, bør den kostnadmessige konkurranseevnen ikke svekkes. På lengre sikt er det trolig nødvendig med en forbedring, særlig dersom oljeprisen skulle falle markert. En moderat lønnsvekst vil bidra til bedre konkurranseevne både direkte, og indirekte gjennom lavere rente og svakere kronekurs. Det vil gi tryggere grunnlag for høy sysselsetting og lav arbeidsledighet framover.*
- *Konsekvensene for norsk økonomi vil bli vesentlig kraftigere om betydelig svakere vekst i verdensøkonomien skulle føre til et kraftig fall i oljeprisen. Det vil kunne gi en brå nedgang i oljevirksomheten både i Norge og internasjonalt, og annen norsk eksport vil også bli rammet. Arbeidsledigheten vil da stige markert. En slik utvikling vil kreve vesentlige tilpasninger både i den økonomiske politikken og i lønnsdannelsen. Norges Bank vil trolig redusere styringsrenten, kronekursen vil trolig svekkes betydelig, finanspolitikken må etter hvert strammes inn som følge av lavere vekst i fondskapitalen, og lønnstakerne må trolig godta en vesentlig svakere utvikling i kjøpekraften. Over tid vil svekkelsen av kronekursen og en lavere lønnsvekst bidra til ny vekst i tradisjonelle konkurranseutsatte næringer, og til at*

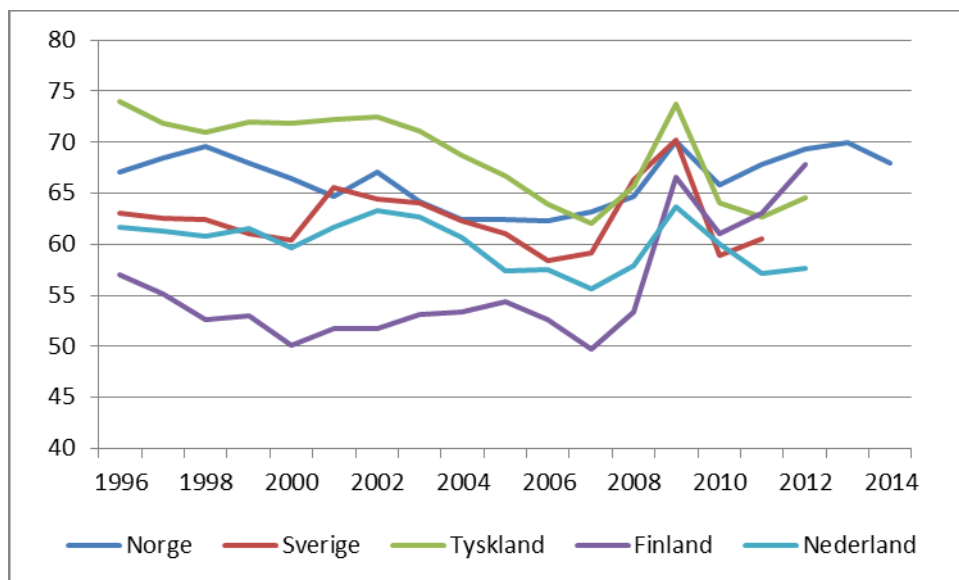
arbeidsledigheten etter hvert går ned igjen. Frontfagsmodellen er etter utvalgets mening godt egnet til å bidra til en tilpasning til et lavere kostnadsnivå for å bedre konkurranseevnen.

- *Lønnsveksten i industrien for arbeidere og funksjonærer samlet bør være normgivende for resten av økonomien.* Dette er i tråd med Kontaktutvalgets uttalelse i mars 2003. Ved forbundsvise oppgjør er det Industriooverenskomsten som er frontfaget, og dermed forhandles først. Dette oppgjøret har i stor grad direkte gjennomslag i en rekke andre oppgjør. Siden utfallet av de lokale forhandlingene ikke er avklart, bør NHO, i forståelse med LO, angi en troverdig ramme for den samlede årslønnsveksten i industrien. En troverdig ramme skal verken være gulv eller tak for lønnsveksten, men en norm som andre forhandlingsområder skal forholde seg til. Ved utarbeidelsen av anslaget må det tas tilstrekkelig hensyn til de økonomiske utsiktene. Drøfting av de økonomiske utsiktene i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) i forkant av lønnsoppgjørene vil gi grunnlag for en felles virkelighetsoppfatning blant alle parter i lønnsoppgjørene.
- *Utvalget ser ikke behov for å endre sammensetningen av frontfaget nå.* Høy aktivitet og god lønnsomhet i oljerelatert virksomhet har ført til høy lønnsvekst i denne typen virksomheter, og for å unngå at lønnsveksten blir høyere enn det konkurranseutsatte virksomheter tåler, kan det argumenteres for at oljerelaterte virksomheter ikke bør inngå i frontfaget. Men i en vurdering av hvilke bedrifter som bør inngå i frontfaget, må det tas hensyn til hva som vil fungere som en troverdig norm for lønnsdannelsen i Norge. Frontfagets sammensetning gjenspeiler også i betydelig grad sammensetningen av konkurranseutsatt sektor. I tillegg kan økende internasjonal konkurranse innen leverandørnæringene og forventet svakere utvikling i oljeaktiviteten innebære lavere lønnsvekst i oljerelatert virksomhet i årene framover. Organisasjonsmessige forhold og tradisjon taler også for å videreføre det nåværende frontfaget.

4.2.2 Lønnsomheten i norsk industri

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i *konkurranseevnen* og *lønnsomheten i næringslivet*, jf. over. Hovedkursteorien peker på lønnskostnadsandelen som en sentral indikator for utviklingen i lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser og svakere produktivitetsutvikling er faktorer som isolert sett bidrar til svekket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. En slik utvikling vil innebære at en større andel av bedriftenes overskudd tilfaller lønnstakerne og mindre kapitaleierne. Lønnskostnadsandelen vil da gå opp, mens driftsresultatandelen vil gå ned. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser og sterkere produktivitetsutvikling isolert til bedret konkurranseevne og lønnsomhet. En slik utvikling vises ved en lavere lønnskostnadsandel og tilsvarende høyere driftsresultatandel.

Figur 4.1. viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av brutto faktorinntekter i industrien i Norge og våre handelspartnere siden midten av 1990-tallet. Lønnskostnadsandelen i Norge har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå.

Figur 4.1 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i industrien^{12 13}

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget

Nedgangen i lønnskostnadsandelen på første halvdel av 2000-tallet må trolig bl.a. ses i sammenheng med den markerte bedringen i Norges bytteforhold i handelen med utlandet etter at Kina begynte å spille en større rolle i det internasjonale varebyttet. Sterk vekst i etterspørselen fra Kina og andre framvoksende økonomier har gitt betydelig oppgang i prisene på flere viktige norske eksportprodukter. Samtidig har økt import fra lavkostland bidratt til nedgang i prisene på importerte konsumvarer, noe som har bidratt til merkbar bedring i lønnstakernes kjøpekraft. Når produktivitetsveksten i tillegg har vært høy, har dette gitt grunnlag for sterk vekst både i bedriftenes overskudd og i reallønnene.

I forbindelse med finanskrisen steg lønnskostnadsandelen i norsk industri markert i 2009. Lønnskostnadsandelen falt tilbake igjen i 2010, men steg deretter de tre neste årene. I fjor gikk lønnskostnadsandelen litt tilbake igjen, til 68 prosent. Til sammenlikning har både gjennomsnittet de siste ti årene, og gjennomsnittet siden 1996 vært på vel 66 prosent, jf. figur 4.1.

Figuren viser også utviklingen i Sverige, Tyskland, Finland og Nederland. Når man sammenlikner lønnskostnadsandelen med andre land, er det viktig å være oppmerksom på at ulike næringsstrukturer i ulike land vil kunne gi nivåforskjeller i lønnskostnadsandelene mellom landene. I vedleggstabell 4.5 presenteres tall for brutto driftsresultatandel for Norge og utvalgte land.

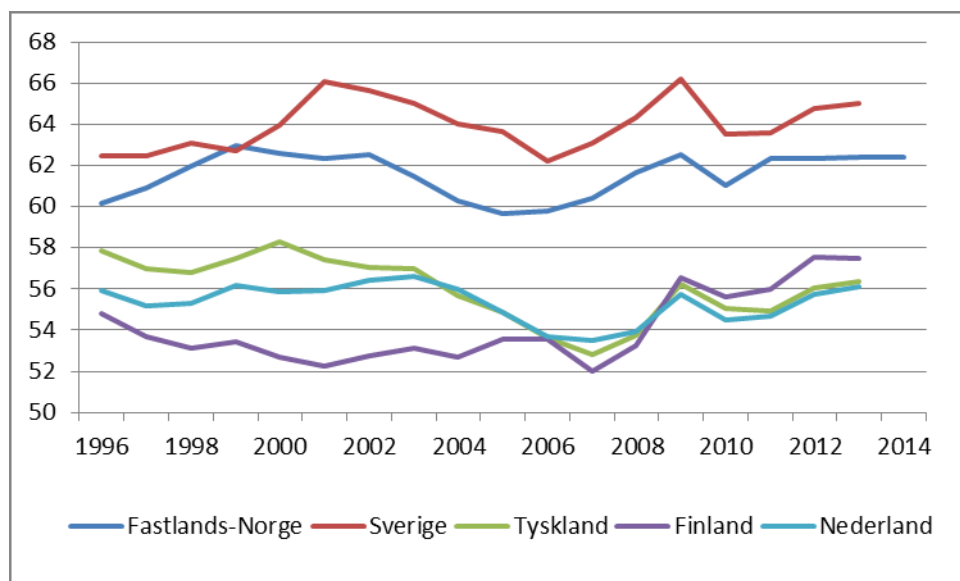
I figur 4.1 ser vi at lønnskostnadsandelen i industrien i Tyskland var høyere enn i de andre landene som er med i figuren i 1996, men at differansen deretter avtok gradvis. Dette må ses i sammenheng med den tyske gjenforening og at Tyskland i tiden etter innføringen av euro gjennomgående har hatt negativ reallønnsvekst. De siste årene har lønnskostnadsandelen i Tyskland vært lavere enn i Norge og Finland.

¹² Lønnskostnadsandelene er beregnet ved lønnskostnader dividert på brutto faktorinntekter, dvs. at driftsresultatet ikke er justert for kapital slit.

¹³ Det foreligger ikke oppdaterte tall for handelspartnerne i årets rapport. Som følge av omlegging av nasjonalregnskapet er lønnskostnadsandelene for norsk industri revidert ned for alle år. Dette vil også bli tilfelle for handelspartnerne når oppdaterte tall foreligger.

Bildet for utviklingen i lønnskostnadsandeler er i hovedsak det samme når vi ser på utviklingen i lønnskostnadsandelene for hele økonomien, jf. figur 4.2. De årlige svingningene i lønnsomheten er imidlertid noe mindre enn for industrien.

Figur 4.2 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i hele økonomien

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget

4.3 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Lønnskostnadene kan bl.a. måles ved timelønnskostnader og lønnskostnader per produsert enhet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert produktinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil også produktivitetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurransevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurransevne avhenger også av produktivits- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv. Disse næringene leverer produktinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene er, desto bedre blir industriens internasjonale konkurransevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om innsatsfaktorer som bl.a. arbeidskraft. Lavere lønninger i andre næringer kan bidra til en bedring i industriens konkurransevne ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon.

4.3.1 Vekst i timelønnskostnader

Tabell 4.2 og figur 4.3 viser utviklingen i lønnskostnader per time for ansatte i industrien i Norge og i industrien hos våre handelspartnere målt i felles valuta.

Tabell 4.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snitt 2005-2014	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Vekst i lønnskostnader per time											
Norge ¹⁾	4,2	4,1	6,2	3,8	5,1	4,1	2,2	4,5	4,9	4,7	2,9
Handelspartnere ²⁾	2,8	3,1	2,8	4,3	3,3	3,4	1,2	2,6	3,3	2,1	2,4
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,4	1,0	3,3	-0,5	1,7	0,7	1,0	1,9	1,5	2,5	0,5
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	1,6	5,6	2,8	1,2	2,3	-2,2	5,4	3,8	3,2	-0,4	-5,3
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ³⁾	-0,2	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1

¹⁾ Lønnskostnad per utførte timeverk i industrien, jf. nasjonalregnskapet.

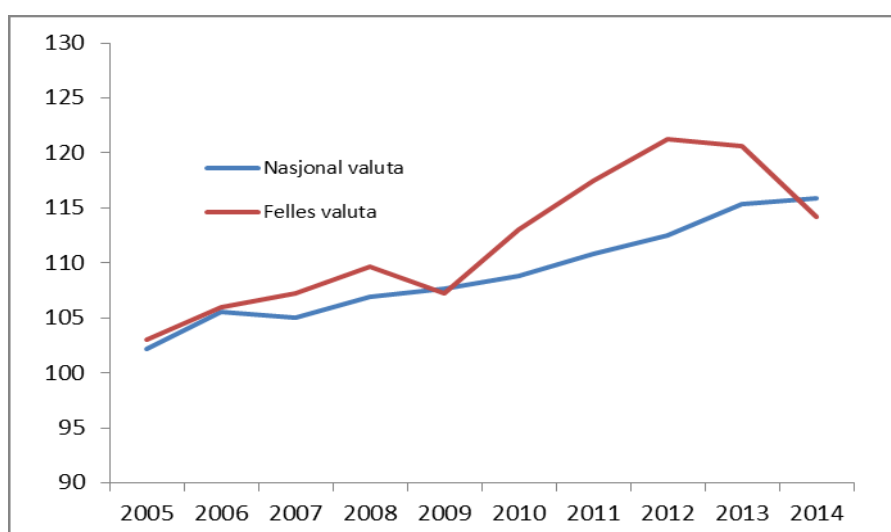
²⁾ Tallene for årene 2005-2013 er fra Conference Board. For 2014 benyttes tall for vekst i arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat. Tall for handelspartnere er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 4.1.

³⁾ Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en svekkelse av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står ovenfor.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

I løpet av de siste ti årene har den kostnadmessige konkurranseevnen i industrien, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med 1,6 prosent per år. Av dette kan 1,4 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnere, mens resten skyldes en styrking av kronen., jf. figur 4.3.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var veksten i timelønnskostnadene i norsk industri i 2014 på 2,9 prosent, dvs. 0,5 prosentpoeng høyere enn timelønnskostnadsveksten hos handelspartnere. En svekkelse av kronen på vel 6 prosent fra 2013 til 2014 gjorde at de relative timelønnskostnadene anslås å ha falt med 5,3 prosent dette året

Figur 4.3 Utviklingen i relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 2004 = 100.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Også om vi går ut over industrien og ser på næringsvirksomhet i bredere forstand har den kostnadsmessige konkurranseevnen svekket seg i Norge. I løpet av de siste ti årene har den årlige veksten i arbeidskraftkostnadene i norsk næringsvirksomhet i gjennomsnitt vært 1,8 prosent høyere enn hos våre handelspartnere, jf. tabell 4.3. Av dette kan 1,6 prosentenheter tilskrives høyere arbeidskraftkostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. Forskjellen mellom Norge og handelspartnerne har vært noe høyere når man ser på næringsvirksomhet i bredere forstand enn dersom vi bare ser på industrien, jf. tabell 4.2 over.

Tabell 4.3 Arbeidskraftkostnader i næringsvirksomhet¹⁴. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snitt 2005-										
	2014	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Vekst i lønnskostnader pr. time											
Norge	4,2	4,4	4,7	6,2	5,9	3,6	2,9	4,0	4,1	3,8	2,9
Handelspartnerne ¹⁾	2,6	3,1	2,9	3,6	3,8	2,6	1,9	2,6	2,6	1,6	1,7
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,6	1,3	1,7	2,5	2,0	1,0	1,0	1,4	1,5	2,2	1,2
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	1,8	5,9	1,2	4,3	2,5	-1,9	5,4	3,3	3,1	-0,8	-4,6
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ²⁾	-0,2	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1

¹⁾ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 4.1.

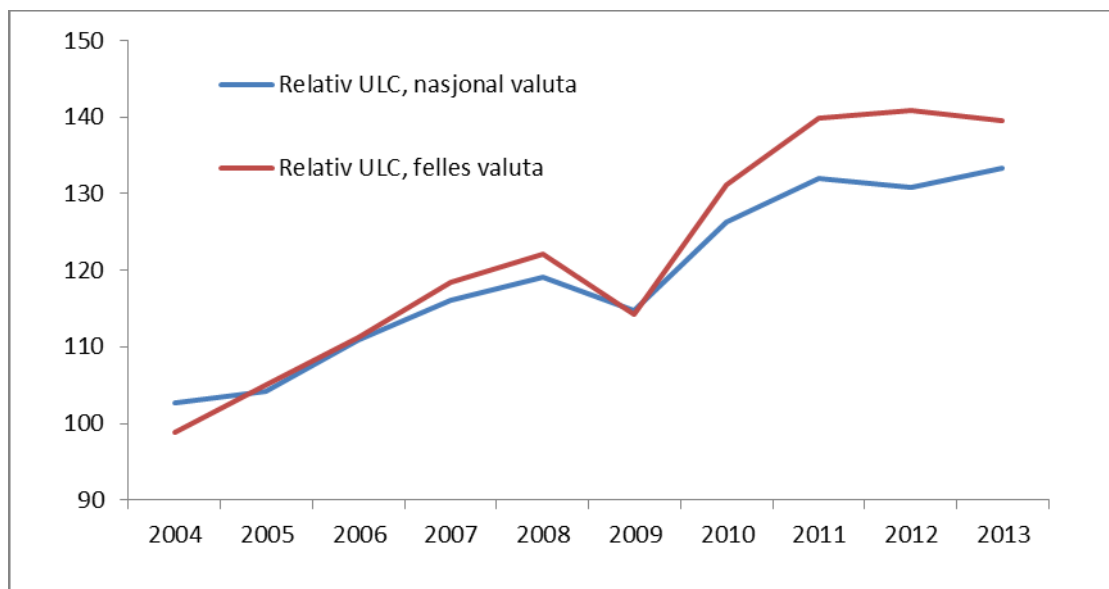
²⁾ Industriens effektive valutakurs.

Kilder: Eurostat og Beregningsutvalget

4.3.2 Vekst i lønnskostnader per produsert enhet

Figur 4.4 viser utviklingen i lønnskostnader per produsert enhet i industrien i Norge relativt til industrien hos våre handelspartnere.

¹⁴ Hele økonomien unntatt offentlig virksomhet. Tallene for 2014 er anslått ved veksten fra 1-3. kvartal 2013 til 1-3. kvartal 2014.

Figur 4.4 Utviklingen i lønnskostnader per produsert enhet i industrien i Norge relativt til handelspartnerne. Indeks 2003 = 100.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

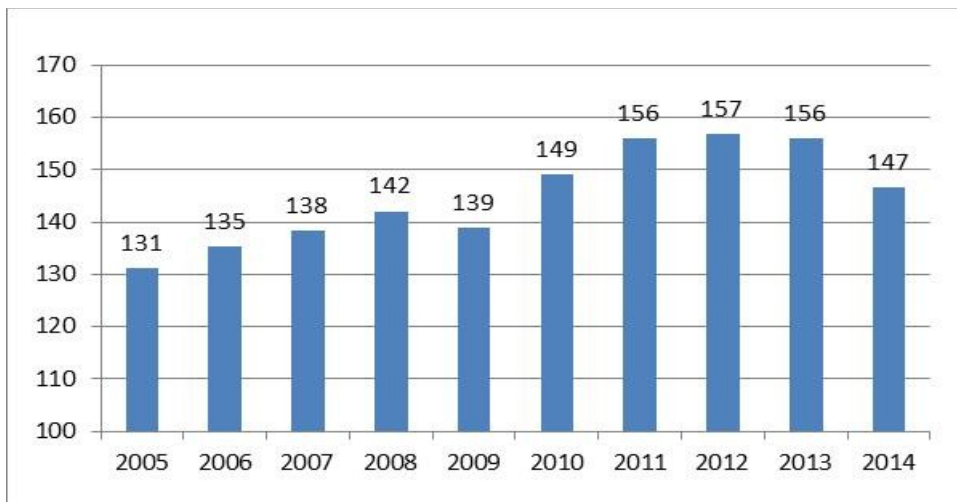
Høyere lønnsvekst i Norge enn hos handelspartnerne bidro til at lønnskostnadene per produsert enhet i norsk industri relativt til industrien hos handelspartnerne økte med 33 prosent fra 2003 til 2013, målt i nasjonal valuta. Utviklingen i valutakursen har variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært større svingninger i utviklingen i det relative forholdet for lønnskostnader per produsert enhet målt i felles valuta enn i nasjonal valuta. En styrking av kronen over perioden bidro til at lønnskostnadene per produsert enhet i Fastlands-Norge relativt til handelspartnerne økte med 39 prosent.

4.3.3 Vekst i lønn per ansatt i hele økonomien

Ifølge tall fra OECD var veksten i lønn per ansatt i hele økonomien 1,3 prosentpoeng høyere i Norge enn i OECD-området i 2014 og 1,5 prosentpoeng høyere sammenliknet med et vektet snitt av våre handelspartnere, jf. vedleggstabell 4.4. For 2015 anslår OECD veksten i lønn per ansatt både i OECD-området og hos et vektet snitt av våre handelspartnere til 2,5 prosent.

4.3.4 Lønnskostnadsnivåer i industrien

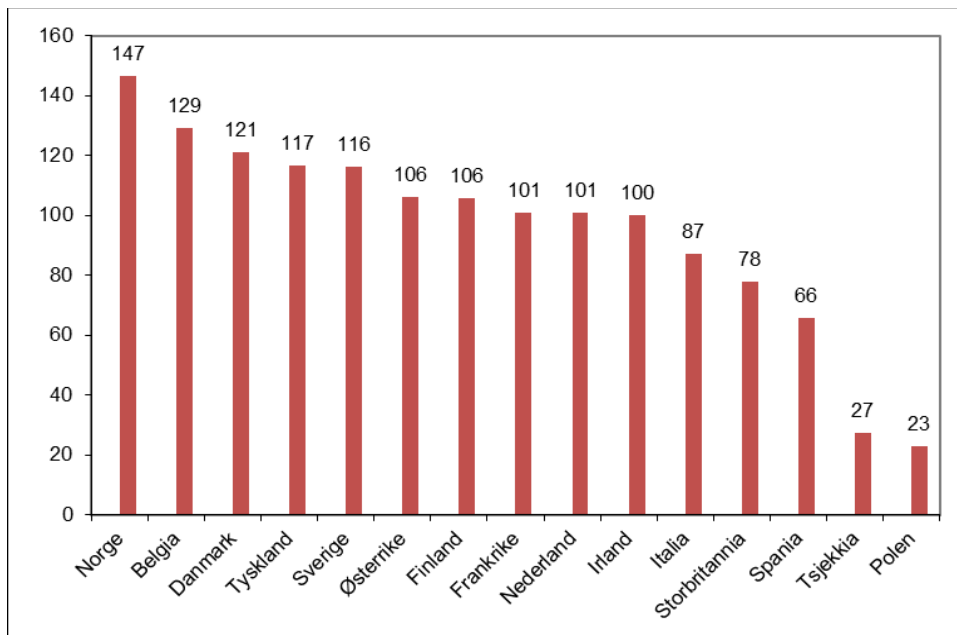
Forholdet mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU viste en oppadgående trend fra 2005 til 2012, jf. figur 4.5. Både høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne i EU og en styrking av kronen bidro. En markert svekkelse av kronen i 2013 og 2014 bidro imidlertid til at differansen mellom timelønnskostnadene i norsk industri og i industrien hos handelspartnerne i EU falt fra 57 prosent i 2012 til 47 prosent i 2014.

Figur 4.5 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU i felles valuta¹⁵. Handelspartnerne i figuren = 100.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Figur 4.6 og vedleggstabell 4.5 illustrerer forholdet mellom lønnskostnadene per timeverk i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU framskrevet til 2014. Figuren viser at lønnskostnadsnivået i industrien i Norge dette året var høyere enn i alle de andre landene i sammenlikningen. Av handelspartnerne er det Belgia, Danmark, Tyskland og Sverige som har det høyeste lønnskostnadsnivået. Landene med lavest lønnskostnadsnivå i 2014 var Tsjekkia og Polen.

Figur 4.6 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU16 i felles valuta i 2014 Handelspartnerne i figuren = 100.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

¹⁵ Tallene fra 2005 til 2013 er fra Conference Board. Nivået i 2014 er framskrevet ved å benytte Nasjonalregnskapet for Norge og arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat for handelspartnerne.

¹⁶ Figuren omfatter alle EU-landene i handelspartneraggregatet, jf. boks 4.1. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ut fra Norges konkurransevekter.

Timelønnskostnadene i norsk industri er høyere enn hos våre handelspartnere, noe som reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, men også en høyere lønnsvekst de siste årene. Holden III-utvalget (NOU 2013:13) påpeker at høy og økende aktivitet i petroleumsvirksomheten og økt bruk av oljepenger over statsbudsjetter har trukket opp kostnadsnivået i Norge sammenlignet med andre land, både gjennom høyere lønnsvekst enn hos handelspartnerne og gjennom en styrking av kronen. Det høye lønnskostnadsnivået innebærer samtidig at mange har fått glede av bytteforholdsgevinsten og det høye produktivitetsnivået. Utvalget pekte samtidig på at nedtrappingen av petroleumsvirksomheten som før eller senere vil komme, vil kunne utfordre stabiliteten i norsk økonomi, og at utfordringene vil øke dersom nedgangen kommer brått, f.eks som følge av en nedgang i oljeprisen, jf. boks 4.2. Utvalget skriver bl.a. at "En slik utvikling vil kreve vesentlige tilpasninger både i den økonomiske politikken og i lønnsdannelsen. Norges Bank vil trolig redusere styringsrenten, kronkursen vil trolig svekkes betydelig, finanspolitikken må etter hvert strammes inn som følge av lavere vekst i fondskapitalen, og lønnstakerne må trolig godta en vesentlig svakere utvikling i kjøpekraften. Over tid vil svekkelsen av kronkursen og en lavere lønnsvekst bidra til ny vekst i tradisjonelle konkurranseutsatte næringer, og til at arbeidsledigheten etter hvert går ned igjen. Frontfagsmodellen er etter utvalgets mening godt egnet til å bidra til en tilpasning til et lavere kostnadsnivå for å bedre konkurransevnen."

4.3.5 Sammensetningen av lønnskostnadene i industrien

Tabellen nedenfor viser en summarisk oversikt over lønnskostnadenes sammensetning for industriansatte i 2013, basert på en oppsplitting på lønn for arbeidet tid, lønn for ikke-arbeidet tid og andre indirekte personalkostnader.

Lønn for ikke-arbeidet tid består av sykefravær, ferie og annet betalt fravær. Dette er fordelt på antall timer. For resten av de indirekte personalkostnadene er arbeidsgiveravgifter, pensjons- og forsikringsordninger de klart største bidragsyterne.

Som beskrevet tidligere er fordelingen basert på summariske oppstillinger for alle ansatte i industri, i motsetning til rapportene frem til 2012, hvor sammenstillingene i større grad gjaldt industriarbeidere. I Norge har det vært en vedvarende utvikling mot relativt flere funksjonærer innenfor industrien. I tråd med globaliseringen kan variasjonen i innslaget av ulike kategorier av ansatte mellom land, ha stor betydning i sammenligninger av gjennomsnittlige lønnskostnader mellom land.

Endringer i internasjonale standarder for næringsklassifisering og oppsplitting av industrienheter, har ført til at enheter som tidligere ble klassifisert som industri, er blitt flyttet til næringsgrupper utenfor industri. Årsaken til dette kan også ha sammenheng med nye og reviderte internasjonale yrkesstandarder (ISCO) som er blitt innført mer spesifikt knyttet til arbeidets innhold, og som i praksis kan være klassifisert som egne enheter, knyttet til nye næringsgrupper.

Sammenstillingen for alle landene er knyttet til kildematerialet fra Conference Board i USA. For Norge er bare totale lønnskostnader tatt med, ikke oppsplittingen. Man har derfor estimert fordelingen for Norge på bakgrunn av Arbeidskraftskostnadsundersøkelsen i Statistisk sentralbyrå for året 2012, med tilnærmet samme spesifisering av lønnskostnadene i industrien som for de øvrige landene.

Flere av lønnskomponentene kan være anslått på usikkert grunnlag fordi kvaliteten på datamaterialet kan variere mellom land.

Tabell 4.4 Lønnskostnader per time for 2013, omregnet til norske kroner¹ for industriansatte og fordeling i prosent² på hhv. lønn per arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid, samt andre indirekte lønnskostnader

	Gjennomsnittlig lønnskostnader pr. arbeidet time kr/t	Fordeling på lønnskostnadene ³ på ulike komponenter				Totalt Prosent
		Arbeidet tid Prosent	Ikke-arbeidet tid Prosent	Arbeidet og ikke-arbeidet Prosent	Andre sosiale kostnader Prosent	
Norge	387	66,3 ⁴	12,3 ⁴	78,6 ⁴	21,4 ⁴	100
Belgia	323	47,6	20,2	67,8	32,2	100
Danmark	300	74,1	14,9	89,0	10,9	100
Sverige	300	58,8	10,8	69,6	30,4	100
Tyskland	288	56,9	21,4	78,3	21,7	100
Finland	262	58,9	20,7	79,6	20,4	100
Østerrike	261	52,5	21,5	74,0	26,0	100
Frankrike	252	56,4	13,2	69,6	30,4	100
Nederland	249	57,7	20,1	77,8	22,2	100
Irland	247	62,7	20,6	83,3	16,7	100
Italia	217	52,6	18,4	71,0	29,0	100
Storbritannia	182	71,9	13,6	85,5	14,5	100
Spania	165	54,1	20,0	74,1	25,8	100
Tsjekkia	72	60,5	13,0	73,5	26,6	100
Polen	54	59,9	23,5	83,4	16,6	100

¹ Omregning til norske kroner ved gjennomsnittlige valutakurser.

² Fordeling i prosent på ulike lønnelementer for hvert enkelt land.

³ Conference Board

⁴ Statistisk sentralbyrå. Fordelingen for Norge er basert på Arbeidskraftskostnadsundersøkelsen for 2012, da Norge mangler i materialet fra Conference Board.

Kilder: Conference Board, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Boks 4.3 Lønnsbegreper og lønnskomponeanter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av Conference Board faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (se for øvrig boks 4.4). Basis for beregningene i tabell 4.4 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til ”fond” som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke realiserte lønnskostnadselementer (”utsatt inntekt”).

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en økt kostnadmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingene være noe mer usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er baserte på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet tilsyne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et annet viktig element er bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

Boks 4.4 Sammenlikning av lønnskostnader

Noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger av lønnskostnader mellom land, jf. bl.a. NOU 2000:26, vedlegg 6:

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader per arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra Conference Board for lønnskostnadsnivå og –vekst for ansatte i industrien hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn per arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene per årsverk ble 10 prosent lavere enn per arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var omlag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

4.3.6 Elektrisitetspriser

I tillegg til lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av andre innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 4.5 gir en oversikt over industriens priser på elektrisk kraft, som er av stor betydning for konkurranseevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. I 2013 var gjennomsnittlig pris til industrien i Norge 41 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnerne.

Tabell 4.5 Industriens elektrisitetspriser. Øre per kWh

	Gj.snitt 2004- 2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Norge	27,8	20,2	21,3	25,0	25,1	29,1	29,4	32,3	33,9	30,6	32,2
Handelspartnerne	67,1	51,5	52,9	61,5	62,9	72,1	75,4	72,2	73,3	73,2	78,3
Relative elektrisitetspriser, prosent ¹⁾	41,5	39,2	40,3	40,7	39,9	40,4	39,0	44,7	46,2	41,8	41,1

¹⁾ Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået hos handelspartnerne.

Kilder: IEA og Statistisk sentralbyrå.

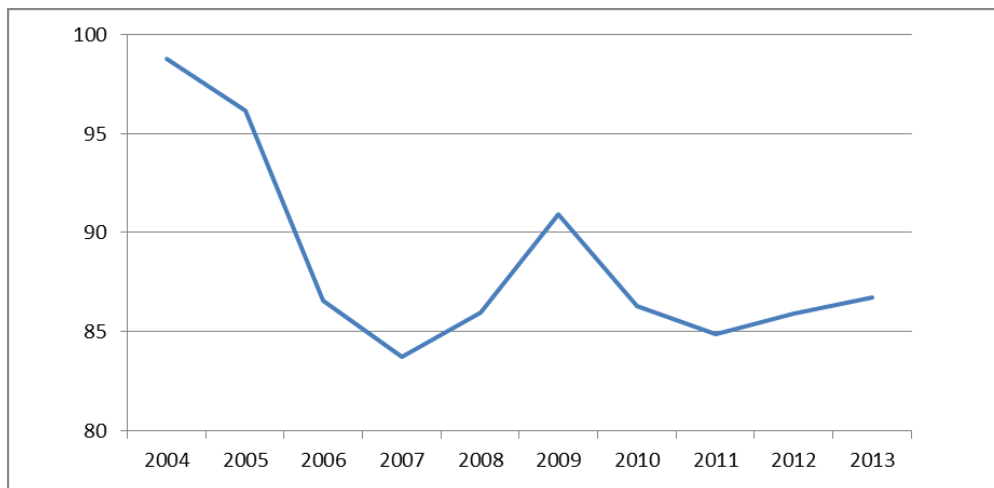
4.4 Produktivitetsutviklingen

Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadmessige konkurranseevnen i industrien svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene, jf. avsnitt 4.3.1. Høy produktivitsvekst innenlands, sammen med eventuell bedring i forholdet mellom prisene på produktene til norsk industri og produktene til industrien hos handelspartnerne, kan motvirke denne svekkelsen. Produktivitsvekst kan følge av økt kapital per arbeidstaker, teknologiske framskritt og organisatoriske forbedringer som gjør at man får mer varer og tjenester ut av samme innsats av arbeidskraft.

4.4.1 Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall har produktivitsveksten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk, vært på rundt 2¼ prosent de to siste årene. Dette er litt høyere enn gjennomsnittet de siste ti årene. Figur 4.7 viser utviklingen i relativ produktivitet mellom Norge

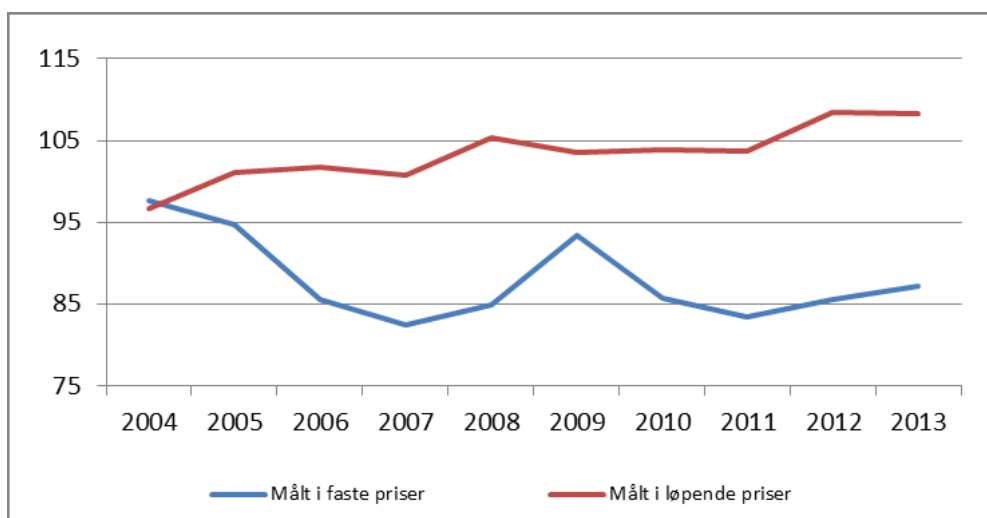
og handelspartnerne for perioden 2004-2013. Den relative produktiviteten mellom Norge og handelspartnerne økte kraftig i 2009. Denne økningen må trolig i noen grad ses i sammenheng med ulik næringsstruktur, og at Norge ble mindre rammet av finanskrisen enn de fleste av våre handelspartnere. I 2010 falt den relative produktiviteten noe tilbake igjen, noe som i stor grad må ses i sammenheng med kraftig vekst i bruttoproduktet i Sverige og Tyskland. I perioden 2011-2013 holdt den relative produktiviteten seg forholdsvis stabil. Produktivitetsveksten i norsk industri i perioden 2004-2013 var på rundt 1½ prosent, om lag 1½ prosentenheter lavere enn hos handelspartnerne,

Figur 4.7 Utviklingen i relativ produktivitet i industrien målt ved bruttoprodukt per timeverk i faste priser. Indeks 2003 = 100.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

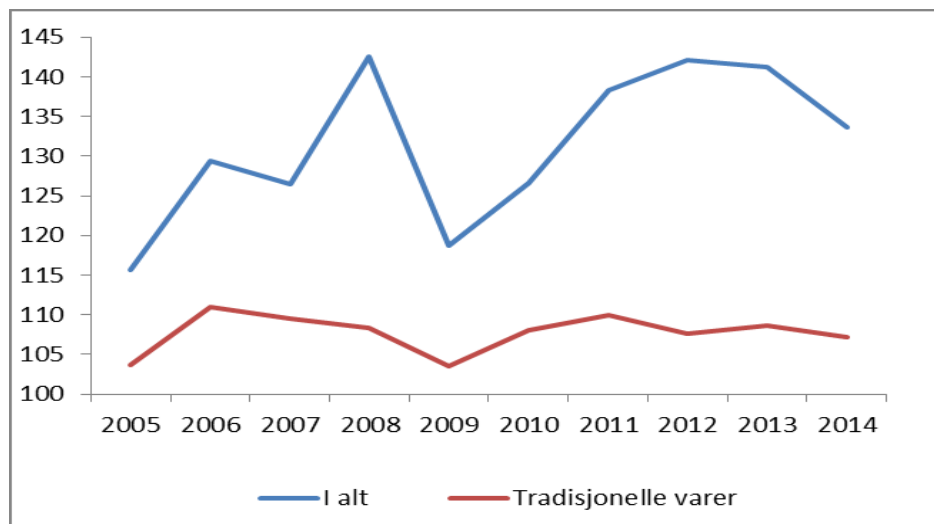
Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen for norsk industri vært gunstigere enn når man ser på utviklingen i faste priser, jf. figur 4.8. Dette gjenspeiler sterkere prisvekst på norske industriprodukter enn på produktene til handelspartnerne i denne perioden. Det knytter seg imidlertid generelt usikkerhet rundt dekomponeringen av verditall på volum og pris.

Figur 4.8 Utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i norsk industri i forhold til bruttoprodukt per sysselsatt i industrien hos handelspartnerne. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 2003 = 100.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå

Bytteforholdet for tradisjonelle varer styrket seg mye i perioden 2003-2006, jf. figur 4.9. I perioden 2007-2009 gikk bytteforholdet for tradisjonelle noe tilbake igjen. Bytteforholdet bedret seg igjen i 2010 og 2011, men har de tre siste årene samlet sett gått litt tilbake igjen. Dersom en ser på utviklingen i prisene på alle varer og tjenester har bytteforholdsforbedringen de siste ti årene vært mye kraftigere enn når man bare ser på tradisjonelle varer. Dette må ses i sammenheng med den sterke veksten i oljeprisen, jf. kapittel 2 og 3. Nedgang i oljeprisen bidro imidlertid til at bytteforholdet på alle varer svekket seg markert i fjor.

Figur 4.9 Utviklingen i bytteforhold for Norge. Indeks 2003 = 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Man skal være oppmerksom på at ulik produktivitetsutvikling kan ha sammenheng med ulik industristruktur mellom land. Analyser av produktivitetsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på at dette kan være en viktig forklaringsfaktor i forhold til den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

I perioden 2004-2013 falt sysselsettingen i norsk industri med i gjennomsnitt 0,2 prosent per år, dvs. noe mindre nedgang enn hos et vektet snitt av våre handelspartnere. Etter å ha falt med over 4 prosent i 2009 og 2010 i forbindelse med den internasjonale finanskrisen, har utviklingen i sysselsettingen i norsk industri vært langt bedre de fire siste årene. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte sysselsettingen med 0,7 prosent i fjor.

Tabell 4.6 Industrien. Produktivitet (målt ved bruttoprodukt per timeverk) og sysselsetting. Prosentvis vekst

	Gjennomsnitt												
	2004-2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Produktivitet													
- Norsk industri	1,6	5,0	1,3	-3,7	0,3	1,6	0,5	6,1	2,0	0,8	2,1	2,3	
- Handelspartnere	3,0	6,3	4,1	6,9	3,7	-1,0	-5,0	11,8	3,7	-0,4	1,1		
- Relativ produktivitet	-1,4	-1,2	-2,7	-9,9	-3,3	2,6	5,8	-5,1	-1,6	1,2	1,0		
Sysselsetting													
- Norsk industri	-0,2	-4,0	1,5	6,0	2,2	1,7	-4,4	-4,3	-0,4	1,1	1,5	0,7	
- Handelspartnere	-1,7	-2,4	-1,8	-0,5	0,0	-0,5	-5,9	-2,7	0,3	0,5	-0,5		

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

Dersom en ser på hele økonomien var produktivitetsveksten i Norge i perioden 2004-2013 på vel 1 prosent, det samme som et vektet gjennomsnitt av våre handelspartnere, jf. tabell 4.7. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte produktiviteten med 0,7 prosent i fjor.

Tabell 4.7 Hele økonomien. Produktivitet målt ved bruttoprodukt per timeverk.
Prosentvis vekst

	Gjennomsnitt 2004-2013	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Fastlands-Norge	1,1	2,6	3,1	1,3	0,6	-1,4	0,2	1,4	0,0	2,0	1,6	0,7
Handelspartnere	1,1	2,3	1,6	2,1	1,5	0,0	-1,6	3,3	1,3	0,0	0,5	
Relativ produktivitet	0,0	0,3	1,5	-0,8	-0,9	-1,4	1,8	-1,8	-1,3	2,0	1,1	

4.4.2 Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter

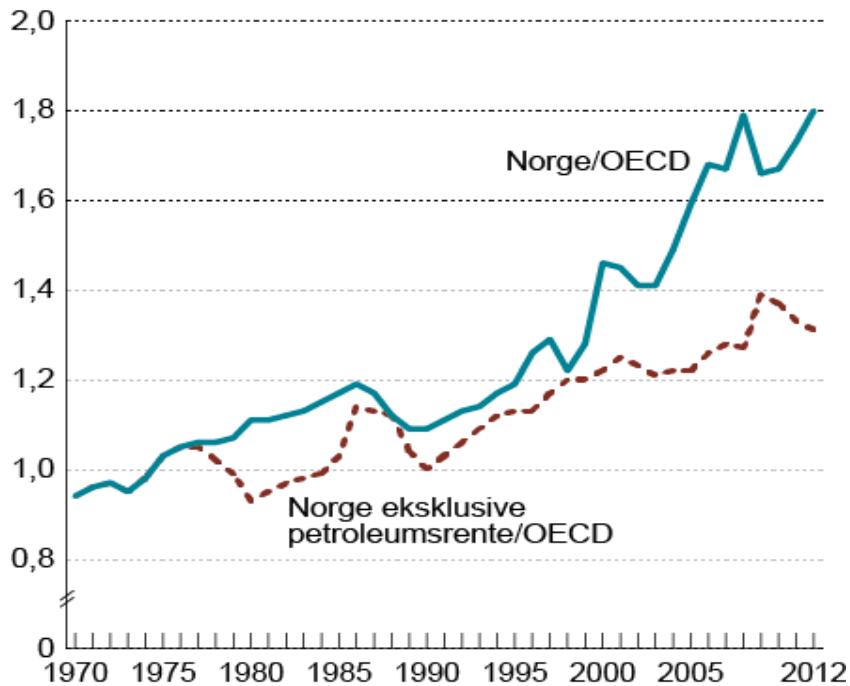
En annen metode for å sammenlikne inntekter i Norge med utviklingen i andre land er å se på tall for bruttonasjonalproduktet (BNP) per innbygger. I slike sammenlikninger er det hensiktsmessig å regne om BNP-tallene i de enkelte landene til et felles prissett ved å bruke såkalte kjøpekraftspariteter (KKP). Prisene på varer og tjenester i Norge er høye når vi bruker offisielle valutakurser og sammenlikner med prisene på tilsvarende varer og tjenester i andre OECD-land. Sammenliknes landenes BNP per innbygger i felles valuta uten å ta hensyn til forskjeller i kjøpekraft, blir BNP i Norge svært høyt. Ved å bruke kjøpekraftsjusterte priser regnes verdiskapingen i Norge til internasjonale priser og ikke i norske priser slik Statistisk sentralbyrå gjør når nasjonalregnskapstallene lages. Da vil for eksempel prisen på en hamburger ikke bli verdsatt til det den koster i Norge, men hva en hamburger gjennomgående koster internasjonalt.

Før oljealderen tok til var Norges BNP per innbygger regnet i kjøpekraftsjusterte priser og i felles valuta (USD) litt lavere enn OECD-snittet, jf. figur 4.10. Beregningene til OECD viser at Norges inntektsnivå per innbygger – eller produktivitet - var 79 prosent høyere enn OECD-snittet i 2012. De norske BNP-tallene er imidlertid sterkt påvirket av petroleumsinntektene. Mye av svingningene i Norges relative inntekter målt på denne måten kan forklares med variasjoner i oljeprisen. Fallet i relativ produktivitet fra et nivå på 179 i 2008 til 165 i 2009 skyldes for eksempel i stor grad fallet i norske eksportpriser under finanskrisen.

For å få et bedre grep om utviklingen i inntektsnivået i norsk økonomi relativt til i andre land, bør derfor de norske BNP-tallene justeres for den ekstraordinære avkastningen ressursinnsatsen i petroleumsvirksomheten gir. Denne ekstraordinære avkastningen kalles ofte for ressursrenten. Metoden for kjøpekraftsjustering innebærer at en næring som utelukkende selger sine produkter til verdensmarkedspriser, ikke får endret sine produksjonspriser. Tanken er at produkter som omsettes på verdensmarkedet allerede er kjøpekraftsjusterte. Det betyr at når man nedjusterer norsk BNP med et beløp tilsvarende petroleumsrenten, kan man ta den norske kroneverdien av renten og dividere med dollarkursen så får vi petroleumsrenten i KKP. Dette beløpet trekkes så fra OECDs anslag for samlet norsk BNP i KKP. Dermed framkommer BNP eksklusive petroleumsrente i KKP-verdi og USD. Deretter divideres det med antall innbyggere for å beregne BNP per innbygger eksklusive petroleumsrente. Man kan så sammenlikne dette med gjennomsnittet for OECD slik det er gjort i figur 4.10.

Petroleumsrenten er her satt til null før 1975 og på figuren er derfor relativ BNP per innbygger den samme fra 1970 til 1974. Fra 1978 begynner kurvene å sprike. Det justerte norske inntektsnivået økte relativt sett særlig mye gjennom 1990-tallet. I perioden 2001 til 2005 var relativ inntekt i Norge om lag uendret i forhold til OECD-snittet, men økte så på ny både under forrige høykonjunktur og ikke minst under finanskrisen. Det skyldes blant annet at fallet i BNP var lite i Norge sammenliknet med i OECD-landene. I 2009 og 2010 var Norges BNP ekskl.

petroleumsrenten og regnet per innbygger nesten 40 prosent høyere enn OECD-snippet. Dette forholdet falt noe tilbake både i 2011 og 2012 til 31 prosent. Samlet sett har inntektsveksten regnet som inntekt per innbygger vært meget sterk i Norge sammenliknet med andre land selv når vi holder petroleumsinntektene utenom.

Figur 4.10 BNP per innbygger i Norge (i KKP) relativt til OECD-snippet og BNP i Norge eksklusive petroleumsrente (i KKP) relativt til OECD-snippet

Kilder: OECD¹⁷ og Statistisk sentralbyrå

¹⁷ Dataene ble ekstrahert 14. mars 2014

Kapittel 5

5 Den samlede inntektsutviklingen

- Disponibel realinntekt for Norge steg med 1 prosent i 2014. Produksjonsvekst og endringer i rente- og stønadsbalansen bidro positivt, mens endringer i bytteforholdet bidro til å dra veksten ned. Bytteforholdet ble forverret gjennom året.
- Lønnskostnadsandelen – lønnskostnader i prosent av faktorinntekt – var 81 prosent i industrien og 66 prosent for markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge. For industrien er dette noe under gjennomsnittet de fem siste årene, men over gjennomsnittet i femårsperioden 2005-2009 som var 77 prosent. For markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge er lønnskostnadsandelen i 2014 på samme nivå som de siste fem årene, 2010-2014.

5.1 Disponibel inntekt for Norge

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at disponibel inntekt for Norge steg med 3,4 prosent fra 2013 til 2014. Disponibel inntekt for Norge anslås til 2666 milliarder kroner i 2014, som utgjør 518 000 kroner per innbygger.

Tabell 5.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner¹

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Bruttonasjonalprodukt	1988,9	2215,3	2349,9	2605,4	2429,7	2590,1	2792	2965,2	3068,8	3151,5
- Kapitalslit	275,3	296,8	327,2	361,4	389,5	404,3	426,1	447,9	476,9	505,0
= Nettonasjonalprodukt	1713,7	1918,6	2022,7	2244,0	2040,2	2185,8	2365,9	2517,3	2591,9	2646,5
+ Formuesinntekt mv., netto	21,8	1,6	-7,3	-11,8	13,5	27,7	26,3	24,7	32,8	63,8
= Nasjonalinntekt	1735,4	1920,1	2015,4	2232,2	2053,7	2213,4	2392,2	2542,0	2624,7	2710,3
+ Stønader mv., netto	-17,2	-19,1	-20,5	-21,6	-29,8	-35,8	-39,9	-39,1	-45,8	-43,8
= Disponibel inntekt for Norge	1718,3	1901	1994,9	2210,6	2023,8	2177,6	2352,3	2502,9	2578,9	2666,5

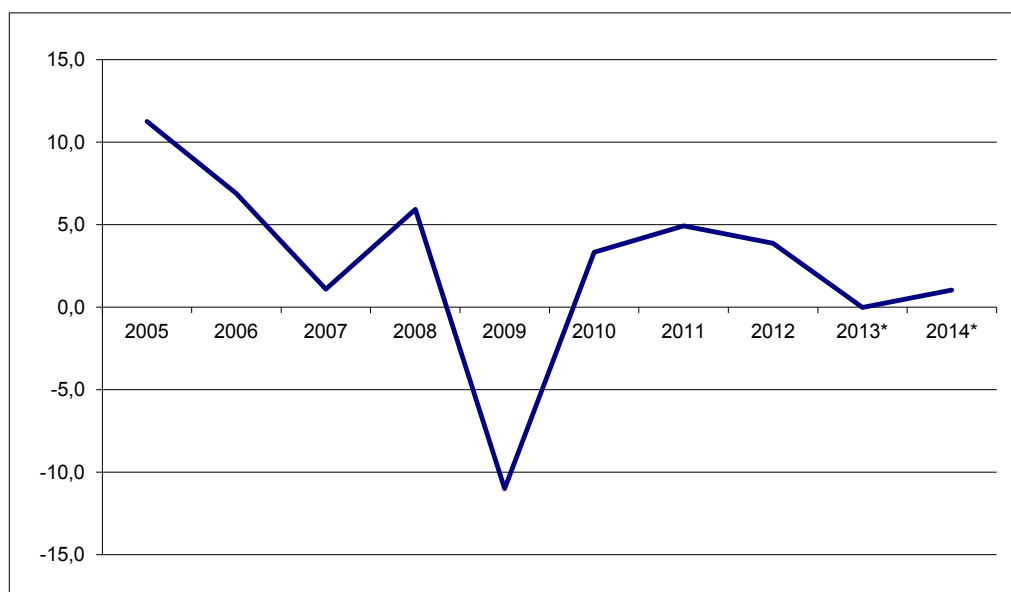
* Foreløpige tall

¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Disponibel realinntekt for Norge steg med 1 prosent i 2014, mot nullvekst året før. Produksjonsvekst og endring i rente- og stønadsbalansen bidro positivt, mens forverring av bytteforholdet bidro negativt jf. tabell 5.2. Produksjonsvekst utenom petroleumsvirksomheten bidro med en vekst på 2 prosentpoeng. Produksjonen i petroleumsvirksomheten bidro positivt med 0,1 prosentpoeng, mot et negativt bidrag til veksten i disponibel realinntekt de ni foregående årene. Utviklingen i bytteforholdet bidro negativt med 2,3 prosentpoeng, etter negativt bidrag også i 2013. I 2014 førte nedgang i prisene på olje og gass og en sterkere prisvekst på import enn eksport av for eksempel tradisjonelle varer, til det forverrede bytteforholdet. Bytteforholdet ble forverret gjennom året. I 2013 var det utviklingen i olje- og gassprisene som bidro til det negative vekstbidrag. Endringen i rente- og stønadsbalansen trakk disponibel realinntekt opp med 1,3 prosentpoeng i 2014, mot et bidrag på 0,1 prosentpoeng i 2013. Endringen i rente- og

stønadsbalansen skyldes i hovedsak at utbytteinntekter fra utlandet økte, mens tilsvarende utbytte fra Norge ble redusert.

Figur 5.2 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før.

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 5.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent

	Gj.snitt 2005- 2014	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Disponibel realinntekt for Norge	2,6	11,3	6,9	1,1	5,9	-11,0	3,3	4,9	3,9	0,0	1,0
Vekstbidrag fra ² :											
Petroleumsvekst i oljevirkosomhet ³	-1,0	-1,3	-1,7	-1,5	-1,0	-0,6	-1,3	-0,9	-0,5	-1,6	0,1
Produksjonsvekst ellers ³	2,1	3,9	4,0	4,3	0,7	-2,1	1,5	1,7	3,3	1,9	2,0
Endring i bytteforholdet	1,4	7,4	5,9	-1,2	6,4	-9,1	2,7	4,3	1,0	-0,3	-2,3
Herav prisutv. petroleum	1,2	6,4	4,7	-1,3	6,0	-8,2	2,0	4,8	1,0	-0,4	-1,9
Endring rente- og stønadsbalansen	0,2	1,2	-1,3	-0,5	-0,2	0,8	0,4	-0,2	0,0	0,1	1,3

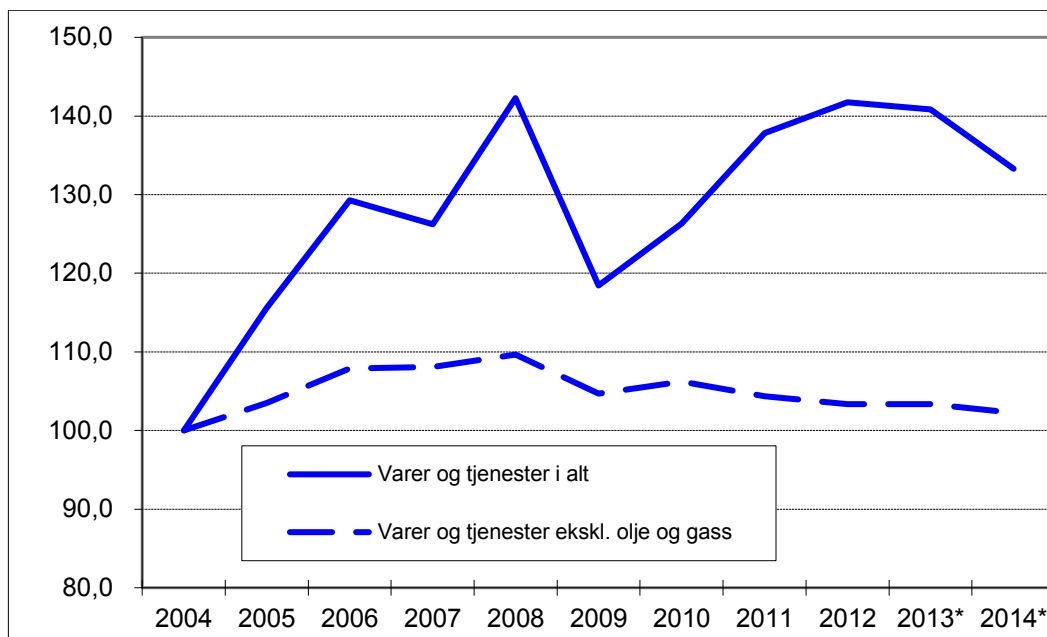
* Foreløpige tall. Endring i rente- og stønadsbalansen for 2014 er beregnet basert på de tre første kvartalene.

¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 5.3 Bytteforholdet overfor utlandet¹. 2004=100

* Foreløpige tall

¹ Kurvene i figuren er beregnet ved å ta forholdet mellom eksportprisvekst og importprisvekst.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Den gjennomsnittlige disponible realinntekstveksten har vært 2,6 prosent de siste ti årene. I gjennomsnitt har det største bidraget kommet fra produksjonsveksten i Fastlands-Norge, fulgt av bedring i bytteforholdet overfor utlandet. Bedringen i bytteforholdet skyldes i hovedsak prisutviklingen på råolje og naturgass i denne tiårsperioden. Produksjonsutviklingen i petroleumsvirksomheten har i gjennomsnitt dratt ned veksten i disponibel realinntekt i løpet av perioden. I 10-årsperioden fra 2005 til 2014 økte disponibel realinntekt med til sammen 29 prosent.

5.2 Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling

Faktorinntekten er den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten for økonomien som helhet økte med 2 prosent i 2014, mot en økning på 2,7 prosent året før, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall.

Tabell 5.3 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Nettonasjonalprodukt	11,1	12,0	5,4	10,9	-9,1	7,1	8,2	6,4	3,0	2,1
Faktorinntekt	11,3	11,8	4,8	12,7	-9,9	7,1	8,8	6,7	2,7	2,0
- Lønnskostnader	4,9	9,3	11,1	10,0	3,0	2,8	6,4	6,8	5,8	4,6
= Driftsresultat	21,3	14,8	-2,1	16,2	-25,2	14,0	12,2	6,5	-1,6	-1,9
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	31,4	20,0	-9,7	30,9	-39,4	12,8	30,0	5,1	-9,4	-10,2
Driftsresultat i øvrige næringer	13,5	9,0	7,1	1,3	-6,6	15,0	-2,6	8,1	6,8	5,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 5.4 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Alle næringer	700,4	803,8	786,9	914,6	683,8	779,4	874,7	931,5	916,2	898,9
Offentlig forvaltning	1,1	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner, boligjenester, eget bruk, lønnet arbeid priv.hus	30,6	35,3	34,2	33,0	26,8	28,4	27,6	21,2	19,3	22,1
Markedsrettet virksomhet 1	668,8	767,9	752,7	881,5	657,0	751,0	847,1	910,2	896,9	876,8
Olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	366,7	440,1	397,3	520,0	315,0	355,3	461,9	485,4	439,8	394,9
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge ¹	300,7	327,1	353,7	357,3	339,0	390,3	379,6	418,5	446,9	466,1
Industri	35,1	42,8	43,4	40,2	20,6	31,2	27,7	26,6	27,7	35,3
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	9,0	12,6	14,0	15,8	15,6	16,0	16,3	17,1	23,2	25,2
Råvarebasert industri	11,4	14,5	16,9	16,6	0,9	6,3	2,7	2,0	-4,0	-1,0
Øvrige industrinæringer	14,6	15,7	12,5	7,8	4,2	8,9	8,7	7,4	8,4	11,1

* Foreløpige tall. Residuale størrelser som driftsresultatet kan bli gjenstand for større revisjoner når endelig årsregnskap foreligger.

¹ Markedsrettet virksomhet omfatter produksjonseenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Driftsresultatet påvirkes av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i olje- og gasspriser er av særlig betydning ettersom overskuddene i petroleumsvirksomheten utgjør en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

Driftsresultatet for økonomien som helhet falt med 1,9 prosent fra 916 milliarder i 2013 til 899 milliarder i 2014. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport sank med 10 prosent fra 2013 til 2014, fra 2012 til 2013 falt driftsresultatet med i overkant av 9 prosent. Petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet sank fra om lag 48 prosent i 2013 til om lag 44 prosent i 2014 i følge foreløpige tall.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* gikk ifølge de foreløpige tallene opp med nærmere 4,3 prosent fra 2013 til 2014, sammenlignet med en vekst på 6,8 prosent fra 2012 til 2013.

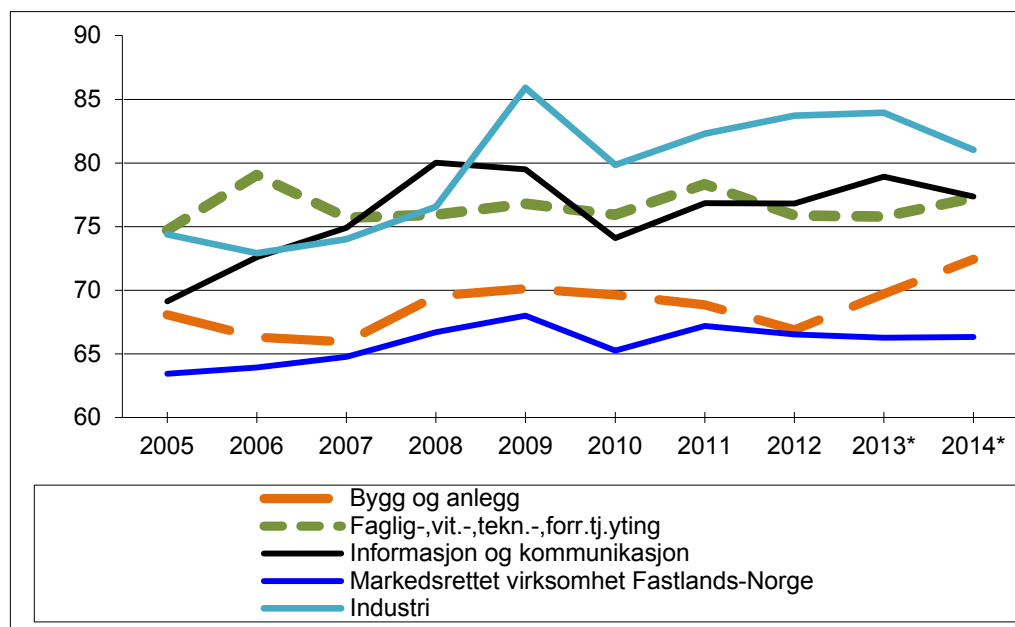
Industriens driftsresultat var i overkant av 35 milliarder kroner i 2014. *Industriens andel* av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge økte fra 6 til 8 prosent fra 2013 til 2014.

For å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen vises det til tall for driftsresultat i tabell 5.4, lønnskostnader i vedleggstabell 4.8 og til figur 5.3.

De foreløpige tallene for 2014 viser at de *samlede lønnskostnadene* var på nærmere 1448 milliarder kroner, en økning på 4,6 prosent fra 2013. *Markedsrettet virksomhet* hadde en lønnskostnadsvekst på 4,3 prosent fra 2013 til 2014, og lønnskostnadene var om lag 972 milliarder kroner i 2014. Forskjellen mellom totale lønnskostnader og lønnskostnader i

markedsrettet virksomhet utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning og ideelle organisasjoner som hadde en vekst på henholdsvis 5,1 og 4,5 prosent.

Lønnskostnadsandelen for *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* var 66 prosent i 2014, som er om lag som gjennomsnittet de fem siste årene. Figur 5.3 viser utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekten for noen næringsgrupper innenfor markedsrettet virksomhet. Tjenestenæringer som har et stort innslag av selvstendig næringsdrivende samt finansiell tjenesteyting, er ikke inkludert som egne aggregater, men inngår i totalen for markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge.

Figur 5.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt i noen hovedgrupper av næringer

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Lønnskostnadsandelen i *industrien* er foreløpig beregnet til 81 prosent i 2014, mot nesten 84 prosent i 2013. Gjennomsnittlig lønnskostnadsandel for industrien de fem siste årene, 2010 – 2014, var 82 prosent og nærmere 77 prosent i perioden 2005-2009. I tiårsperioden 2005-2014 var gjennomsnittlig lønnskostnadsandel 79 prosent, dette er det samme som gjennomsnittet i den foregående ti-årsperioden 1995-2004. Bak utviklingen i 2014 ligger en nedgang i lønnskostnadsandel både i revarebasert industri og øvrig industri, mens verksted og annen industri hadde en lønnskostnadsandel på samme nivå som i 2013.

For næringer i *faglig, vitenskapelig, teknisk og forretningsmessig tjenesteyting* lå lønnskostnadsandelen på 77 prosent i 2014. Dette er noe over gjennomsnittet i perioden 2010-2014. Lønnskostnadsandelen varierte mellom 75 og 79 prosent i ti-års-perioden 2005-2014. Lønnskostnadsandelen innenfor *informasjon og kommunikasjon* var også også 77 prosent i 2014, dette er som gjennomsnittet for årene fra og med 2010. Lønnskostnadsandelen har ligget mellom 69 og 80 prosent mellom 2005 og 2014 i denne næringsgruppen. Lønnskostnadsandelen i *bygg og anlegg* var 72 prosent i 2014, dette er over gjennomsnittet på 70 prosent de fem siste årene.

Boks 5.1 Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet*.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. *Faktorinntekt for Norge*, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. *Lønnskostnadene* omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. *Driftsresultatet* utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at driftsresultatet beregnes som restpost, må en regne med til dels store feilmarginer i disse tallene.

Boks 5.2 Revisjon av nasjonalregnskapet 2014

Nasjonalregnskapet publiseres normalt i tre foreløpige versjoner før endelige tall foreligger etter snaut to år. Utover denne faste revisjonssyklusen er det enkelte ganger nødvendig å revidere nasjonalregnskapets lengre tidsserier. Slike større revisjoner av tallene for flere år kalles hovedrevisjoner. Det ble publisert en hovedrevisjon av nasjonalregnskapet i november 2014, forrige hovedrevisjonen ble gjennomført i 2011. Hovedrevisjonen i 2014 omfattet nye tall tilbake til 1970.

Hovedrevisjonen 2014 hadde sitt opphav i nye internasjonale retningslinjer for nasjonalregnskapet. Norge er i kraft av sitt EØS-medlemskap forpliktet til å følge EUs regelverk for nasjonalregnskap. Kapitalisering av kostnader ved forskning og utvikling (FoU), militære anskaffelser av våpen og større utstyr og kostnader ved fjerning av petroleumsinstallasjoner fra norsk sokkel er blant de nye anbefalingene som i størst grad påvirker nivået på BNP. Nasjonalregnskapstallene er også endret av andre årsaker. I noen tilfeller er nye kilder tatt i bruk, og for noen områder er beregningsmetodene forbedret.

Tallene fram til og med 2012 er nå endelige, mens nasjonalregnskapet for 2013 og 2014 er foreløpig.

Inneholder i aggregatet *Fastlands-Norge* er endret fra tidligere publiseringer. Fastlands-Norge består nå av alle næringer unntatt utvinning av olje og gass, rørtransport av olje og gass og utenriks sjøfart. Tidligere var også næringen tjenester tilknyttet olje og gassutvinning holdt utenfor, fordi den ble regnet som en del av oljevirkksomheten. På grunn av endringer i klassifikasjonssystemet er innholdet i denne næringen forandret og mye av aktiviteten foregår på fastlandet og er vanskelig å avgrense fra annen aktivitet som også er rettet mot petroleumsvirkksomhet.

Revisjonene har medført at BNP er justert opp for alle årene. For å illustrere hovedrevisjonens effekt på nivået på BNP uttrykt i løpende kroner kan man sammenligne nye og reviderte tall for 2011 med de tidligere publiserte tallene for det året. BNP for 2011 er revidert opp med 1,5 prosent, eller 41 milliarder kroner til 2 793 milliarder kroner. Av dette kan 40 milliarder kroner forklares med kapitaliseringen av FoU. Bruttoprodukt for Fastlands-Norge er justert opp 83 milliarder kroner, mens oljevirkksomhet og utenriks sjøfart er justert ned 41 milliarder kroner. Revisjonene i Fastlands-Norge er sterkt påvirket av endret innhold, se avsnittet over. I gjennomsnitt for perioden 1995-2011 var oppjusteringen av nivået på BNP på 1,8 prosent. Det er for alle år kapitaliseringen av FoU som bidrar sterkest til å heve nivået på BNP.

Revisjonene av nasjonalregnskapstallene på nivå har ikke gitt store utslag i beskrivelsen av utviklingen i de makroøkonomiske størrelsene over tid. Revisjonene har gitt minimale utslag på de årlige vekstratene for BNP i faste priser for årene før 2007. Etter 2008 er det noe utslag med en oppjustering av vekstraten for BNP med i underkant av 0,3 prosentpoeng for 2007 og 2008, og en nedjustering på 0,3 prosentpoeng for 2011. For året 2012 er revisjonen også et resultat av overgangen fra foreløpige kilder og beregninger gjort i kvartalsvis nasjonalregnskap til et mer detaljert tallgrunnlag basert på endelige årsoppgaver. Revisjonen fra foreløpige til endelige tall viser at veksten i BNP ble nedjustert med 0,2 prosentpoeng.

Driftsresultat og lønnskostnadsandelene som er omtalt i dette kapitlet er netto størrelser, det vil si at de er justert for kapitalslit. Som følge av kapitaliseringen av FoU og store militære anskaffelser er også kapitalslitet revidert i hovedrevisjonen. Det medfører at netto driftsresultat er lite påvirket og ble reviderte ned med 823 millioner i 2011, noe som utgjorde 0,1 prosent av samlet driftsresultat. Lønnskostnadene er i liten grad endret og følgelig er der relativt små endringer av lønnskostnadsandelene sammenlignet med tidligere publiserte tall.

Kapittel 6

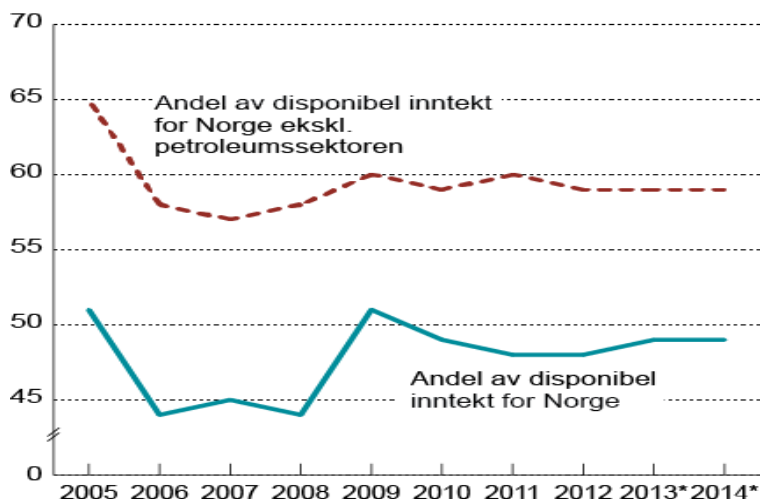
6 Inntektsutviklingen for husholdningene

- Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 2,5 prosent i 2014. Det tilsvarer en økning på 1,4 prosent pr innbygger.
- Lønnstakere med en årslønn og en lønnsvekst som gjennomsnittet for alle lønnstakere, har fått en økning i reallønn etter skatt på 1,6 prosent fra 2013 til 2014. Reallønnsveksten etter skatt var noe lavere enn gjennomsnittet for industriarbeidere i NHO-bedrifter og kommuneansatte, og noe høyere for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter, ansatte i Virke-bedrifter i varehandel og statsansatte.

6.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Dette kapitlet fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. Nasjonalregnskapets inntektsregnskap gir en samlet oversikt over husholdningssektorens, inklusive ideelle organisasjoners, inntekter og utgifter, det vil si etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse av hva som inngår i husholdningssektoren, se boks 6.1)

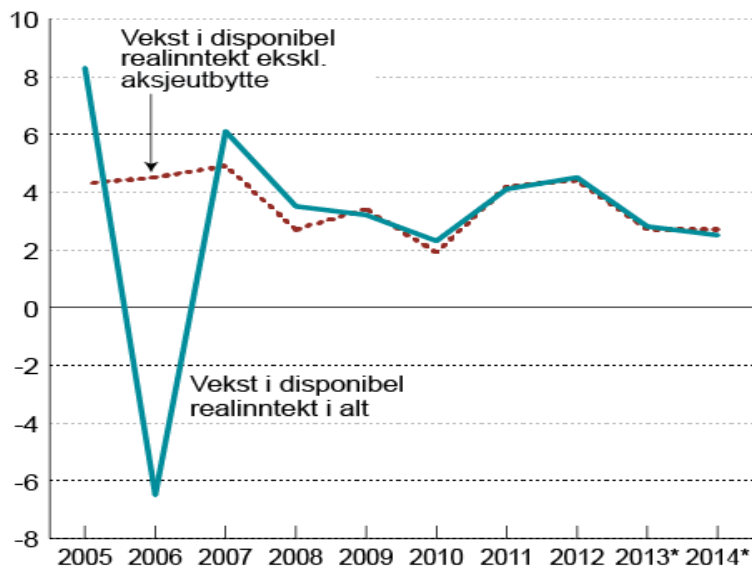
Figur 6.1 viser husholdningenes disponible inntekt i prosent av disponibel inntekt for Norge, og i prosent av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumsnæringene. Husholdningenes andel av samlet disponibel inntekt for Norge påvirkes mye av hvordan driftsresultatet i petroleumsnæringene utvikler seg. Andelen av total disponibel inntekt for Norge var på 49 prosent i 2014, mens andelen av disponibel inntekt utenom petroleumsnæringene var på 59 prosent. Dette er uendret sammenliknet med 2013.

Figur 6.1 Disponibel inntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Andel av disponibel inntekt for Norge i prosent

* Foreløpige tall for 2013 og 2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før

* Foreløpige tall for 2013 og 2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.1 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng

	2012 ³	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*	Gj.snitt 2005-14
Vekst i disponibel realinntekt i prosent	4,5	8,3	-6,5	6,1	3,5	3,2	2,3	4,1	4,5	2,8	2,5	3,0
<i>Vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte</i>	4,4	4,3	4,5	4,9	2,7	3,4	1,9	4,2	4,4	2,7	2,7	3,6
Bidrag fra												
Inntekter												
- Lønn	1041,5	3,4	5,2	7,7	5,0	0,7	1,1	4,5	4,3	2,1	1,7	3,5
- Blandet inntekt ¹ /driftsresultat	110,8	0,3	0,5	0,4	-0,1	-2,4	1,1	0,4	-0,3	-0,3	0,4	0,0
- Formuesinntekter	110,1	4,5	-10,0	3,4	2,4	-2,6	0,8	0,7	0,8	0,0	-0,2	-0,1
<i>herav: mottatt aksjeutbytte</i>	36,0	4,4	-10,4	1,3	0,8	-0,1	0,5	0,1	0,2	0,1	-0,1	-0,4
- Offentlige stønader	380,7	0,1	0,4	1,0	1,1	1,9	1,0	1,3	1,5	0,5	1,3	1,0
- Andre inntekter, netto	189,8	1,8	0,7	1,3	-0,1	1,8	-0,7	0,7	0,7	1,4	0,0	0,8
Utgifter												
- Skatt av inntekt og formue	586,2	-1,9	-1,9	-4,3	-1,8	-0,8	-1,5	-2,4	-2,5	-1,3	-0,7	-1,9
- Formuesutgifter	110,1	-0,1	-1,1	-3,4	-3,3	3,9	0,7	-0,7	-0,9	-0,5	0,2	-0,5
Korreksjon for indirekte målte banktjenester 2)	54,2	0,1	-0,3	0,0	0,3	0,7	-0,1	-0,2	1,0	0,8	-0,1	0,2

* Foreløpige tall

¹⁾ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

²⁾ Se boks 5.1 for begrepsforklaring.

³⁾ Tall i millioner kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Husholdningenes disponible inntekt økte nominelt med 5 prosent i 2014, en nedgang fra 5,6 prosent i 2013. Prisveksten i husholdningenes konsum, målt med nasjonalregnskapets konsumdeflator, var på 2,4 prosent i 2014. Dette førte til en vekst i disponibel realinntekt på 2,5 prosent, en nedgang fra 2,8 i 2013. Sammenlignet med KPI omfatter nasjonalregnskapets konsumdeflator prisvekst på konsum i utlandet samt prisvekst på konsum i ideelle organisasjoner. I tillegg omfatter husholdningenes konsum også beregnede utgifter av finansielle tjenester, i form av en rentemargin, noe som ikke er dekket av KPI. Veksten i KPI var 2,0 prosent fra 2013 til 2014, noe lavere enn veksten i nasjonalregnskapets konsumdeflator.

Tabell 6.1 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene bidro til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 2005-2014.

Lønn, som er den største inntektskomponenten i husholdningssektoren, bidro med 1,7 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt i 2014, noe lavere enn året før. Til sammenlikning var bidraget over 4 prosentpoeng både i 2011 og 2012.

Bidraget fra *skatt av inntekt og formue* til utviklingen i disponibel inntekt vil, med denne type dekomponering, være negativt så lenge realinntektene øker og det ikke er store reduksjoner i beskatningen. Skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 0,7 prosentpoeng i 2014. Bidraget har i gjennomsnitt redusert veksten i disponibel realinntekt med 1,9 prosentpoeng i perioden 2005 til 2014.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 2005 - 2014 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Bidraget i 2014 var på 1,3 prosentpoeng, som med unntak av et lavt bidrag i 2013 er på nivå med bidragene etter 2010. I 2013 var bidraget på 0,5 prosentpoeng.

Husholdningenes *formuesinntekter* består i hovedsak av renter på bankinnskudd og aksjeutbytte samt beregnet avkastning på forsikringskrav, mens *formuesutgiftene* stort sett omfatter gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks 6.1). Formuesinntektene, både renteinntekter og aksjeutbytte, trakk disponibel realinntekt ned med til sammen 0,2 prosentpoeng i 2014. Det er første gang siden 2009 at bidraget fra formuesinntekter var negativt. Samtidig bidro reduserte formuesutgifter (renteutgiftene) til å trekke opp disponibel realinntekt med 0,2 prosentpoeng.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. *Disponibel inntekt regnet per innbygger* kan for 2014 anslås til om lag 257 000 kroner mot 248 000 kroner i 2013.

Tabell 6.2 viser vekst i disponibel realinntekt per innbygger fra 2005 til 2014, både med og uten aksjeutbytte. I denne 10-årsperioden var den gjennomsnittlige årlige veksten per person 1,9 prosent, mens veksten utenom aksjeutbytte var 2,4 prosent. I 2014 økte disponibel realinntekt per person med 1,4 prosent, mot 1,5 prosent året før.

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt per innbygger. Vekst fra året før i prosent

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*	Gj.snitt 2005-14
Disponibel realinntekt per innbygger	7,6	-7,2	5,0	2,2	2,0	1,1	2,8	3,1	1,5	1,4	1,9
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per innbygger	3,6	3,6	3,8	1,4	2,1	0,6	2,8	3,1	1,5	1,5	2,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 6.1 Noe begreper knyttet til husholdningenes inntekter

En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, utenom lønnsinntekt. *Blandet inntekt* er driftsresultatet fra næringsvirksomhet og som tilfaller husholdningssektoren. Den inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Denne størrelsen inkluderer også en beregnet avkastning av boligkapitalen (ofte omtalt som driftsresultatet fra egen bolig). Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder.

Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for boligjenester, og den beregnede avkastningen på boligkapitalen inngår i husholdningenes inntekt.

Husholdningsbegrepet i dette kapitlet inkluderer også ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.

Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i kapittel 6.1 er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Et grunnleggende prinsipp i nasjonalregnskapet er at inntekter og utgifter skal føres påløpt. Det innebærer at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke nødvendigvis utbetales til husholdningene i det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes *forsikringskrav* som føres som inntekt og betraktes dermed som sparing og finansinvestering. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva og lignende ikke realiserte aksjegevinst/tap, endringer i verdien av boligkapitalen og lignende, inngår ikke i begrepet disponibel inntekt. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke tar betalt for ved hjelp av gebyrer, men gjennom rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester. Husholdningenes del av rentemarginene inkluderes i husholdningenes konsum samt i produktinnsatsen, for eksempel i husholdningenes boligproduksjon. Rentemarginen, som er en teknisk størrelse, skal ikke påvirke husholdningenes sparing. Derfor legges et beløp, som er like stort som summen av husholdningenes konsum av rentemarginen og det som er ”betalt” via produktinnsats, til den disponible inntekten. Denne tekniske korreksjonen sørger altså for at effekten av rentemarginen ikke påvirker husholdningenes sparing.

Boks 6.2 Endringer knyttet til innføring av nye internasjonale retningslinjer - 2014

Inntektene til husholdninger og ideelle organisasjoner nedjustert

For husholdningssektoren og ideelle organisasjoner har endringene i forbindelse med innføringen av de nye internasjonale retningslinjene 2008 System of National Accounts (SNA) og European System of Accounts (ESA) 2010 ført til en nedjustering av den disponible inntekten. Næringsinntekter til selvstendige næringsdrivende, som er en del av husholdningssektoren, er revidert ned og overføringer til utlandet justert opp på bakgrunn av ny utnyttelse av kilder. I tillegg er føringen av avkastning på forsikringskrav flyttet slik at disse nå er trukket ut av disponibel inntekt og lagt til korreksjon for sparing i pensjonsfond. Endringene har ført til en reduksjon av disponibel inntekt på mellom 24 og 60 milliarder årlig i perioden 2005 – 2012, sammenliknet med tidligere publiserte tall. Næringsinntekten er særlig justert for årene etter 2009. Selv om avkastning på forsikringskrav er tatt ut av disponibel inntekt er beløpet inkludert i sparingen. Det betyr at sparingen er upåvirket av endringen, og der er derfor små endringer i husholdningssektorens sparing før 2009. Etter 2009 er sparingen for sektoren nedjustert med mellom 12 og 20 milliarder kroner.

6.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

I forrige avsnitt ble husholdningenes samlede disponible realinntekt, hvor alle typer inntekter inngår (jf. boks 6.1), omtalt. I dette avsnittet er det utviklingen i reallønn etter skatt for ulike grupper som studeres. Utviklingen i reallønn etter skatt bestemmes av forløpene til lønn, skatt og prisstigning.

6.2.1 Reallønn etter skatt fra 2012 til 2014

Skattesatsen for alminnelig inntekt har vært 28 prosent siden 1992. Fra 2014 ble denne skattesatsen redusert til 27 prosent kombinert med at trygdeavgiften ble økt fra 7,8 prosent til 8,2 prosent. Maksimal marginalsatt på lønn fra 1992 er gjengitt i tabell 5.3. Inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2009 til 2015 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

Tabell 6.3 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992-2015

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalsatt på lønnsinntekt. Prosent
1992	28	48,8
1993-1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000-2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006-2013	28	47,8
2014-2015	27	47,2

Kilde: Finansdepartementet.

I tabell 6.4 legger utvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for de viktigste forhandlingsområdene fra 2012 til 2014. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabellene 1.1 og 1.2. Det er videre sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag.

Tabell 6.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 1,6 prosent fra 2013 til 2014. Dette er noe lavere enn veksten i reallønn etter skatt fra 2012 til 2013, noe som skyldes en lavere lønnsvekst før skatt. Lavere skatt på lønn fra 2013 til 2014 bidrar til å dempe virkningen av lavere lønnsvekst. Reallønnsveksten etter skatt var noe lavere enn snittet for industriarbeidere i NHO-bedrifter og kommuneansatte, og noe høyere for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter, ansatte i Virke-bedrifter i varehandel og statsansatte.

Tabell 6.4 Gjennomsnittlig årslønn, lønnsvekst, og reallønnsvekst etter skatt for utvalgte forhandlingsområder. Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent

Grupper	Årslønn i 2013 ¹ , kr	2013		2014	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ²	419 800	3,5	1,4	3	1,4
Industrifunksjonærer ³	650 900	4,3	2,1	3¼	1,9
Ansatte i Virke-bedrifter i varehandel ⁴	442 100	4,0	1,9	3,5	1,9
Ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring ⁵	640 500	6,7 ⁶	4,0	2,9 ⁶	1,6
Statsansatte ⁷	507 300	3,5	1,4	3¼	1,7
Kommuneansatte ⁸	448 700	3,7	1,6	3	1,5
Alle ⁹	489 900	3,9	1,8	3,1	1,6

¹ Tallene for årslønn i tabellen er konsistente med tallene for årslønn i tabell 1.1 og tabell 1.2.

² Gjelder for industriarbeidere i NHO-bedrifter med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

⁴ Tall for Virke-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁵ Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Tall for heltidsansatte.

⁶ Bonusutbetalinger trakk lønnsveksten opp i 2013 og ned i 2014.

⁷ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene.

⁸ Inklusive skoleverket.

⁹ Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen. Tallene er basert på lønnsveksten i nasjonalregnskapet.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Beregningsutvalget har også sett på kjøpekraftsutviklingen for ulike husholdningstyper. I tabell 6.5 har en beregnet utvikling i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2013 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar med to barn der begge ektefeller er sysselsatt.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 6.3. Utvalget har i beregningene i tabell 6.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 3,9 prosent fra 2012 til 2013 og 3,1 prosent fra 2013 til 2014.

Tabell 6.5 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2013 til 2014 for de utvalgte husholdningstyper fra -1,1 prosent til 2,5 prosent. Veksten i reallønn etter skatt var lavest for ektepar med én inntekt, og negativ for eksemplet med 300 000 kroner i inntekt. Den lave reallønnsveksten etter skatt

for denne gruppen skyldes en halvering av verdien av klasse 2 fra 2013 til 2014. Også husholdningstyper med barn har gjennomgående lavere vekst i reallønn etter skatt. Det skyldes at barnetrygden var nominelt uendret fra 2013 til 2014.

Boks 6.3 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1. august 1998.

Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 2,1 prosent fra 2012 til 2013 og med 2,0 prosent fra 2013 til 2014.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger som her må brukes med forsiktighet.

Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas det også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Tabell 6.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte husholdningstyper.
Vekst i prosent

Lønnsinntekt i 2013	2013		2014	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>300 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,9	2,0	3,1	2,0
Ektepar med én inntekt ² og 2 barn mellom 3 og 16 år ²	3,9	1,6	3,1	-1,1
Enslig lønnstaker med 1 barn ³	3,9	1,6	3,1	1,5
<i>550 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,9	2,0	3,1	2,3
Ektepar med én inntekt ² og 2 barn mellom 3 og 16 år ²	3,9	1,8	3,1	0,3
Enslig lønnstaker med 1 barn ³	3,9	1,8	3,1	1,9
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴	3,9	2,1	3,1	1,9
<i>750 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,9	2,0	3,1	2,5
Ektepar med én inntekt ² og 2 barn mellom 3 og 16 år ²	3,9	1,8	3,1	0,9
Enslig lønnstaker med 1 barn ³	3,9	1,8	3,1	2,2
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴	3,9	1,9	3,1	2,0

¹ Enslige lønnstakere blir liknet i klasse 1.

² Ektepar med én inntekt blir liknet i klasse 2.

³ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger og særfradrag for enslige forsørgere.

⁴ Ektefellene i denne husholdningstypen blir liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

6.2.2 Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2014 til 2015

Det ble gjort enkelte endringer i lønnsbeskatningen fra 2014 til 2015. Innslagspunktet for trinn 1 i toppskatten og øvre grense i minstefradraget for lønn og trygd ble økt utover justering for anslått lønnsvekst til henholdsvis 550 550 kroner og 89 050 kroner. Innslagspunktet i trinn 2 i toppskatten og personfradraget ble oppjustert i tråd med anslått lønnsvekst på 3,3 prosent fra 2014 til 2015. Nedre grense for å betale trygdeavgift ble økt fra 39 600 kroner til 49 650 kroner. Nedre grense i fradraget for reiser mellom hjem og arbeid ble økt fra 15 000 kroner til 16 000 kroner. Enkelte beløpsgrenser holdes nominelt uendret. Det gjelder blant annet fradraget for fagforeningskontingent, det særskilte fradraget i lønnsinntekt, særskilt fradrag for enslige forsørgere, det særskilte fradraget i Finnmark og Nord-Troms mv. Også barnetrygden holdes nominelt uendret fra 2014 til 2015.

I formuesskatten økes ligningsverdiene av sekundærbolig og næringseiendom fra 60 prosent til 70 prosent av beregnet markedsverdi. Bunnfradraget økes fra 1 000 000 kroner til 1 200 000 kroner (fra 2 mill. kroner til 2,4 mill. kroner for ektepar) mens den samlede formuesskattesatsen reduseres fra 1,0 prosent til 0,85 prosent.

6.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden

Pensjonsytelsene fra folketrygden er alderspensjon og etterlattepensjon. I tillegg kommer en rekke trygder, herunder uføretrygd. Hovedkomponentene i etterlattepensjon er grunnpensjon, særtillegg og tilleggspensjon. Alderspensjonen til personer som tok ut pensjon før 2011 består av de samme komponentene. For alle som har tatt ut alderspensjon etter 1. januar 2011 er særtillegget erstattet med et pensjonstillegg. Fra 2016 vil den nye alderspensjonen bestå av inntektspensjon og garantipensjon bli faset gradvis inn for personer født fra og med 1954. Fra 2015 erstatter ny uføretrygd den tidligere uførepensjonen fra folketrygden. Den nye uføretrygden utgjør 66 prosent av et beregningsgrunnlag som består av et gjennomsnitt av årsinntekten opp til 6G for de tre beste av de fem siste årene før uførhet. Uføretrygden justeres i forhold til uføregraden. Ved lavt eller intet beregningsgrunnlag mottas en garantert minsteytelse. Størrelsen på minsteytelsen avhenger av om mottakeren er enslig eller bor sammen med ektefelle eller samboer. Personer som er født uføre eller blir uføre i ung alder har en høyere minsteytelse. Uføre som forsørger barn mottar barnetillegg. Ny uføretrygd skattlegges som lønn.

6.3.1 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2011

Minstepensjonen for uførepensjonister og etterlattepensjonister består av grunnpensjon og særtillegg. Grunnpensjonen utgjør 1 G for enslige og 0,85 G for gifte/samboende. Særtillegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget. Særtilleggets ordinære sats er 1 G. Dersom ektefellen har tilleggspensjon, kan særtillegget bli redusert og ligger mellom 0,74 og 1 G. Satsene utgjør en fast andel av grunnbeløpet, som årlig reguleres med lønnsveksten.¹⁸ Fra og med trygdeoppjøret 2012 blir

---

¹⁸ Reguleringen av G tar utgangspunkt i forventet lønnsutvikling i reguleringsåret, justert for eventuelt avvik mellom forventet og faktisk lønnsutvikling siste to år. Forventet lønnsutvikling i reguleringsåret settes lik regjeringens anslag for gjennomsnittlig årslønnsvekst for alle sektorer slik det framkommer i revidert nasjonalbudsjett. Faktisk lønnsutvikling for siste to år settes til gjennomsnittlig årslønnsvekst for lønnstakere under ett fastsatt i rapporten "Grunnlaget for inntektsoppgjørene" fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.

lønnsveksten fastsatt ut fra forventet lønnsvekst i inneværende år og eventuelle avvik mellom forventet og faktisk lønnsvekst for de to foregående kalenderårene.

Som en følge av nye reguleringsregler for alderspensjon fra 2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister ikke lenger koblet til grunnbeløpet, men fastsatt i forskrift med et kronebeløp. Alderspensjon under utbetaling blir regulert med lønnsveksten og deretter fratrukket 0,75 prosent, mens satsene for minstenivåene blir regulert med lønnsveksten justert for endringer i forventet levealder ved 67 år. Satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjon utgjør p.t. 137 768 kroner for lav sats (gift med alderspensjonist med høy tilleggspensjon), 160 285 kroner for ordinær sats (gift med minstepensjonist) og 173 274 kroner for høy sats (enslig). Ulik regulering gjør at minsteytelsen til hhv. uføre/etterlattepensjonister og alderspensjonister ikke lenger utgjør samme beløp. Reguleringen skjer med virkning fra 1. mai hvert år.

Tabell 6.6 viser beregnet vekst i utbetalt pensjon og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar de siste tre årene. For 2014 sett under ett økte minste pensjonsnivå til 171 504 kroner for enslige og 317 295 kroner for minstepensjonistektepar. Fra 2012 til 2013 falt realveksten i pensjon fra om lag 2,7 til 1,1 prosent for både enslige minstepensjonister og minstepensjonistektepar. Det kan i hovedsak forklares ved økt prisvekst (fra 0,8 til 2,1 prosent). Realveksten i pensjon økte til 1,2 prosent fra 2013 til 2014 for begge gruppene.

Tabell 6.6 Utviklingen i minstepensjonene (minste pensjonsnivå for alderspensjon fra 2012). Prosentvis endring fra året før

	Minste pensjonsnivå i 2014, kr	2012		2013		2014	
		Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	171 504	3,5	2,7	3,2	1,1	3,2	1,2
Ektepar, begge har minstepensjon	317 295	3,5	2,7	3,2	1,1	3,2	1,2

Kilder: Arbeids- og velferdsdirektoratet og Beregningsutvalget.

Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av tilleggspensjon (inntektspensjon i ny alderspensjon) fra folketrygden, andre pensjonsordninger og andre inntekts- og formuesforhold. I dagens alderspensjon har alle rett til særtillegg (nå pensjonstillegg) som avkortes mot opptjent tilleggspensjon, slik at personer med forholdsvis lav tilleggspensjon ofte blir minstepensjonister. Dermed får disse pensjonistene liten eller ingen uttelling av opptjente pensjonsrettigheter utover minste pensjonsnivå.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir uføre i ung alder, i perioden 1.1.1995 til 30.4.2015 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Tabell 6.7 viser den reelle veksten i overføringer fra 2002 til 2012 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 2002 til 2012 på 37,6 prosent. Overføringer utgjør 88,0 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2012. Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 2002.

Tabell 6.7 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 2002 til 2012 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentvise årlige og samlede vekstrater (overføringene justert til 2012-kroner). Prosent

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 2002
2002	86,1		
2003	87,1	2,7	2,6
2004	88,6	5,5	8,4
2005	85,7	2,7	11,3
2006	88,9	2,2	13,7
2007	86,4	5,5	20,0
2008	86,8	2,5	23,0
2009	89,8	3,2	26,9
2010	89,2	1,7	29,0
2011	88,3	3,3	33,3
2012	88,0	3,2	37,6

¹ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

6.3.2 Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2012 til 2015

AFP- og alderspensjonister har rett til et skattefradrag i pensjonsinntekt som sikrer at de som kun lever av minstepensjon ikke betaler inntektsskatt. I 2015 utgjør skattefradraget maksimalt 30 800 kroner. Skattefradraget nedtrappes mot pensjonsinntekt. Første innslagspunkt for nedrapping er ved pensjonsinntekt lik 180 800 kroner. Skattefradraget nedtrappes med en sats på 15,3 prosent av pensjonsinntekt over dette nivået opp til 273 650 kroner. For inntekt over dette nivået nedtrappes skattefradraget med en sats på 6,0 prosent. Skattefradraget fases ut ved en pensjonsinntekt på 550 216 kroner. Skattefradraget fastsettes uavhengig av ektefellens inntekt.

Trygdeavgiften på pensjon økte fra 4,7 prosent til 5,1 prosent i 2014. Dette må også ses i sammenheng med at skattesatsen på alminnelig inntekt er redusert. Satsen i minstepensjon i pensjonsinntekt øker fra 27 til 29 prosent i 2015.

Skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2015 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger om lag 183 000 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over om lag 365 950 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standardfradrag.

Fra og med 2015 er det innført nye skatteregler for ny uføretrygd fra folketrygden og uføreytelser fra andre ordninger, herunder tjenestepensjonsordninger. Uføreytelser skal skattlegges som lønnsinntekt. Det innebærer at skattebegrensingsregelen for uføre og særfradraget for uførhet ble avvirket fra 1.1.2015. Uføreytelsene ilegges nå en trygdeavgift på 8,2 prosent og gir rett til høyere minstepensjon.

Vedlegg 1.

1 Lønnsoppgjør i 2014

I 2014 var det etter vanlig mønster hovedoppgjør for de fleste tariffområder. Både i LO-NHO-området, LO-Virke-området, YS-NHO-området og YS-Virke-området ble oppgjørene gjennomført ved forbundsvisе forhandlinger. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger. I Spekter-området foregår forhandlingene på to nivåer, først sentralt mellom Spekter og hovedorganisasjonene og deretter mellom de enkelte virksomheter og lokale arbeidstakerorganisasjoner. Forhandlingene avsluttes sentralt.

I dette vedlegget gis en oversikt over avtalte lønnstillegg i en del store forhandlingsområder. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2013 vises det til vedlegg 1 i NOU 2014: 3.

1.1 Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2014

Representantskapet i LO behandlet kravene foran hovedoppgjøret 18. februar 2014. I vedtaket het det bl.a.:

[.....]

”Økonomisk styring gjennom frontfagsmodellen er viktig for å sikre sysselsetting og langsiktig økonomisk bærekraft. Det er et problem om en økende del av arbeidstakerne unngår denne styringen. Holden III viser bl.a. til analyser i Likelønnskommissjonens rapport som viste størst lønnsforskjell mellom kvinner og menn i tariffområder hvor rammen fra frontfagsmodellen er mindre retningsgivende, eksempelvis finansnæringen.

Næringer utsatt for internasjonal konkurranse må bestemme rammene for lønnsutviklingen. Men for å være bærekraftig må den også bidra til en rimelig fordeling. Det er etablert som prinsipp at alle grupper inngår i beregningene for lønnsveksten i de aktuelle næringer. Det skal gi rammer for hele arbeidslivet, men ikke være til hinder for at det kan gis kompensasjon til grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen.

Det er viktig at arbeidsgiversiden på en bedre måte følger opp de generelle rammer overfor ledere og andre der helt lokal og individuell lønnsdannelse dominerer.

Krav ved hovedoppgjøret:

- a) Det fremmes krav som sikrer medlemmenes kjøpekraft, herunder:
  - En kombinasjon av egne sentrale tillegg, bedring av minstelønnssetter og garantiordninger som fremmer likelønn og motvirker lavlønn.
  - Prioritering av kvinnedominerte grupper innenfor sentralt avtalte rammer i offentlig sektor.
  - Prioritering av likelønn i relevante bransjer i privat sektor.
- b) Det kreves at tjenstepensjonene i privat sektor avtales og organiseres på en mer kostnadseffektiv og mer samordnet måte enn i dag. Overgang til Ny tjenstepensjon vil gi høyere pensjon for samme premiesatser. Målet er bredere ordninger helst på hovedorganisasjonsnivå. Ordningene styres av partene i fellesskap”.

Representantskapet besluttet å gjennomføre forhandlingene i privat sektor forbundsvist og ga sekretariatet fullmakt til å utforme de endelige kravene, herunder justeringsklausul for annet avtaleår.

NHOs representantskap vedtok i møte 26.-27. februar 2014 forhandlingsfullmakten for oppgjøret. I vedtaket het det bl.a.:

”Norsk økonomi har dratt nytte av et bedret bytteforhold gjennom 2000-tallet. Bransjer som ikke har hatt en like gunstig utvikling i sine priser, merker særlig det høye kostnadsnivået. Om utviklingen i bytteforholdet generelt snur, kan dette legge press på lønnsomheten og lønnsevnen i næringslivet.

Det høye kostnadsnivået i Norge sammenliknet med våre handelspartnere, skaper en utfordrende konkurranseulempe for norsk næringsliv. Selv om kronen har svekket seg noe, er kostnadsnivået fortsatt for høyt. Situasjonen innebærer en risiko for at vi mister for mange konkurranseutsatte bedrifter og får for få nye.

Til tross for noe bedre utsikter for internasjonal økonomi, er veksten usikker og relativt beskjeden. Utsiktene for tradisjonell vareeksport er svake.

Norsk økonomi vokser svakere enn trendvekst, og bedriftene har nedjustert markedsforventningene til 2014. Årsaken er svak vekst i privat konsum, bruttoinvesteringer og eksport av tradisjonelle varer. Dette forsterkes av avtakende vekst i investeringene i petroleumssektoren. Nedgang i boliginvesteringene trekker veksten i økonomien ned. Sysselsettingsveksten vil være beskjeden, mens ledigheten kan øke noe.

Lønnskostnadsandelen i industrien ligger høyere enn gjennomsnittet for de siste ti årene, og driftsresultatandelen lavere. Dette indikerer svakere lønnsevne og konkurransekraft i industrien.

Lønnsveksten i 2014 må bli minimum 0,6 prosentpoeng lavere enn i 2013. På noe lengre sikt er målet en lønnskostnadsvekst på linje med våre handelspartnere.

NHO vil avvise et hvert krav om utvidelse av nåværende AFP-ordning eller innføring av nye tariffestede pensjonsrettigheter. Dette gjelder både nivå og brede ordninger (organiseringen).”

Unio vedtok 18. mars 2014 en inntektspolitisk uttalelse foran hovedoppgjøret i 2014 der det ble lagt følgende føringer for oppgjøret:

- ”Krav utformes med det inntektspolitiske dokumentet som felles grunnlag.
- Forhandlingene om økonomi tar utgangspunkt i et troverdig anslag på samlet lønnsvekst i industrien, det utvida frontfaget, samt kompensere for eventuelt etterslep i foregående tariffperiode.
- I hvert enkelt tariffområde forhandles det om økonomiske rammer og innretning, og med sikte på bedret lønnsutvikling for medlemmene. Grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen, kan kompenseres særskilt.
- De enkelte tariffområder har ansvaret for fordeling og prioriteringer av den økonomiske ramma innenfor eget tariffområde.
- Utdanning, kompetanse, ansvar og risiko er sentrale element i kravutformingene.
- Likelønn må ivaretas og verdsettingsdiskriminering motvirkes.

- Arbeidstidsordninger sikres, og skal ivareta hensynet til helse, velferd og faglig forsvarlighet.
- Arbeid mot bekjempelse av sosial dumping forsterkes, både sentralt og lokalt og på tvers av sektorer.
- 2-årige tariffavtaler med reguleringsbestemmelse for annet avtaleår.”

I *Yrkesorganisasjonenes Sentralforbunds (YS) inntektspolitiske dokument for 2014-2016* heter det bl.a.:

- ”YS har lenge støttet opp om prinsippene bak frontfagsmodellen, slik at det må være lønnsveksten i industrien for arbeidere og funksjonærer samlet som bør være normgivende for resten av økonomien. Modellen må være en norm og praktiseres på en måte som sikrer fortsatt legitimitet i samfunnet. En viktig forutsetning for frontfagsmodellens legitimitet er at gevinstene ved økt produktivitet fordeles på både eiere og ansatte.
- Videre er det viktig at lønnsdannelsen er fleksibel nok til å gi rom for nødvendige strukturelle endringer. YS mener frontfaget er viktig for en sunn utvikling i norsk økonomi, men at det ikke må hindre rekruttering til viktige samfunnsoppgaver.
- YS vil at medlemmene skal få sin rettmessige andel av verdiskapningen i bedriftene og i samfunnet. YS legger til grunn at det er rom for reallønnsøkning i 2014.
- Arbeidet med sikte på likelønn kreves videreført i alle tariffområder og på alle samfunnsområder. Det gjelder bl.a. i rekrutteringssammenheng, i kjønnsfordelingen på ulike stillingsnivåer og ikke minst i virksomhetenes personalpolitikk. YS mener det er viktig å få økt andel kvinner på alle ledernivåer.
- YS ønsker at viktige pensjonsspørsmål drøftes i årets oppgjør. YS vil arbeide for å sikre bedre og kjønnsnøytrale pensjonsrettigheter gjennom tariffesting, eller ved endret lovgivning”.

Vedtakene i representantskapsmøtene i LO og YS foran hovedoppgjøret 2014 gjaldt også for offentlig sektor.

Akademikerne la til grunn:

- Inntektspolitikken skal være et fleksibelt virkemiddel som kan styrke konkurransesatt sektor og omstillingsevnen i norsk økonomi. I tillegg skal inntektspolitikken legge til rette for at den enkeltes kunnskap, kompetanse og ansvar lønnes på en riktig måte.
- Akademikerne vil arbeide for en inntektspolitikk som sikrer nødvendig fleksibilitet og omstilling. I tillegg skal politikken bidra til at verdiskapingen blir høy og arbeidskraften utnyttes godt. Samtidig må politikken ivareta det offentlige evne til å rekruttere nødvendig arbeidskraft.
- Akademikerne mener det inntektspolitiske samarbeidet skal bidra til at partene gjennom lønnsoppgjørene etablerer lønns- og forhandlingsystemer tilpasset en samfunnsutvikling som setter store krav til omstillinger og kompetanseoppbygging under skiftende rammebetingelser. Det inntektspolitiske samarbeidet må ikke munne ut i avtalemessige forpliktelser. Dette vil ikke være forenlig med en lang tradisjon om avtalefrihet og vil vanskeliggjøre nødvendige lokale tilpasninger.

Hovedstyret i KS vedtok 31. mars 2014 følgende mandat for KS i hovedtariffoppgjøret 2014:

- ”Hovedtariffoppgjøret 2014 gjennomføres innenfor en moderat økonomisk ramme som tar hensyn til kommuneøkonomien, kommunenes konkurransevne i arbeidsmarkedet, lønnsutviklingen i kommunesektoren og sammenlignbare tariffområder samt situasjonen i konkurranseutsatt næringsliv.
- Den økonomiske rammen i tariffoppgjøret disponeres til prioriterte sentrale tiltak og avsetning til lokale forhandlinger. Hensynet til likelønn og behov for en aktiv lokal lønns- og arbeidsgiverpolitikk skal ivaretas”.

Virkes tariffpolitiske dokument for perioden 2014-2015 la rammene for Virkes materielle forhandlingsposisjon i hovedoppgjøret for 2014 og mellomoppgjøret for 2015. Virke legger følgende til grunn i sin tariffpolitikk:

[.....]

- ”Frontfagsmodellen er basert på at lønnsveksten i økonomien som helhet må være tilpasset hva konkurranseutsatt sektor kan tåle. Etter dagens forhandlingssystem betyr det utekonkurrerende industri som forhandler først. Den økonomiske rammen som settes innen dette området, danner normen for øvrige forhandlingsområder.
- Virke støtter det inntektspolitiske samarbeidet og ser behovet for at nivået på lønnsveksten i ulike sektorer og områder koordineres. Virke vil arbeide for en mer forpliktende koordinering på arbeidsgiversiden.
- Profilen på - og fordelingen mellom de ulike elementene i - lønnsdannelsen må bygge på de utfordringer den enkelte bransje/virksomhet står ovenfor. Sosiale reformer bør ikke implementeres gjennom forhandlinger om overenskomsters innhold. Sosiale reformer bør implementeres lovveien.
- Kostnader som følge av materielle endringer i overenskomster, skal beregnes inn i rammen for et oppgjør.

[.....]

- Virke mener at lokal fastsettelse av lønn er en ønskelig forutsetning for at partene lokalt også skal kunne samhandle godt om andre spørsmål. Lønnsveksten og fordelingen av lønnsmidler må tilpasses virksomhetenes økonomiske og konkurransemessige og driftsmessige forutsetninger. Virke mener at lokale oppgjør gir de beste forutsetningene for å kunne ivareta partenes interesser. Det bør gjennomføres lokale lønnsforhandlinger og – vurderinger.
- Størrelsen på de lokale tilleggene bør fastsettes med utgangspunkt i virksomhetenes økonomi, produktivitet, konkurransevne, framtidutsikter og den aktuelle arbeidskraftsituasjonen. Fastsettelsen av lokale tillegg bør videre ta hensyn til hvilke tillegg som er gitt sentralt. Prinsippet om lokale forhandlinger forutsetter at den sentrale rammen, herunder avsetningen til forventet lønnsglidning, er på et slikt nivå at det er rom for lokale tillegg. Dette vil sikre en koordinering av lønnsveksten. Hensynet til frontfagsmodellen krever at lokale lønns tillegg gis innenfor en forsvarlig økonomisk ramme, og dette krever disiplin hos arbeidsgivere med god lønnssevne”.

1.2 Oppgjørene i privat sektor

1.2.1 LO-NHO-området

Forhandlingene om revisjon av *Industrioverenskomsten* startet opp 10. mars 2014 mellom Fellesforbundet og Norsk Industri. Det ble brudd i forhandlingene 18. mars og oppgjøret gikk til mekling. Den 2. april ble det satt fram et meklingsforslag som partene anbefalte. Meklingsforslaget ble senere vedtatt i uravstemning.

Hovedpunkter i det vedtatte meklingsforslaget er:

- Alle fikk et generelt tillegg fra 1. april 2014 på kr 0,75 per time.
- Arbeidstakere omfattet av Industrioverenskomstens Tekodel fikk et ekstra tillegg på kr 1,25 per time med unntak av arbeidstakere i bedrifter med lokal forhandlingsrett.
- Økning av offshoretillegget til kroner 71,68 per time fra 1. april 2014, og med ytterligere kr 2 per time fra 1. april 2015.
- Tariffesting av 2-4 rotasjon offshore.
- Økning av diverse satser i overenskomsten.

I NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi (Holden III-utvalget) var det enighet om:

”Lønnsveksten i industrien for arbeidere og funksjonærer samlet bør være normgivende for resten av økonomien. Dette er i tråd med Kontaktutvalgets uttalelse i mars 2003. Ved forbundsvis oppgjør er det Industrioverenskomsten som er frontfaget, og dermed forhandles først. Dette oppgjøret har i stor grad direkte gjennomslag i en rekke andre oppgjør. Siden utfallet av de lokale forhandlingene ikke er avklart, bør NHO, i forståelse med LO, angi en troverdig ramme for den samlede årslønnsveksten i industrien. En troverdig ramme skal verken være gulv eller tak for lønnsveksten, men en norm som andre forhandlingsområder skal forholde seg til. Ved utarbeidelsen av anslaget må det tas tilstrekkelig hensyn til de økonomiske utsiktene. Drøfting av de økonomiske utsiktene i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) i forkant av lønnsoppgjørene vil gi grunnlag for en felles virkelighetsoppfatning blant alle parter i lønnsoppgjørene”.

Revidert nasjonalbudsjett 2014 oppsummerer høringsuttalelsene til Holden III-utvalget¹⁹, og skrev i den forbindelse følgende: "Det er videre bred støtte til utvalgets konklusjon om at NHO, i forståelse med LO, bør angi en troverdig ramme for den samlede årslønnsveksten i industrien. NHO skriver at «En praktisk måte å gjøre dette på kan være at NHO, i forståelse med LO, angir årslønnsvekst for industriarbeiderne i NHO-området. I tillegg angis forventet endring i årslønnsveksten i industrien samlet. ... NHO vil i begrunnelsen for anslaget legge vekt på å få frem grunnlaget for anslaget, slik at rammen blir etterprøvable og læring for kommende oppgjør best kan oppnås.»

Holden III-utvalget ble fulgt opp i tariffoppgjøret i 2014. På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, ventes oppgjøret samlet å gi en årslønnsvekst i 2014 på 3,3 prosent for industriarbeidere i NHO-bedrifter. Lønnsveksten samlet for arbeidere og funksjonærer i industrien i NHO-området anslås å bli 0,6 prosentpoeng lavere i 2014 enn i 2013, jf. boks 1.1. I 2013 var lønnsveksten i industrien 3,9 prosent.

---

¹⁹ http://www.statsbudsjettet.no/upload/Revidert_2014/dokumenter/pdf/stm2_2014.pdf

I Riksmeklers møtebok fra meklingen for Industriooverenskomsten het det om tjenestepensjon blant annet at:

”Fellesforbundet og Norsk Industri er imidlertid enige om følgende:

- Forholdsmessighetsprinsippet i gjeldende pensjonslovgivning skal videreføres.
- Det skal legges til grunn at ordningene verken medfører krav om balanseføring eller økte pensjonskostnader for bedriftene.

Basert på lov om innskuddspensjon er Fellesforbundet og Norsk Industri enige om at følgende forhold skal utredes:

- At arbeidstakere gjennom etablering av ulike ordninger kan få medbestemmelsesrett over plassering og forvaltning av pensjonsmidlene
- Ivaretagelse av pensjonsopptjening ved jobbskifte
- Konsekvensene for allerede etablerte ordninger
- Mulighetene for den enkelte arbeidstaker til på individuelt grunnlag å betale inn til egen pensjon
- Vurdere eventuelle lovendringer

I løpet av utredningen skal Fellesforbundet og Norsk Industri om nødvendig konsultere NHO og LO. Utredningen skal være ferdig innen 31.12.2015.”

Videre ble partene enige om en bestemmelse som styrker ufaglærtes mulighet til å ta fagbrev og en som legger til rette for styrket opplæring i språk, sikkerhetskunnskap og arbeidskultur for arbeidsinnvandrere. Partene leverte i denne sammenheng et felles brev til kunnskapsministeren 31. mars 2014. Kunnskapsministerens svarbrev kom 1. april 2014. Brevene er gjengitt i undervedlegg 1.

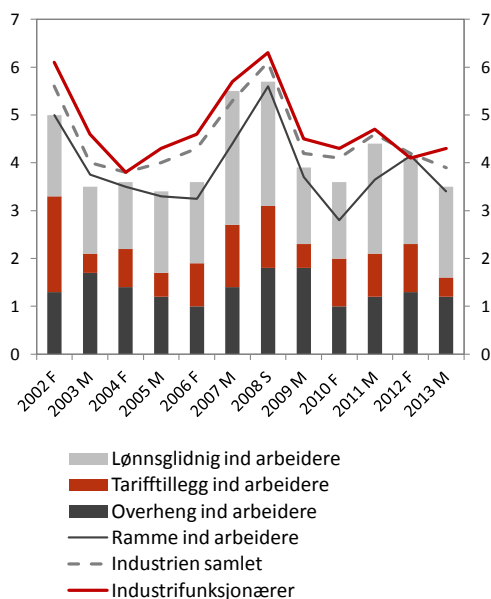
Årslønnsvekst

I utredningen fra Holden III-utvalget viste figur 8.2 Årslønnsvekst både ”Ramme som anslått av NHO eller riksmekler” i etterkant av lønnsoppgjøret i frontfaget og faktisk lønnsvekst i noen store forhandlingsområder i perioden fra 2002 til 2012. Utvalget har oppdatert figuren i Holden III fram til og med 2013, jf. figur 1.1.

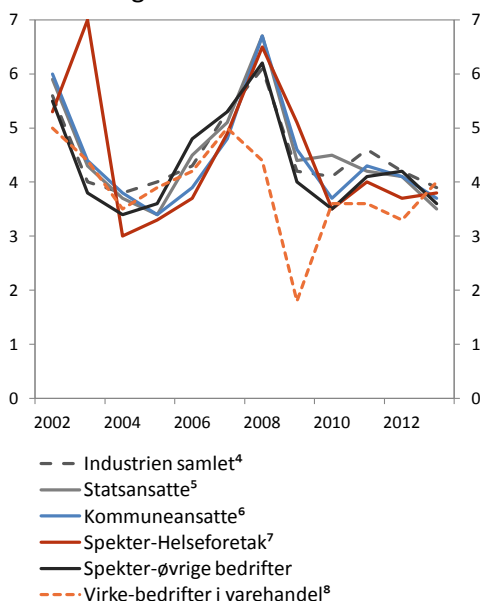
I lønnsoppgjørene til og med 2013 ble det i etterkant av lønnsoppgjøret i frontfaget gitt anslag for forventet lønnsvekst for arbeidere i NHO-bedrifter i industrien. I 2014 ble det på grunnlag av enighet i Holden III-utvalget gitt et anslag for forventet årslønnsvekst for industriarbeidere og anslått endring for industrien samlet i NHO-bedrifter, jf. boks 1.1. Resultatet av oppgjøret i 2014 framkommer i kapittel 1.

Årslønnsvekst¹

A. NHO bedrifter i industrien. Ramme som anslått av NHO eller riksmekler^{2,3}

B. Årslønnsvekst i noen store forhandlingsområder

Figur 1.1 Vekst i årslønn i noen forhandlingsområder og anslått vekst for arbeidere i industrien¹. 2002-2013.

¹ Lønn per årsverk unntatt for Virkebedrifter i varehandel der lønnsveksttallene er for heltidsansatte. Lønnsveksten fra og med 2008 er etter ny næringsstandard for industrien og Virke-bedrifter i varehandel. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i disse tidsseriene. Omtale av ny næringsstandard er gitt i vedlegg 2 i NOU 2013: 7.

² M= Mellomoppgjør F= forbundsvise oppgjør S = samordnede oppgjør.

³ Ramme som anslått av Riksmekler i 2004, 2006 og 2010 og av NHO øvrige år. Ramme er basert på sentrale tillegg, overheng og anslått glidning.

⁴ NHO-bedrifter.

⁵ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene.

⁶ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Fram til 2005 er Oslo kommune ikke inkludert.

⁷ Høy lønnsvekst Spekter – Helseforetak i 2003 hadde sammenheng med systemomlegging av legeoppjøret. Nærmere omtale er gitt i NOU 2004: 14.

⁸ Lønnsveksttallene er for heltidsansatte. For varehandel bidrar bruddet trolig til å trekke ned lønnsveksten betydelig i 2009.

Kilder: Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene og NHO

Boks 1.1 Vurderinger rundt rammen i 2014 publisert 2. april 2014

Som en oppfølging av Holden III-utvalget, har NHO, i forståelse med LO, lagt vekt på følgende utviklingstrekk i økonomien:

- Norsk økonomi vokser svakere enn trendvekst. Kapasitetsutnyttningen er på det laveste siden 2010, ifølge Norges Banks regionale nettverk. Ifølge SSB kommer sysselsettingsveksten ned i 0,7 prosent i år og ledigheten øker fortsatt noe. Antall ledige stillinger har gått ned, også i industrien og i utvinning av olje og gass. Arbeidsmarkedet er mindre stramt enn tidligere, også for funksjonærgruppene. Også for ingeniører har bruttoledigheten nå økt, ifølge Nav.
- Svakere valuta gjennom fjoråret bidro til en bedring på 0,2 prosent i den relative timelønnskostnadsveksten i industrien i Norge sammenliknet med handelspartnerne. Fortsatt er kronen svakere enn snittet i fjor. Det bidrar positivt til bedriftenes konkurransesituasjon. Moderat lønnsvekst vil bidra til at renten holdes lav lenger og vil dermed også bidra til mindre press i forhold til styrking av kronekursen. Det vil styrke konkurranseutsatt næringsliv og trygge norske arbeidsplasser.
- Den sterke investeringsveksten i petroleumssektoren flater nå ut, ifølge SSB. Sektoren vil dermed virke mindre ekspansivt inn i fastlandsøkonomien og arbeidsmarkedet. Samtidig er det ventet lavere oljepris og det er varslet nedskjæringer i vedlikeholds- og modifikasjonsmarkedet. Norsk leverandørindustri tapte uventet mange store kontrakter i fjor, noe som gir lavere aktivitetsnivå inn i 2014. Nedbemanningen som følger av dette er ikke fullført og merkes nå gradvis gjennom redusert aktivitet i hele verdikjeden.
- Driftsresultatandelen i industrien har etter finanskrisen ligget lavere enn historisk nivå. Foreløpige tall viser at driftsresultatet i 2013 var 3,6 prosentpoeng svakere enn snittet for de siste tyve årene. Dette indikerer svakere lønnsomhet og lønnsevne i industrien enn tidligere. Ifølge frontfagsmodellen vil dette føre til lavere lønnstillegg.
- For funksjonærene ble årslønnsveksten i 2013 preget av det høye overhenget. Lønnstendensen i industrien har imidlertid vært avtakende for både arbeidere og funksjonærer etter 2011. Det er viktig at alle grupper respekterer de rammer som det er enighet om i den koordinerte lønnsdannelsen. Overhenget inn i 2014 er beregnet til 1,2 prosent for industriarbeidere og 1,4 prosent for industrifunksjonærer. Pågående nedbemanning av ingeniører og sivilingeniører i leverandørindustrien, samt nedskjæringer av frittstående konsulenter og innleide funksjonærer, vil bidra til å dempe den lokale lønnsveksten i 2014.

Totalt sett peker forholdene i realøkonomien i retning av at det blir lavere lønnsvekst i 2014 enn i 2013.

Ramme

Det sentrale tillegget og kostnadene ved endringene i overenskomsten er beregnet til å utgjøre 0,6 prosent årslønnsvekst. På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, anslås de lokale tilleggene til å utgjøre 1,5 prosent årslønnsvekst. I tillegg kommer overhenget på 1,2 prosent. Partene har i utarbeidelsen av anslaget for lønnsrammen forsøkt å ta tilstrekkelig hensyn til de økonomiske utsiktene. Samlet ventes oppgjøret å gi en årslønnsvekst i 2014 på 3,3 prosent for industriarbeidere.

NHO anslår, i forståelse med LO, at årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området blir 0,6 prosentpoeng lavere i 2014 enn i 2013. NHO vil forsterke sin informasjon om forståelsen av årslønnsberegninger.

De påfølgende forhandlings- og meklingsresultatene i industrien fulgte i stor grad hovedmønsteret fra frontfaget.

I hotell- og restaurantoppjøret mellom Fellesforbundet og NHO Reiseliv ble det 7. april 2014 satt fram et meklingsforslag til avtale for Riksavtalen som ble nedstemt i uravstemning. Før streik ble iversatt ble meklingen gjenopptatt og 10. mai ble det satt fram et nytt meklingsforslag. Det ble senere vedtatt i uravstemning. Hovedpunkter er:

- Et generelt tillegg til alle fra 1. april på kr 0,75 per time.
- Lavlønstillegg til alle fra 1. april på kr 1,25 per time.
- Garantitillegg fra 1. april på kr 1,06 per time

I tillegg ble satsene hevet ytterligere med kr 2 per time slik at alle fikk et tillegg fra 1. april på kr 5,06 per time.

I en protokolltilførsel viser partene til at de fleste minstelønnsavtaler i LO-NHO-området har bestemmelser vedrørende årlige forhandlinger om lønstillegg basert på de fire kriteriene; bedriftenes økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurransevne. En tilsvarende bestemmelse finnes ikke i Riksavtalen. Fellesforbundet og NHO Reiseliv er enige om å sette ned et partsammensatt utvalg som innen 1. juni 2015 skal utrede om Riksavtalen skal endres slik at bestemmelsen om lokal lønnsfastsettelse blir mer på linje med vanlige bestemmelser for minstelønnsavtaler. Utvalget skal klargjøre hvilke konsekvenser dette vil ha både for bedriftene og for arbeidstakerne.

Partene viser til meklingsforslaget for Industriooverenskomsten vedrørende tjenestepensjon. Partene gir sin tilslutning til at det gjennomføres en utredning slik det er beskrevet der.

Som i Industriooverenskomsten er partene enige om en bestemmelse som styrker ufaglærtes mulighet til å ta fagbrev og en som legger til rette for styrket opplæring i språk, sikkerhetskunnskap og arbeidskultur for arbeidsinnvandrere, jf. undervedlegg 1.

I meklingen mellom Fellesforbundet og Byggenæringens Landsforening om *Fellesoverenskomsten for byggfag* ble det 4. april 2014 satt fram et meklingsforslag som partene anbefalte. Meklingsforslaget ble senere vedtatt i uravstemning. Hovedpunkter er:

- Alle fikk et generelt tillegg fra 1. april på kr 0,75 per time.
- Økning av diverse satser på overenskomsten.

Partene viser til meklingsforslaget for Industriooverenskomsten vedrørende tjenestepensjon. Partene gir sin tilslutning til at det gjennomføres en utredning slik det er beskrevet der.

Som i Industriooverenskomsten er partene enige om en bestemmelse som styrker ufaglærtes mulighet til å ta fagbrev og en som legger til rette for styrket opplæring i språk, sikkerhetskunnskap og arbeidskultur for arbeidsinnvandrere, jf. undervedlegg 1. I tillegg gav partene en felles uttalelse om tiltak mot useriøsitet i bransjen.

Norsk Arbeidsmandsforbund (LO) og NHO Service ble 21. mai 2014 enige om en forhandlingsløsning for *overenskomsten for renholdsbedrifter*. Overenskomsten har normallønnssatser. Hovedpunkter er:

- Satsene (inkludert et garantitillegg på kr 0,85 per time) ble fra 1. april økt med kr 2,85 per time for renholdere med ansiennitet inntil fire år i bransjen og med kr 6,85 for de med ansiennitet over fire år.
- Enkelte tillegg ble økt.

Skift- og turnusarbeid var et tema under forhandlingene. Partene ble enige om et utredningsarbeid som skal være ferdig 1. juli 2015.

Partene viser til meklingsforslaget for Industriooverenskomsten vedrørende tjenstepensjon. Partene gir sin tilslutning til at det gjennomføres en utredning slik det er beskrevet der.

Som i Industriooverenskomsten er partene enige om en bestemmelse som styrker ufaglærtes mulighet til å ta fagbrev og en som legger til rette for styrket opplæring i språk, sikkerhetskunnskap og arbeidskultur for arbeidsinnvandrere, jf. undervedlegg 1.

Boks 1.2 Bussbransjeavtalen

I februar 2007 ble det inngått en ny bussbransjeavtale for tariffområdene i henholdsvis *NHO Transport og Spekter* på arbeidsgiversiden. På arbeidstakersiden er partene *Norsk Transportarbeiderforbund, Norsk Jernbaneforbund og Fagforbundet (LO/LO Stat) og YS/Yrkestrafikkforbundet*.

I hovedoppgjøret i 2014 ble det, som i 2012, gjennomført felles forhandlinger, meklinger og avstemming for partene i bussbransjen.

Det ble gitt følgende tillegg i 2014:

- Et generelt tillegg til alle fra 1. april på kr 0,75 per time.
- Et justeringstillegg til alle fra 1. april på kr 1,25 per time.
- I tillegg økes lønnsatsene for alle yrkesgrupper fra 1. april med kr 2 per time.
- Fagbrevtillegget økes med kr 1,- per time fra 1. april.

Det gis også et tillegg til alle 1. oktober 2014 på kr 2,- pr time.

Ved hovedoppgjøret i 2012 ble partene enige om at det ved hvert hovedoppgjør skal forhandles om et regulerings tillegg for neste mellomoppgjør som skal komme i tillegg til resultatet av mellomoppgjøret. Det ble derfor også forhandlet fram et tillegg for rutebuss fra 1. april 2015 på kr 2 per time som kommer i tillegg til de sentrale tilleggene i mellomoppgjøret i 2015.

Partene viser til meklingsforslaget for Industriooverenskomsten vedrørende tjenstepensjon. Partene gir sin tilslutning til at det gjennomføres en utredning slik det er beskrevet der.

Som i Industriooverenskomsten er partene enige om en bestemmelse som styrker ufaglærtes mulighet til å ta fagbrev og en som legger til rette for styrket opplæring i språk, sikkerhetskunnskap og arbeidskultur for arbeidsinnvandrere, jf. undervedlegg 1.

1.2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO-NHO-området

I varehandelen ble det i forhandlinger i 2014 mellom Handel og Kontor i Norge (HK/LO) og Hovedorganisasjonen Virke enighet om følgende tillegg på Landsoverenskomsten og tilhørende bransjeavtaler:

- Et generelt tillegg fra 1. april på kr 0,75 per time.
- Et lavlønns tillegg fra 1. april på kr 1,25 per time
- Minstelønns satsene øker med summen av det generelle tillegget og lavlønns tillegget.
- Minstelønns satsene i trinn 1-5 ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1,50 per time.

Dessuten ble tilleggene for kvelds-, helg- og nattarbeid økt. Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom HK og Virke resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2014 på kr 3,46 per time.

Handel og Kontor (LO) og Hovedorganisasjonen Virke avtalte videre å gjennomføre en egen utredning om tjenstepensjon hvor:

- Forholdsmessighetsprinsippet i gjeldende pensjonslovgivning skal videreføres
- Det skal legges til grunn at ordningen verken medfører krav om balanseføring eller økte pensjonskostnader for bedriftene.

Basert på lov om innskuddspensjon, er partene enige om at følgende forhold skal utredes:

- At arbeidstakere gjennom etablering av ulike ordninger kan få medbestemmelsesrett over plassering og forvaltning av pensjonsmidlene
- Ivaretagelse av pensjonsopptjening ved jobbskifte
- Konsekvensene for allerede etablerte ordninger
- Mulighetene for den enkelte arbeidstaker til på individuelt grunnlag å betale inn til egen pensjon
- Vurdere eventuelle lovendringer.

Utredningen skal være ferdig innen 31.12.2015.

Partene støtter initiativet fra Fellesforbundet og Norsk Industri overfor kunnskapsministeren om tiltak for å styrke opplæring i norsk språk og sikre flere muligheter for fagutdanning.

HK og Samfo (kooperasjonen) kom fram til et forhandlingsresultat for Landsoverenskomsten som ga samme tillegg som i HK-Virke-området. Tillegget etter garantiordningen fra 1. februar 2014 var også det samme.

Partene er enige om en selvstendig utredning av tjenstepensjoner.

Oppgjøret for *grossistbedriftene* mellom Norsk Transportarbeiderforbund (LO) og Hovedorganisasjonen Virke gikk til mekling. I meklingen ble partene enige om et generelt tillegg på 0,75 kr pr time. Minstelønns satsene ble økt tilsvarende. I tillegg avtalte partene flere tiltak som skal øke organisasjonsgraden i bedriftene. Partene viste til punktet om tjenstepensjon i protokollen mellom Handel og Kontor og Virke av 10. april og ga tilslutning til at det gjennomføres en slik utredning.

YS og NHO har i fellesskap over 50 overenskomster. De fleste av disse er likelydende med større avtaler som LO har for tilsvarende områder og fikk samme forhandlingsresultat. De øvrige avtalene fikk et resultat innenfor rammen av frontfaget.

I forhandlingene mellom Virke og Yrkestrafikkforbundet (YS) og Virke og Parat (YS) om *Grossistoverenskomsten* ble det enighet om et generelt tillegg på 0,75 kr per time. Minstelønnsattsene ble økt tilsvarende. Forhandlingene mellom Virke og Parat/Farmasiforbundet (YS) og Norges Farmaceutiske forening gikk til mekling. Det ble oppnådd enighet etter mekling. Resultatet ble på linje med frontfaget.

I Virke-området ble det også enighet mellom Virke og Parat om *reiselivsavtalen*, og mellom Virke og Parat/Negotia (YS) om funksjonæravtalen.

Partene i tariffområdet *Virke/HUK-området*²⁰ kom 13. juni 2014 til enighet i hovedtariffoppgjøret i seks av syv områder. Resultatene ble på linje med resultater i staten og i KS-området.

For ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* ble det vedtatt et forhandlingsresultat mellom Finansforbundet (YS) og Finans Norge og mellom LO/HK og LO/Norsk Postkom og Finans Norge. Med virkning fra 1. mai 2014 ble det på lønnsregulativet gitt et generelt tillegg på 1,5 prosent eller minimum kr 6 000 per år.

1.3 Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* startet forhandlingene 7. april 2014. Den 30. april ble det brudd i forhandlingene mellom staten v/Kommunal- og moderniseringsdepartementet og LO Stat, YS Stat, Unio og Akademikerne. Oppgjørene gikk så til mekling. Den 26. mai la Riksmekler fram et forslag til løsning som ble godkjent av partene. Forslaget har følgende økonomiske hovedpunkter:

- Med virkning fra 1. mai 2014 ble det på hovedlønstabellen gitt et tillegg som startet på 6 500 kroner i lønnstrinn 19 og økte til 8 800 kroner i lønnstrinn 53. Deretter var tillegget 1,98 prosent fra og med lønnstrinn 54 til og med lønnstrinn 101.
- Sentrale endringer på enkelte lønnsrammer innenfor en økonomisk ramme på 0,08 prosent per dato med virkning fra 1. juli 2014.
- Det ble avsatt 1,75 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. august 2014.

I en protokolltilførsel viser partene til Holden III-utvalgets rapport (side 156) der det uttales:

”Usikkerheten om hva som er et troverdig anslag for den samlede årslønnsveksten i industrien vil variere. Det er viktig at partene i påfølgende oppgjør ikke lar usikkerhet og uenighet om anslaget slå ut i en arbeidskonflikt. Ved uenighet om et slikt anslag, er det mulig å avtale at man tar hensyn til et feilaktig anslag i forhandlingene i de påfølgende årene. En mer formalisert etterreguleringsordning vil imidlertid kunne vanskeliggjøre tilpasninger ved endringer i realøkonomiske forhold. Frontfagsmodellen innebærer at lønnsveksten over tid skal være om lag den samme i ulike forhandlingsområder, og utvalget mener historien gir grunn til å ha tillitt til dette.”

På denne bakgrunn vil partene i forkant av oppgjøret i 2015 gå gjennom tallmateriale som presenteres i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene. Gjennomgangen foretas

---

²⁰ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

av Statistikk- og beregningsutvalget i staten når rapporten ”Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2015” fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene foreligger. Gjennomgangen skal inngå i grunnlagsmaterialet og eventuelle avvik skal reflekteres i de tillegg som gis i mellomoppgjøret i 2015.

I det *kommunale tariffområdet* startet forhandlingene i KS-området 3. april 2014. Den 30. april ble det brudd i forhandlingene mellom KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Akademikerne Kommune. Oppgjørene gikk så til mekling. Den 26. mai la mekleren fram et forslag som partene anbefalte med unntak av LO-forbundene Musikernes Fellesorganisasjon (MFO) og Skolenes Landsforbund (SL) og Norsk Lektorlag i Akademikerne. Forslaget gikk til uravstemning med svarfrist 25. juni 2014. Det ble godkjent av alle organisasjonene med unntak av Utdanningsforbundet i Unio og de tre organisasjonene nevnt foran i dette avsnittet. Forslaget har følgende økonomiske hovedpunkter:

- Det gis et generelt tillegg på 2,15 prosent, men minst kr 8 500 per år fra 1. mai 2014. Tillegget gis til alle ansatte på hovedtariffavtalens kapittel 4.
- Det ble avsatt 1,0 prosent til lokale forhandlinger med virkning fra 1. juli 2014 i henhold til hovedtariffavtalens kapittel 4, pkt. 4.A.1. Ledere i kapittel 4B og 4C bør prioriteres.
- Minstelønnsatser i kapittel 4 ble hevet med mer enn det generelle tillegget.
- Arbeidstakere med minimum 20 års ansiennitet skal ikke ha lavere grunnlønn per 1. mai 2014 enn kr 364 000 i 100 prosent stilling.
- Det ble i 2014 avtalt sentrale tillegg pr 1. mai 2015 til ansatte med stilling i hovedtariffavtalens kapittel 4, dvs. for stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Dette er foreløpig beregnet til om lag 1,5 prosent pr dato.

Partene er enige om at dersom rapporten ”Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2015” fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene viser en høyere lønnsutvikling i frontfaget enn i KS-området fra 2013 til 2014, skal differanse legges til et troverdig anslag for lønnsveksten 2014-2015 i frontfaget. Disse elementene vil være grunnlaget for rammen for oppgjøret 2015 i KS-området.

Det ble også avtalt sentrale tillegg per 1. mai 2015 som varierer med ansiennitets- og kompetansekrav, jf. tabell 1.1. Videre skal arbeidstakere med minimum 20 års ansiennitet ikke ha lavere grunnlønn per 1. mai 2015 enn kr 377 400 i 100 prosent stilling. Det innføres et nytt lønssystem fra 1. mai 2015, se boks 1.3.

Arbeidstid for *undervisningspersonalet* var også en del av tariffoppgjøret i KS-området. I meklingsforslaget var det enighet om at arbeidsårets lengde for undervisningspersonalet skal forhandles lokalt med utgangspunkt i elevenes skoleår + 6 dager.

Lærerne skulle i utgangspunktet ha en arbeidstid på skolen på 7,5 timer per dag. Innenfor arbeidstiden på skolen skulle lærerne få avsatt tid til for- og etterarbeid og faglig ajourføring. Den avsatte tiden sammen med summen av undervisningstimene skulle utgjøre minst 1200 timer på årsbasis.

Den delen av årsverket som ikke forutsettes utført som arbeidstid på skolen, disponeres av den enkelte lærer til for- og etterarbeid og faglig ajourføring.

Nyutdannede lærere og lærere over 60 år skulle ha rett til å få redusert tid til undervisning. Den frigjorte tiden skulle disponeres til for- og etterarbeid og faglig ajourføring på skolen, dersom man ikke ble enige om noe annet.

I uravstemmingen ble meklingsforslaget forkastet av medlemmene i Utdanningsforbundet i Unio. Som nevnt aksepterte heller ikke Skolenes Landsforbund, Musikernes Fellesorganisasjon og Norsk Lektorlag meklingsforslaget i KS-området. Disse fire organisasjonene tok ut medlemmer i streik. Streiken ble trappet opp i flere omganger. Den 1. september 2014 kom partene til enighet om et forslag til løsning og streiken ble avsluttet. Forslaget ble senere vedtatt av alle partene.

Striden sto i hovedsak om hvor mye av lærernes arbeidstid som skulle være bundet eller utføres på skolen. Partene ble enige om:

- Dagens arbeidstidsavtale forlenges i ett år.
- En ny arbeidstidsavtale trer i kraft fra 1. august 2015.
- Den nye avtalen fastlegger at det skal forhandles lokalt om organiseringen av lærernes arbeidstid. Dersom en ikke blir enige lokalt, skal saken gå til mekling i fylkeskommunen eller kommunen. Blir en heller ikke enige her, er det dagens ordning som gjelder.
- Partene skal fram til 31. desember 2017 utrede ulike arbeidstidsordninger i skolen.

Virkingstidspunkt for generelt tillegg, sentrale lønnstillegg og minstelønn m.v. i meklerens forslag av 26. mai, ble fastsatt til 1. september 2014, dvs. dato for gjenopptakelse av arbeidet.

Boks 1.3 Nytt lønssystem i KS-området fra 1. mai 2015

I hovedoppgjøret 2014 ble det blitt avtalt et nytt lønssystem med virkning fra 1. mai 2015. Dette skal være et garantilønssystem som skal forhindre at lokale lønnstillegg blir utlignet ved ansiennitetsopprykk. Det ble også lagt inn to nye ansiennitetstrinn ved 2 og 6 år.

1. Prinsipper i nytt lønssystem

I HTA kapittel 4 innføres pr. 1.5.2015 garantilønn og sentrale lønnstillegg ved hhv. 2, 4, 6, 8 og 10/16 års ansiennitet.

Garantilønn (0 år) og lønnstillegg for ansiennitet forhandles sentralt. Tilleggene fastsettes i prosent av garantilønn (0 år) og utregnes i kronebeløp. Laveste årslønn på hvert ansiennitetstrinn utregnes i kronebeløp.

Ansiennitetstillegget legges i sin helhet til den enkeltes årslønn.

Laveste årslønn er lik garantilønn (0 år) pluss sum av prosentvise ansiennitetstillegg.

Dersom de sentrale parter i senere sentrale oppgjør endrer ansiennitetstillegg på et gitt ansiennitetstrinn, er arbeidstakere på dette ansiennitetstrinnet omfattet av endringen.

2. Innføring av nytt lønssystem

Ved iverksetting av sentrale lønnstillegg pr. 1.5.2015 jfr. II pkt. 1, er arbeidstakere som er omfattet av lønssystemet innfasert i det nye systemet.

I ny årslønn pr. 1.5.2015 er ansiennitetstillegg i henhold til fastsatt ansiennitet på hhv. 2,4,6,8 eller 10/16 år inkludert.

3. Virkninger ved fremtidige endringer i nytt lønssystem

Endret ansiennitetstillegg innebærer at utregnet laveste årslønn endres tilsvarende kun på dette ansiennitetstrinnet.

Til ansatte med stilling i hovedtariffavtalen (HTA) kapittel 4 gis sentrale lønnstillegg per 1.5.2015 slik:

Tabell 1.1 Sentrale lønnstillegg per 1.5.2015 etter nytt lønnssystem i KS-området

	0 år	2 år	4 år	6 år	8 år	10 år	
<i>Stillingsgruppe</i>							
Stillinger uten særskilt krav om utdanning	1 000	6 500	4 200	7 200	300	500	
Fagarbeiderstillinger/ tilsvarende fagarbeiderstillinger	2 700	9 100	10 000	13 500	16 000	6 800	
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	3 000	10 400	9 400	13 100	16 100	6 900	
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	2 500	10 300	9 600	13 900	16 300	12 400	
Stillinger med krav om mastergrad	4 500	12 900	6 800	15 200	8 400	8 700	
	0 år	2 år	4 år	6 år	8 år	10 år	16 år
Lærer	4 000	11 500	6 500	11 500	9 400	8 100	5 300
Adjunkt	5 000	13 400	7 500	13 100	10 200	10 000	6 700
Adjunkt (med tilleggsutdanning)	5 700	14 700	8 700	12 800	9 400	10 700	7 400
Lektor	6 200	15 600	11 400	16 100	13 600	10 400	8 500
Lektor (med tilleggsutdanning)	6 500	16 200	9 600	14 200	8 400	10 700	9 100

Tabell 1.2 Minstelønnsatser i KS-området med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år eller 16 år).

	Ansiennitet 0 år				Ansiennitet 10 år			
	1. mai 2013	1. mai 2014	Endring	Andel ² kvinner, prosent	1. mai 2013	1. mai 2014	Endring	Andel ² kvinner, prosent
<i>Stillingsgrupper</i>								
Stillinger uten særskilt krav om utdanning ¹	265 200	273 700	8 500	73	331 400	339 900	8 500	81
Fagarbeiderstillinger/ tilsvarende fag- arbeiderstillinger	305 800	316 300	10 500	76	361 900	375 100	13 200	84
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	354 000	364 500	10 500	88	405 100	419 500	14 400	90
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	372 600	383 100	10 500	81	433 300	447 600	14 300	91
Stillinger med krav om mastergrad	403 100	411 800	8 700	86	476 300	491 500	15 200	90
	Ansiennitet 0 år				Ansiennitet 16 år			
	1. mai 2013	1. mai 2014	Endring	Andel ² kvinner, prosent	1. mai 2013	1. mai 2014	Endring	Andel ² kvinner, prosent
Lærer	358 200	369 700	11 500	64	438 500	451 200	12 700	69
Adjunkt	399 000	410 800	11 800	74	466 700	480 300	13 600	71
Adjunkt (med tilleggsutdanning)	417 100	440 500	23 400	70	497 600	517 800	20 200	68
Lektor	436 800	462 600	25 800	72	535 000	558 300	23 300	51
Lektor (med tilleggsutdanning)	451 800	477 700	25 900	61	559 300	583 100	23 800	54

¹ Per 1. mai 2014 skal arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 364 000 i 100 prosent stilling. Kvinner utgjør 83 prosent av disse arbeidstakerne.

² Per 1. desember 2013.

I *Oslo kommune* gikk også oppgjøret til mekling. Den 27. mai 2014 ble det enighet om et meklingsforslag. Svarfrist ble satt til 25. juni. Alle organisasjonene godkjente forslaget.

Forslaget har følgende hovedpunkter:

- Et generelt tillegg fra 1. mai 2014 på 1,9 prosent eller minimum kr 8 000 per år.
- Det ble avsatt 1,2 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. juli.
- Sentrale lønsmessige tiltak på 0,63 prosent med virkning fra 1. mai.

Det ble videre enighet om en tilsvarende bestemmelse som i KS-området om i 2015 å vurdere lønnsutviklingen r i forhold til lønnsutviklingen i frontfaget i 2014. Det var også enighet om å videreføre dagens sentrale arbeidstidsavtale for undervisningspersonalet i Osloskolen, men det skulle gjennomføres forsøksordninger med alternative arbeidstidsordninger på en del skoler. Prøveprosjektene skulle gjennomføres i løpet av 2 år.

1.4 Oppgjørene i Spekter-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom Spekter og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og mellom Spekter og Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Spekter, SAN.

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2014 på kr 1 463 per år.

Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

I *helseforetakene* ble det den 21. mai 2014 enighet mellom Norsk Sykepleierforbund og Spekter- Helse i de sentrale forbundsvisе forhandlingene (A 2). Det ble også enighet i forhandlingene mellom Utdanningsforbundet og Spekter-Helse, mellom Norsk Fysioterapeutforbund og Spekter-Helse og mellom Norsk Ergoterapeutforbund og Spekter-Helse. Minstelønnssatsene blir hevet med virkning fra 1. juli, jf. tabell 1.3. Videre ble det gjennomført lokale forhandlinger på B-dels nivå. Tillegg ble gitt med virkning fra 1. juli. I henhold til overenskomsten mellom Norsk Sykepleierforbund og Spekter- Helse skal alle på ansiennitetsstige sykepleier og spesialsykepleier/jordmor være sikret et tillegg på minimum 3,5 prosent og øvrige medlemmer som er omfattet av overenskomsten et tillegg på minimum 2 prosent.

For LO- og YS-forbundene ble det avtalt et generelt tillegg fra 1. juli 2014 på 3,5 prosent eller minimum kr 10 000 per år og minstelønnssatsene ble endret. Det generelle tillegget er inkludert i endringen i minstelønnssatsene. Nye minstelønnssatser fra 1. juli 2014 vises i tabell 1.2. Avtalen innebar også at minstelønnen i stillingsgruppe 1 for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning), skal være minimum kr 364 000 fra 1. mai 2014, en økning på kr 13 000 fra året før.

For LO- og YS-forbund med sentral overenskomstdel (A2) ble det gjennomført lokale forhandlinger. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. juli 2014.

Oppgjøret mellom Spekter og Akademikerne Helse startet med innledende sentrale forhandlinger 25. april 2014. Forhandlinger om sentral forbundsvis avtale, A2, mellom Spekter og Den norske legeforening startet opp 12. mai. Lokale forhandlinger for medlemmer av Den norske legeforening gjennomføres når A2-forhandlingene er sluttført. Øvrige forbund i Akademikerne helse gjennomfører kun lokale forhandlinger.

I meklingen mellom Akademikerne og Spekter i overenskomstområdene for *Helseforetak* og *Lovisenberg* la riksmekleren fram et forslag som begge parter aksepterte. I overenskomstens del A2 for medlemmer av Den norske legeforening ble tillegget for turnusleger kr 15 000 per år

og leger i spesialisering fikk et tillegg fra kr 18 000 til kr 19 000. Overleger fikk et tillegg på kr 27 500 per år. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. januar 2014.

Tabell 1.3 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. mai 2013	1. juli 2014	Endring	1. mai 2013	1. juli 2014	Endring
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning ¹	273 000	283 000	10 000	332 000	344 000	12 000
Fagarbeiderstillinger/ 3 års videregående utdanning m.m.	308 000	319 000	11 000	362 000	376 000	14 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	356 000	369 000	13 000	403 000	425 000	22 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	380 000	396 000	16 000	440 000	465 000	25 000

¹Etter 20 års ansiennitet var mistelønnsatsen 1. mai 2013 kr 351 000. Fra 1. juli 2014 er den økt til kr 364 000.

Tabell 1.4 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for Unios medlemsforbund. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. mai 2013	1. juli 2014	Endring	1. mai 2013	1. juli 2014	Endring
Grunnstillinger	356 000	369 000	13 000	403 000	425 000	22 000
Stillinger med spesialkompetanse	380 000	396 000	16 000	440 000	465 000	25 000

1.5 Konflikter i 2014-oppgjøret

Meklingen mellom PARAT (YS) og NHO Luftfart om *flykabinavtalen* for Norwegian førte ikke fram. Parat tok ut 1 medlem i streik fra 7. mai. Etter ny kontakt mellom partene ble det 19. mai enighet om en ny kabinavtale og streiken ble avsluttet.

I meklingen mellom Fagforbundet og NHO Handel om *frisøravtalen* ble det den 5. juni lagt fram et meklingsforslag som Fagforbundet aksepterte, men som NHO Handel forkastet. Fagforbundet tok etter det ut medlemmer i streik. Streiken ble avsluttet ved forhandlingsløsning 19. juni.

Skolenes Landsforbund (SL) og Musikernes Fellesorganisasjon (MFO) aksepterte ikke meklingsforslaget av 26. mai i KS-området, og tok ut medlemmer i streik fra henholdsvis 10. og 11. juni. Norsk Lektorlag i Akademikerne aksepterte heller ikke meklingsforslaget og tok ut medlemmer i streik fra 22. august. I uravstemningen med svarfrist 25. juni ble meklingsforslaget forkastet av medlemmene i Utdanningsforbundet i Unio. Utdanningsforbundet tok ut et mindre antall medlemmer i streik fra 1. juli. Streiken ble trappet opp i flere omganger. Den 1. september kom partene fram til en løsning og streiken ble avsluttet blant alle organisasjonene.

Meklingen mellom Industri Energi og Norsk Industri om overenskomsten for *vaskerier og renserier* førte ikke fram. Streik ble iverksatt fra 5. september. Regjeringen besluttet 10. september å foreslå tvungen lønnsnemnd og streiken ble avsluttet. Den 9. desember avga Rikslønnsnemnda kjennelse i denne tvisten. Lønnstilleggene ble gjort gjeldende fra det tidspunktet arbeidet ble gjenopptatt etter streiken.

Meklingen mellom Handel og Kontor og NHO om *butikkoverenskomsten* førte ikke fram. Handel og Kontor tok etter det ut medlemmer i streik fra 30. august. Etter ny kontakt kom partene til enighet 15. september. I tillegg til lønnstillegg, ble det også enighet om en ny garantiordning for lønnsutvikling for ansatte på overenskomsten.

Meklingen mellom Luftfartens Funksjonærforening og Virke om *Landsavtalen*²¹ førte ikke fram. Luftfartens Funksjonærforening tok ut medlemmer i streik fra 8. september. Streiken rammet flyreisendes innkjøp på en del flyplasser. Den 12. september kom partene, med riksmeklers mellomkomst, fram til en forhandlingsløsning og streiken ble avsluttet. I tillegg til lønnstillegg, ble partene enige om å sette ned et partsammensatt utvalg som skal se på gjennomføringsmåten for de lokale forhandlingene. Utvalget legger fram sin innstilling til oppgjøret i 2016.

Meklingen mellom Handel og Kontor og Arbeiderbevegelsens Arbeidsgiverforening om Landsoverenskomsten som bl.a. omfatter ansatte i LO og ulike LO-forbund førte ikke fram. Handel og Kontor tok ut medlemmer i streik fra 14. november. Streiken ble trappet opp etter det første streikeuttaket. Den 25. november ble partene enige om en forhandlingsløsning som senere ble vedtatt. I tillegg til lønnstillegg, ble partene også enige om å sette ned et statistikkutvalg som skal innhente og bearbeide lønnsopplysninger for alle ansatte i foretakene i Arbeiderbevegelsens Arbeidsgiverforening for å få fram best mulig statistikk over lønnsutviklingen.

Det var mekling mellom Spekter og LO Stat og YS Spekter 15. – 18. september 2014 vedrørende overenskomster ved AIM Norway AS. Partene ble enige om å utsette meklingsavslutningen til 3. februar 2015. Meklingen førte ikke fram og LO Stat og YS Spekter tok sine medlemmer ut i streik med virkning fra 4. februar i år. Ved slutføring av denne rapporten pågår arbeidskonflikten fortsatt.

---

²¹ Avtalen omfatter bedriftene Airport Retail Norway AS, Travel Retail Norway AS og Sykes.

Undervedlegg 1

Brev fra Fellesforbundet og Norsk Industri til kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen

Kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen
Kunnskapsdepartementet
8119 Dep
0032 OSLO

Oslo, 31. mars 2014

Sterkere tiltak for å styrke opplæring i norsk språk og sikre flere mulighet for fagutdanning

Mange arbeidstakere arbeider uten relevant fagopplæring i Norge. Det gjelder de som ikke har fullført videregående utdanning, personer som har utdanning og praksis fra andre bransjer, og arbeidsinnvandrere med utdanning og praksis fra andre land. En felles utfordring er at de har behov for tillegg i sin utdanning for å oppnå kravene til norsk fagbrev. I tillegg er det også mange arbeidsinnvandrere som mangler grunnleggende ferdigheter i norsk språk for å kunne fungere godt i arbeidslivet og samfunnet.

Vi tror at nivået på arbeidsinnvandring til Norge fortsatt vil være høyt. Selv om arbeidsmarkedet skulle bli noe mindre stramt, vil Norge være et attraktivt land for mange arbeidsinnvandrere å søke seg til. Arbeidsinnvandrere fra EØS-området opparbeider seg rettigheter i Norge etter relativ kort tid her, også om de skulle bli ledige. Å gi disse større muligheter for å komme i jobb, gjennom at de f.eks får vurdert sin fagkompetanse og/eller gi dem bedre norskkunnskaper vil styrke deres posisjon på arbeidsmarkedet. Forskning viser at arbeidsinnvandrere lærer best mens de er i jobb.

I "Samfunnskontrakt for flere lære plasser" som ble inngått mellom staten og hovedorganisasjonene i arbeidslivet i 2012 er ett av hovedmålene å gjennomføre tiltak som bidrar til at flere voksne tar fag- og svennebrev. Konkret forpliktet partene i arbeidslivet seg bl.a. å "*Aktivt jobbe for at flere arbeidstakere som ikke allerede har fag- eller svennebrev avlegger fag- eller svenneprøve etter gjeldende ordninger, eksempelvis praksiskandidatordningen*". For mange er språkopplæring en av forutsetningene for at de kan ta dette tilbudet.

Arbeidsinnvandrere som arbeider i landet og som sikter mot å bli en del av det norske arbeidsmarkedet, må få styrket sine grunnleggende ferdigheter i det å kunne fungere i Norge. Dette er ikke bare den enkelte og bedriftens ansvar, men mye også samfunnets ansvar.

For høyere utdanning har NOKUT (Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen) ansvar for godkjenning av utenlandsk utdanning. Tilsvarende nasjonalt organ har vi ikke for utenlandsk yrkesfaglig utdanning. Her er ansvaret delegert til fylkeskommunene som i mange tilfeller har delegert det videre til de fylkeskommunale videregående skolene. Det er flere problemer med dette. Fylkeskommunene og skolene har i liten grad kompetanse til å gjøre en slik vurdering, og videre er vår erfaring at dette arbeidet blir lavt prioritert. Dette resulterer i treg saksbehandling og manglende likebehandling. Partene mener derfor at det bør opprettes et

nasjonalt organ som har ansvaret for vurdering og godkjenning av utenlandsk yrkesfaglig utdanning.

Norsk Industri og Fellesforbundet ønsker at det etableres et tett samarbeid mellom myndighetene og partene i arbeidslivet for at det legges sterkere til rette for at ufaglærte gis reell tilgang til fagbrev, og at arbeidsinnvandrere gis bedre tilgang til opplæringstilbud i språk, kompetansevurdering og tilgang til norsk fagbrev. Målet må være at alle bedrifter som oppfyller kravene til å være opplæringsbedrift driver fagopplæring eller legger til rette for at fag- eller svennebrev kan tas gjennom praksiskandidatordningen. De tillitsvalgte har en viktig rolle i å motivere ufaglærte til å ta fagopplæring. Målet må være å øke andelen faglært arbeidskraft i Norge og å høyne nivået på norsk fagutdanning. Norsk Industri og Fellesforbundet ber om at myndighetene bidrar i et slikt styrket samarbeid.

Konkret ber vi om følgende:

- Svært mange arbeidsinnvandrere trenger opplæring i grunnleggende ferdigheter knyttet til særlig norsk språk og arbeidskultur, både for å fungere i det norske arbeidslivet, men også som grunnlag for å kunne ta fagopplæring. F.eks. bør bevilgningene til programmet for basiskompetanse i arbeidslivet (BKA) styrkes slik at det i større grad enn i dag dekker behovet arbeidsinnvandrere har for opplæring i slike grunnleggende ferdigheter.
- Arbeidsinnvandrere må få vurdert sin fagkompetanse opp mot norsk fagutdanning. I dag fungerer systemet for dette svært dårlig. Vi mangler et nasjonalt fagorgan som kan vurdere og godkjenne fagutdanning. Regjeringen bør snarlig vurdere hvordan dette best kan løses.
- Flere enn i dag bør få tilbud om å ta fag- eller svennebrev gjennom eksempelvis praksiskandidatordningen. Fylkeskommunen har ansvar for å gi et tilbud til voksne uten rett til videregående opplæring. Staten bør gi klarere føring på hvordan dette ansvaret skal håndteres av fylkeskommunene.

Vennlig hilsen

Norsk Industri

Stein Lier-Hansen

Fellesforbundet

Arve Bakke

Svarbrev fra kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen til Fellesforbundet og Norsk Industri

Fellesforbundet
Postboks 9199
Grønland
0134 Oslo

Norsk Industri
Postboks 7072
Majorstuen
0306 Oslo

01.04.14

Svar på henvendelse fra Fellesforbundet og Norsk Industri

Jeg viser til brevet fra Fellesforbundet og Norsk Industri datert 31. mars. Brevet berører viktige problemstillinger som også regjeringen er opptatt av.

Arbeidsinnvandringen fra EU- og EØS-land har utvilsomt gitt positive bidrag til norsk økonomi de siste ti årene. Likevel innebærer arbeidsinnvandringen noen betydelige utfordringer for det norske velferdssamfunnet. Som Fellesforbundet og Norsk Industri påpeker, forventer vi fortsatt betydelig arbeidsinnvandring de nærmeste årene. Det fordrer en aktiv politikk fra regjeringens side for å møte disse utfordringene, slik at arbeidsinnvandring kan fortsette å bidra positivt til norsk økonomi og arbeidsliv.

En av utfordringene er knyttet til uakseptable lønns- og arbeidsvilkår. Selv om norsk arbeidsliv i all hovedsak karakteriseres av ryddige og ordentlige forhold, er det i noen bransjer et ikke ubetydelig innslag av useriøse aktører. Dette er uakseptabelt, både for arbeidstakerne som rammes og for konkurrerende bedrifter som følger loven. Som det fremgår av Sundvolden-plattformen vil regjeringen arbeide for et ryddig og organisert arbeidsliv, der fast ansettelse er hovedregelen. Hovedansvaret for dette politikkområdet ligger hos min kollega i Arbeids- og sosialdepartementet.

Som Fellesforbundet og Norsk Industri nevner vil arbeidsinnvandrere - som ofte har lav ansiennitet og som i mindre grad enn andre arbeidstakere er fast ansatte - være særlig utsatt dersom vi går inn i en periode med et dårligere arbeidsmarked. Det vil derfor være viktig å legge til rette for at arbeidsinnvandrere skal kunne komme raskt tilbake i jobb dersom de skulle oppleve å bli arbeidsledige. Her vil tiltak som hører inn under Kunnskapsdepartementet være viktige, og i dette arbeidet vil vi gjerne ha en god og løpende dialog med dere og øvrige organisasjoner i arbeidslivet.

Jeg er enig med Fellesforbundet og Norsk Industri i at språkopplæring er sentralt for integrering av arbeidsinnvandrere, både i arbeidslivet og i samfunnet for øvrig. Ved arbeidsledighet vil arbeidsinnvandrere med svake norskkunnskaper stille bakerst i køen. Derfor foreslo regjeringen i tilleggsproposisjonen til statsbudsjett for 2014 å bevilge 25 mill. kroner til å utvide programmet for basiskompetanse i arbeidslivet (BKA) til også å omfatte grunnleggende ferdigheter i muntlig norsk. Dette vil innebære at minoritetsspråklige og arbeidsinnvandrere kan gis opplæring i norsk muntlig i tilknytning til opplæring i øvrige grunnleggende ferdigheter. Det kan bli aktuelt å trappe opp bevilgningene til BKA ytterligere. Som det fremgår av Sundvolden-plattformen vil regjeringen også arbeide for at det skal kunne stilles krav om deltakelse på norskopplæring ved utbetaling av arbeidsledighetstrygd.

Jeg merker meg at dere er bekymret for at utenlandske fagarbeidere ofte mangler relevant fagutdanning. Jeg er enig i at formalisering av kompetanse er et viktig bidrag til et ordnet og dynamisk arbeidsmarked. Derfor vil regjeringen se på om det bør legges bedre til rette for at de som har behov for det kan få kartlagt sin kompetanse og vurdert den opp mot norsk fagbrev og fagskoleutdanning, og mulighetene til å bygge på en helt eller delvis fullført utenlandsk utdanning slik at man kan få den godkjent i Norge.

Som et ledd i dette arbeidet legger regjeringen opp til at NOKUT, som er godkjenningssinstans for nasjonal fagskoleutdanning, også skal få ansvar for å godkjenne utenlandsk fagskoleutdanning. Når det gjelder godkjenning av utenlandsk yrkesfaglig utdanning, er jeg enig med dere i at den i dag har en uklar ansvarsforankring. Etter innspill og dialog med blant annet partene i arbeidslivet, har Kunnskapsdepartementet et ønske om å finne en bedre og mer tydelig ansvarsforankring for dette arbeidet, og klare retningslinjer for vurdering og godkjenning av utenlandsk yrkesfaglig utdanning. Dette vil vi jobbe videre med fremover.

Jeg merker meg Fellesforbundets og Norsk Industris ønske om at flere enn i dag bør få tilbud om å ta fag- eller svennebrev gjennom for eksempel praksiskandidatordningen, og at staten bør gi klarere føringer overfor fylkeskommunene. Dette er innspill vi vil vurdere nærmere i den perioden vi nå er inne i.

Regjeringen arbeider for tiden med en Stortingsmelding om livslang læring og utenforskap. Sentrale punkter i meldingen vil være å gjennomgå dagens systemer og regelverk med tanke på å gjøre opplæring mer tilgjengelig og tilrettelagt for brukerne, slik at flere får en varig tilknytning til arbeidslivet.

Jeg er glad for at Fellesforbundet og Norsk Industri også er opptatt av disse problemstillingene, og ser frem til god dialog mellom partene i arbeidslivet og departementet i arbeidet med disse spørsmålene fremover.

Med hilsen

Torbjørn Røe Isaksen

Vedlegg 2

2 Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget defineres en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

2.1 Statistikkbegreper

Årslønn, lønnsstatistikken

Årslønnsnivå er beregnet på bakgrunn av time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg²², men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Beregningene tar utgangspunkt i gjennomsnittlig lønn for lønnstakere som er i arbeid på tellingstidspunktet. En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner med mer. Et fullt normalt årsverk svarer ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Dette betyr at endringer i sykefraværet ikke vil påvirke årslønnsveksten slik den beregnes av utvalget.

Utvalget har beregnet lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og per beregnet årsverk. Begrepet «per beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

I vedleggsavsnitt 2.3 gis det en mer utdypende beskrivelse av grunnlag og metoder for årslønnsberegningene.

Årslønn benyttes bl.a. i avsnittene 1.1 – 1.3.

Påløpt årslønn, nasjonalregnskapet

Påløpt årslønn i nasjonalregnskapet er definert som lønnen en lønnstaker normalt vil motta i løpet av kalenderåret dersom vedkommende jobber full tid, ikke har fravær og ikke har betalt overtid. Årslønnen omfatter fastlønn inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art. Naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag er ikke inkludert.

Populasjonen er alle lønnstakere i bedriftene som inngår i produksjonsavgrensningen for Norge, det vil si alle lønnstakere som bidrar til norsk verdiskaping. Populasjonen omfatter dermed også ansatte i norske bedrifter som ikke er registrert bosatte i Norge (utenlandsk arbeidskraft på korttidsopphold), ansatte på skip og båter i utenriks sjøfart og vernepliktige i forsvar.

Påløpt årslønn benyttes i første kolonne i tabell 1.2 i kapittel 1.

Lønn per utførte timeverk

Lønn per utførte timeverk er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter ekskl. arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte

---

²² Med overtidstillegg menes her all lønn som mottas for overtidperioden.

timeverk inngår overtidstimer, mens fravær på grunn av ferie, sykdom eller permisjon ikke inngår. Mer overtidsarbeid bidrar til å øke antall utførte timeverk, mens høyere fravær trekker utførte timeverk ned. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Arbeidstid

Den lovbestemte alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/ uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i *NHO-bedrifter* baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I den offisielle lønnsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. Statistisk sentralbyrå kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlig eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt.

I Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedslønnen for arbeidstakere som har timelønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte.

Kjennemerker

I forbindelse med innhenting av lønnsstatistikken samler Statistisk sentralbyrå inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene Statistisk sentralbyrå får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer Statistisk sentralbyrå har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes i størst mulig grad standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskodning C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke.

Statistisk sentralbyrå kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskodning som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsvis lønnsindeks for ansatte i privat sektor

Statistisk sentralbyrå utarbeider en kvartalsvis lønnsindeks for ansatte i privat sektor. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget trekkes blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. Siden 1. kvartal 2009 har Statistisk sentralbyrå publisert endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for de samme næringsområder som i strukturstatistikken med unntak av fiskeopprett og finansnæringen.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn (lønnsstatistikken). Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedslønn i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt lønn, som er hovedkomponenten i månedslønnen i alt, er direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedslønnen er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkvartalets utløp.

Kvartalsvis lønnsindeks inngår blant annet i beregningene av vekst i gjennomsnittlig årslønn i tabell 1.2.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i de fleste næringshovedområder²³ i privat sektor med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent av alle ansatte i næringshovedområdene alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent, mens gjennomsnittlig dekningsgrad er 67. I stat og kommune og helseforetakene er det fulltelling. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

---

²³ I følge Standard for næringsgruppering (SN2007).

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønsbegrepet, gjennomsnittlig månedslønn. I månedslønnen inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg²⁴ og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene utenom bonus er et gjennomsnitt per måned for perioden «hittil i år», dvs. fra 1. januar til tellingstidspunktet for statistikken. Bonuser og provisjoner med videre er et beregnet gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før og til tellingstidspunktet. Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Statistikken er grunnlaget for Statistisk sentralbyrås årslønnsberegninger for privat sektor og for tariffstatistikk og beregninger i forhandlingsområdene.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom to år for ulike lønnstakergrupper.

I praksis vil størrelsen på overhenget ofte være et tolkingsspørsmål, bl.a. knyttet til tidspunktene for når lønnsøkningen skjer. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det forutsatt en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Bonus utbetalt i ett år får dermed virkning for lønnsveksten i beregningsåret, men får ikke virkning for lønnsveksten året etter. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For de fleste hovednæringsområdene i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng definisjonen av overheng gitt ovenfor. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen senere i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

---

²⁴ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for tariffområder er derimot ikke fullt ut i samsvar med den prinsipielle definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året, eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken (september/oktober²⁵) holder seg på samme nivå ut året. Det betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået på tellingspunktet i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning fordi vi har lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Denne beregningsmetoden gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i Virke-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, undervisningssektoren og Spekter-bedrifter. Lønnsstatistikken for kommunesektoren har telling i desember. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn et beregnet lønnsnivå ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene overføre penger fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.3 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag fra tariff tillegg og lønnsglidning i beregningsåret. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhenget til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene.

---

²⁵ For kommuneansatte er tellingspunktet 1. desember.

2.2 Endringer i lønnsstatistikken som er vesentlige for tabeller i rapporten

Ny standard for næringsgruppering fra 2008

Statistisk sentralbyrå tok i 2008 i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Den nye standarden gir en oppdatert beskrivelse av aktivitetene i næringslivet og offentlig sektor. De største endringene i grupperingen av virksomheter har skjedd i tjenesteytende næringer.

Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene. Den nye næringsstandarden er tatt i bruk i alle europeiske land.

Standarden bestemmer hvordan enheter som danner grunnlag for statistikken grupperes sammen, og hvordan næringer avgrenses. Samtidig legger den en del føringer på hvilke næringsgrupper det publiseres statistikk for.

Noen vesentlige endringer i standarden var:

- Reparasjon og installasjon av industrimaskiner ble skilt ut som egen næring under industri.
- Forlagsvirksomhet ble flyttet fra industri til informasjon og kommunikasjon.
- Utvikling av byggeprosjekter (boligbyggelag og utvikling og salg av egen fast eiendom) ble en del av bygge- og anleggsvirksomheten.
- Bensinstasjonene ble en del av detaljhandelen.
- Informasjon og kommunikasjon ble skilt ut som et eget næringshovedområde.
- Reparasjon av datamaskiner, husholdningsvarer og varer til personlig bruk ble samlet i egen næring.
- Det ble etablert flere nye hovednæringsområder innenfor tjenesteytende næringer: IKT, Vannforsyning, avløps- og renovasjon, Eiendomsdrift og Kultur og underholdning.

Den nye standarden fra 2008 har 18 næringsområder i privat sektor mot 14 tidligere.

I lønnsstatistikken har Statistisk sentralbyrå publisert syv årganger (2008 til 2014) av alle tall som berøres av omleggingen. Tall lengre tilbake finnes bare etter gammel standard i den årlige lønnsstatistikken. Det er bare lønnskapitlet i TBU som er direkte berørt av omleggingen. I tabell 1.1 i kapittel 1 er det i første rekke industri og varehandel som påvirkes. Staten, kommunene og helseforetakene er uberørt av omleggingen. Det samme gjelder bedrifter utenom helseforetakene i Spekter-området. Finanstjenester er i liten grad berørt.

2.3 Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Nærmere omtale av beregninger av årslønn i tabell 1.1

Beregningene av årslønn og lønnsvekst for forhandlingsområdene i tabell 1.1 i kapittel 1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år. Beregningene er basert på oppgaver over time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedslønnen består

av avtalt lønn, uregelmessige tillegg²⁶ og bonuser. Derimot inngår ikke fordel ved opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Noen av lønnskomponentene som inngår, kan være bransjespesifikke tillegg, slik som f.eks. skifttillegg og ulempetillegg.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for inneværende år og året før. For de fleste er tellingstidspunktet per oktober. En kan dermed anslå økningen i månedslønnen siden oktober året før. Økningen i månedslønnen over denne 12-månedersperioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene, bl.a. ut fra kunnskap om virkningstidspunkt for lokalt avtalte tillegg. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken holder seg på samme nivå ut året. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig lønnsnivå for det aktuelle året.

Tabell 1.1 i rapporten viser årslønnsberegninger for *forhandlingsområder*. Disse beregningene bruker litt andre prinsipper enn Statistisk sentralbyrås årslønnsberegninger for *næringsområder* i privat sektor med utgangspunkt i lønnsstatistikken. Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og i begge beregningene tas det utgangspunkt i flere årganger av lønnsstatistikken. I Statistisk sentralbyrås beregninger for næringsområder i privat sektor er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalingene uavhengig av virkningsdato legges til grunn. I områder dette ikke finnes informasjon fra kvartalsindeksen, benyttes informasjon fra lønnsoppgjørene på samme måte som i forhandlingsområdene i tabell 1.1. Dette gjelder bl.a. for offentlig sektor unntatt helseforetakene og for finansnæringen.

I noen av forhandlingsområdene i tabell 1.1 gjelder beregningen av årslønnsnivå og årslønnsvekst for heltidsansatte. I beregningene inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med definisjonen av heltid i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan Statistisk sentralbyrå sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. undervisningssektoren er heltid definert som dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. For de statlig eide helseforetakene har en også mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

Deltidsansatte er som hovedregel alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte. I de fleste tariffområdene og i Statistisk sentralbyrås årslønnsberegninger for ulike næringer, gjøres årslønnsberegningene for heltidsekvivalenter der både heltids- og deltidsansatte inngår.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag

---

²⁶ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 44 prosent i varehandelen (utfører om lag $\frac{1}{3}$ av årsverkene) og om lag 34 prosent blant undervisningspersonale (utfører om lag $\frac{1}{4}$ av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabell 1.1 i kapittel 1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 48 prosent.

I privat sektor bygger Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder²⁷ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent, med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. Foretakene som omfattes av det årlige utvalget, leverer data på elektroniske media og i økende grad via Altinn-portalen²⁸.

I offentlig sektor bygger lønnsstatistikken for ansatte i staten på opplysninger fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister (SST) hos Kommunal- og moderniseringsdepartementet, mens den for ansatte i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet bygger på opplysninger fra Personal administrativt informasjonssystem (PAI) hos KS. Både for ansatte i staten, i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet og i helseforetakene er det totaltelling. Statistisk sentralbyrå står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene, mens KS samler inn lønnsopplysninger for kommunesektoren.

2.4 Lønn og lønnskostnader

Sammenheng mellom timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i kapittel 4.1 utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes eksklusive fravær, som for eksempel ferie, permisjon og sykefravær, men inklusive overtid.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepenger

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Tabell 2.1 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge.

---

²⁷ Ifølge standard for næringsgruppering (SN2007).

²⁸ Internettportal for offentlig innrapportering.

I 2012 var veksten i timelønnskostnadene for alle grupper 0,7 prosentpoeng høyere enn veksten i påløpt årslønn. Ifølge foreløpige beregninger for 2013 og 2014 var veksten i timelønnskostnadene hhv 1,1 og -0,2 prosentpoeng høyere enn veksten i påløpt årslønn. Det var virkedag mer i 2014 enn i 2013. Dette trekker timelønnskostnadene ned relativt til påløpt årslønn. I 2014 andre faktorer trakk i motsatt retning. Tallene for 2013 og 2014 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. ”Andre arbeidskraftkostnader” i tabell 2.1) bygger på et foreløpig kildemateriale

Tabell 2.1 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk for alle grupper. Bidrag i prosentpoeng.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Lønnskostnader pr. time, prosent	4,3	5,7	5,5	5,9	4,9	2,6	4,3	4,7	5,0	2,9
Årslønn, påløpt, prosent	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1
Avvik i prosentpoeng ¹	1,0	1,6	0,1	-0,4	0,7	-1,1	0,1	0,7	1,1	-0,2
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ² :										
- Antall virkedager	0,4	0,8	0,0	-0,7	0,4	-0,4	0,0	0,4	0,8	-0,4
- Sykefravær	0,1	0,2	0,0	0,0	0,2	-0,2	-0,1	-0,1	0,0	0,0
- Overtid	0,0	0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Naturallønn	0,0	0,2	0,0	0,1	0,1	-0,1	0,0	-0,1	0,0	0,0
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	0,5	0,3	0,2	0,2	0,0	-0,4	0,2	0,5	0,3	0,2

* Foreløpige tall

¹ Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn påløpt årslønn.

² Flere virkedager bidrar til lavere timelønnskostnader sammenliknet med årslønn. Økt overtid og naturallønn bidrar motsatt. Økt sykefravær bidrar normalt også til å øke timelønnen relativt til årslønn.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Sammenheng mellom lønn per årsverk og årslønn

Tabell 2.2 gir en sammenligning av nivået på årslønn og lønn per årsverk (tidligere kalt lønn per normalårsverk) for industri, varehandel og offentlig forvaltning slik disse størrelsene er beregnet i nasjonalregnskapet. Også lønnskostnader per årsverk er angitt. Tabell 2.3 viser den prosentvis veksten fra året før for de samme størrelsene.

Som omtalt ovenfor omfatter årslønnen beregnet i nasjonalregnskapet fastlønn inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art, mens naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag ikke er inkludert. Lønn omfatter alle lønnsutbetalinger til en arbeidstaker også naturallønn, overtid og sluttvederlag knyttet til individuelle avtaler. Feriepenger føres til året de er påløpt. Lønnskostnadene inkluderer i tillegg

til lønnen indirekte kostnader som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver (i tråd med generell regnskapsføring). Når det gjelder lønn og lønnskostnader, er det viktig å være klar over at virksomhetene i staten, helseforetakene og i kommuneforvaltningen benytter litt forskjellige regnskapsprinsipper i regnskapsføringen. Dette slår tydeligst ut i føringen av pensjonskostnader. Nasjonalregnskapet utnytter regnskapsinformasjonen slik den kommer til uttrykk gjennom Statistisk sentralbyrås regnskaper for offentlig forvaltning. Regnskapsføring av lønnskostnader i statsforvaltningen avviker spesielt ved at pensjonskostnadene omfatter selve underskuddet i Statens pensjonskasse i tillegg til virksomhetenes direkte innbetalinger av pensjonspremier til ordningen. Regnskapsføringen medfører blant annet at løpende utbetalinger av tjenestepensjon til tidligere ansatte påvirker de løpende pensjonskostnader. For 2012 utgjorde underskuddet knapt 10 milliarder kroner, eller om lag 1,7 prosent av de totale lønnskostnadene.

Lønnskostnadene per årsverk i gjennomsnitt for alle grupper lå i underkant av 22 prosent over "utbetalt" lønn i årene 2005/2006, og har økt til 23,5 prosent i 2014, jf. tabell 2.2.

Tabellen viser ellers at lønn per årsverk er lavere enn årslønn i offentlig forvaltning. Dette skyldes at summen av overtidslønn og naturallønn ikke er tilstrekkelig til å dekke opp for tapet av lønn knyttet til sykefravær (utover arbeidsgiverperioden). Det er særlig det lave nivået på naturallønn i forvaltning som gir dette resultatet. I de øvrige næringene er lønn per årsverk høyere enn årslønn. Avviket er størst i finansierings- og forsikringsvirksomhet, der lønn per årsverk var 8,6 prosent høyere enn årslønnen i 2014, mens avviket er lavest på 1 prosent i overnattings- og serveringsvirksomhet. I gjennomsnitt for alle næringer var lønn per årsverk 2,1 prosent høyere enn årslønnen.

I figur 2.1 sammenlignes "utbetalt" lønn per årsverk i offentlig forvaltning med tilsvarende i industrien. Det er ulikt antall utførte timer bak årsverkene i ulike næringer. Derfor viser figuren også det relative forholdet mellom "utbetalt" lønn når man regner per utførte timeverk. Det framgår at "utbetalt" lønn per årsverk i offentlig forvaltning utgjorde i om lag 90 prosent av "utbetalt lønn i industrien i 2005. Forholdstallet falt til rundt 88 prosent i 2006, men økte til 89 prosent i 2008. Etter 2008 har forholdstallet sunket svakt og var i 2014 på i underkant av 88 prosent. Til sammenligning utgjorde "utbetalt" lønn per utførte timeverk i forvaltningen bortimot 97 prosent av tilsvarende timelønn i industrien i 2005. Etter å ha kommet opp i 98 prosent i årene 2007 og 2008 har forholdstallet stabilisert seg på i underkant av 97 prosent.

En tilsvarende sammenligning av lønnskostnader per årsverk og per timeverk for offentlig forvaltning og industri er vist i figur 2.2. Over den tiårsperioden som figuren viser har lønnskostnadene i forvaltningen nærmet seg industriens noe fra å utgjøre 94,7 prosent av lønnskostnadene i industrien i 2005 til 96,6 prosent i 2014. Når det gjelder lønnskostnader per timeverk er disse høyere i offentlig forvaltning enn i industrien. Det relative forholdstallet økte over perioden som måles her, fra 2 prosent høyere i 2005 til 8 prosent høyere i 2014.

Tabell 2.2 Lønnsnivå per årsverk. 1000 kroner.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
<i>Totalt</i>										
Årslønn, påløpt	345,5	359,7	379,1	403,0	420,2	435,7	453,9	472,0	490,4	505,4
Lønn per årsverk	355,8	370,3	389,0	410,4	425,3	442,3	461,4	480,8	500,7	515,8
Lønnskostnader per årsverk	434,3	452,6	476,7	503,8	521,3	540,1	564,5	591,2	617,3	636,9
<i>Industri</i>										
Årslønn, påløpt				407,1	425,1	441,6	458,8	478,4	497,1	513,3
Lønn per årsverk	370,0	389,2	407,9	425,6	445,4	466,4	486,4	507,4	530,5	548,3
Lønnskostnader per årsverk	448,2	473,6	496,1	514,7	527,8	548,2	574,0	601,5	628,4	649,3
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn, påløpt				372,6	384,7	397,0	411,4	425,2	440,4	452,5
Lønn per årsverk	335,7	347,8	361,4	377,2	386,3	401,9	417,5	431,5	448,0	459,7
Lønnskostnader per årsverk	396,5	414,1	433,2	452,7	463,5	481,1	497,8	517,0	536,8	550,7
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt				395,3	414,4	424,2	439,2	453,6	469,8	483,5
Lønn per årsverk	363,0	374,3	393,2	416,2	428,7	440,4	458,6	475,1	495,0	509,3
Lønnskostnader per årsverk	421,4	436,7	459,4	492,4	505,3	523,0	545,0	566,8	590,5	607,6
<i>Overnattings- og serveringsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt				297,1	307,8	319,3	328,7	337,9	349,1	358,6
Lønn per årsverk	285,7	286,0	289,8	298,8	306,7	320,5	330,7	341,1	352,0	362,2
Lønnskostnader per årsverk	324,2	327,3	335,2	346,1	356,7	373,7	386,4	399,6	412,3	424,2
<i>Finansierings- og forsikringsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt				575,4	572,4	610,8	651,2	656,0	692,8	722,0
Lønn per årsverk	490,1	529,5	565,6	607,7	605,5	643,4	687,0	713,1	753,2	784,1
Lønnskostnader per årsverk	622,2	662,7	725,4	769,4	772,1	802,3	842,5	886,5	945,8	989,4
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn, påløpt				390,1	407,8	424,0	441,4	460,6	477,7	493,4
Lønn per årsverk	332,8	344,2	359,3	379,5	395,2	412,5	429,2	447,8	465,0	479,9
Lønnskostnader per årsverk	424,3	437,0	457,9	485,9	506,9	528,7	551,3	578,9	604,9	627,0

* Foreløpige tall.

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

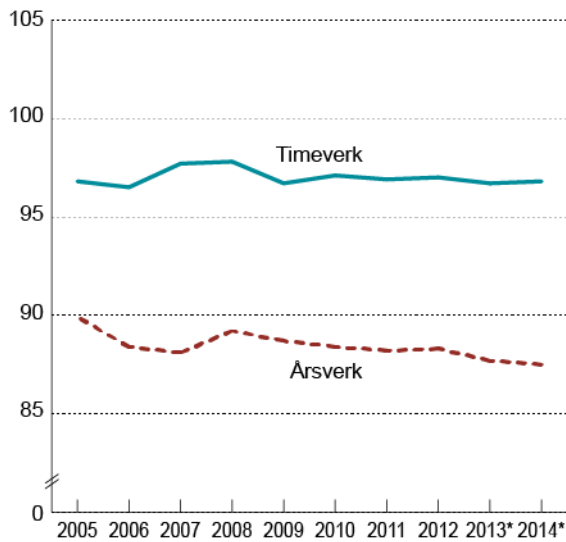
Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.3 Gjennomsnittlig vekst i årslønn, lønn per årsverk og lønnskostnader per årsverk. Prosentvis vekst fra året før.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
<i>Totalt</i>										
Årslønn, påløpt	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1
Lønn per årsverk	3,1	4,1	5,0	5,5	3,6	4,0	4,3	4,2	4,1	3,0
Lønnskostnader per årsverk	3,6	4,2	5,3	5,7	3,5	3,6	4,5	4,7	4,4	3,2
<i>Industri</i>										
Årslønn, påløpt					4,4	3,9	3,9	4,3	3,9	3,3
Lønn per årsverk	3,5	5,2	4,8	4,3	4,7	4,7	4,3	4,3	4,6	3,4
Lønnskostnader per årsverk	4,6	5,7	4,8	3,7	2,5	3,9	4,7	4,8	4,5	3,3
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn, påløpt					3,2	3,2	3,6	3,4	3,6	2,7
Lønn per årsverk	2,9	3,6	3,9	4,4	2,4	4,1	3,9	3,4	3,8	2,6
Lønnskostnader per årsverk	2,9	4,4	4,6	4,5	2,4	3,8	3,5	3,8	3,8	2,6
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt					4,8	2,4	3,5	3,3	3,6	2,9
Lønn per årsverk	3,6	3,1	5,1	5,8	3,0	2,7	4,1	3,6	4,2	2,9
Lønnskostnader per årsverk	3,7	3,6	5,2	7,2	2,6	3,5	4,2	4,0	4,2	2,9
<i>Overnattings- og serveringsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt					3,6	3,7	2,9	2,8	3,3	2,7
Lønn per årsverk	-1,4	0,1	1,3	3,1	2,6	4,5	3,2	3,2	3,2	2,9
Lønnskostnader per årsverk	-1,3	1,0	2,4	3,3	3,1	4,8	3,4	3,4	3,2	2,9
<i>Finansierings- og forsikringsvirksomhet</i>										
Årslønn, påløpt					-0,5	6,7	6,6	0,7	5,6	4,2
Lønn per årsverk	7,8	8,0	6,8	7,4	-0,4	6,3	6,8	3,8	5,6	4,1
Lønnskostnader per årsverk	9,8	6,5	9,5	6,1	0,4	3,9	5,0	5,2	6,7	4,6
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn, påløpt					4,5	4,0	4,1	4,3	3,7	3,3
Lønn per årsverk	3,0	3,4	4,4	5,6	4,1	4,4	4,1	4,3	3,8	3,2
Lønnskostnader per årsverk	3,3	3,0	4,8	6,1	4,3	4,3	4,3	5,0	4,5	3,7

* Foreløpige tall.

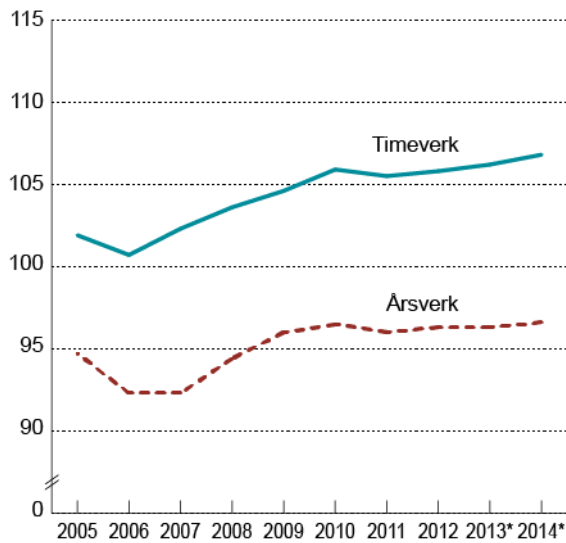
Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå

Figur 2.1 Lønn per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenlignet med lønn per årsverk og timeverk i industrien. Lønn per årsverk/timeverk i industrien =100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet. Statistisk sentralbyrå

Figur 2.2 Lønnskostnad per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenlignet med lønnskostnad per årsverk og timeverk i industrien. Lønnskostnad per årsverk/timeverk i industrien =100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet. Statistisk sentralbyrå

3 Kursutviklingen for norske kroner

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronekursen de siste ti årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i NOU-rapport 2003:10.

Kronekursindekser

Industriens effektive valutakurs er en nominell effektiv kronekurs beregnet på grunnlag av kursene på den norske kronen mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronekursen.

Den importveide valutakursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av 44 valutakurser. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges vareimport fra 44 land. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronekursen. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som konkurransekursindeksen.

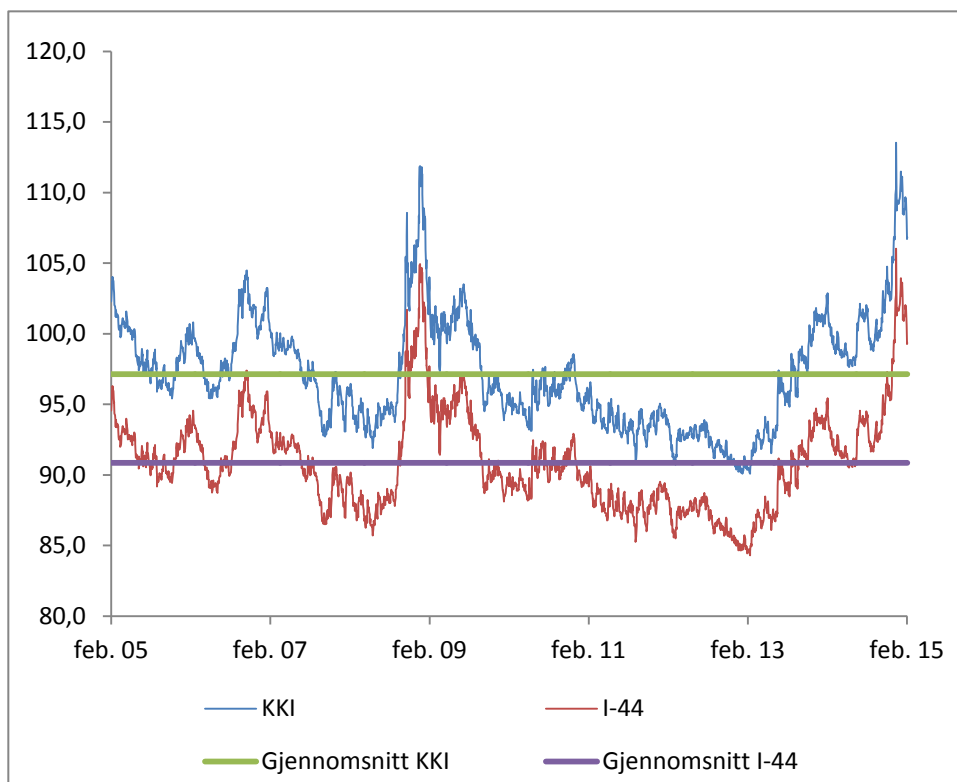
Utviklingen i de to valutakursindeksene de siste ti årene er illustrert i figur 3.1 og tabell 3.1 nedenfor.

Utviklingen i kronekursen de siste årene

Kronen styrket seg fra starten av 2005 til sommeren 2008, perioden sett under ett, jf. figur 3.1. Høsten 2008 bidro den internasjonale finanskrisen til store svingninger i både rente- og valutamarkedene. I andre halvår av 2008 svekket kronen seg med drøyt 18 prosent. Gjennom 2009 ble imidlertid mye av denne svekkelsen reversert, og ved utgangen av 2009 var kronen i overkant av 13 prosent sterkere enn ved starten av året.

I perioden 2010 – 2012 styrket kronen seg med i gjennomsnitt vel 2½ prosent per år. Kronestyrkingen må ses i sammenheng med at økonomien i Norge utviklet seg sterkere enn hos våre handelspartnere, og at rentenivået i Norge var høyere, jf. figur 3.2.

Siden starten av 2013 har kronen svekket seg markert. Målt ved konkurransekursindeksen var kronen i begynnelsen av februar 2015 nesten 20 prosent svakere enn ved inngangen til 2013 og 11 prosent svakere enn gjennomsnittet for de siste 10 årene. Svekkelsen av kronen må bl.a. ses i sammenheng med lavere oljepris og at markedsaktørenes forventninger til renteforskjellen mellom Norge og handelspartnerne de nærmeste årene har falt. Som årsgjennomsnitt var kronesvekkelsen 3 prosent i 2013 og vel 6 prosent i 2014, målt ved konkurransekursindeksen.

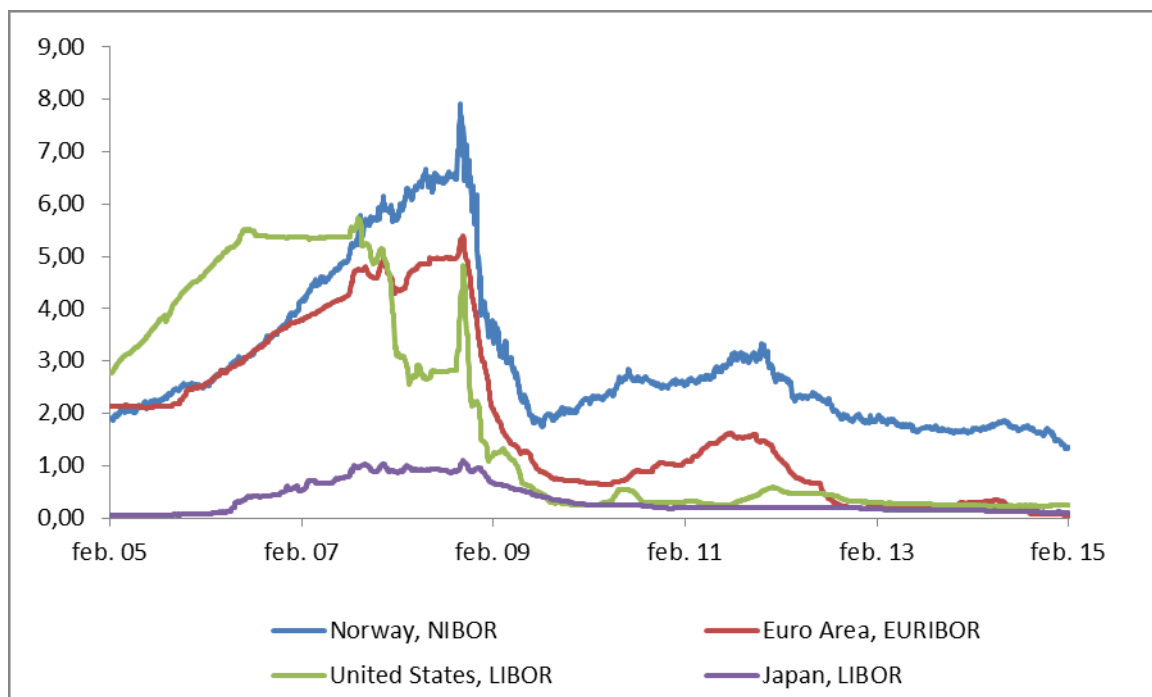
Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kronekurs. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Macrobond

Tabell 3.1 Kronekursen. Prosentvis endring fra året før¹

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Industriens effektive valutakurs (KKI)	-4,4	0,5	-1,7	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1
Importveid valutakurs (I-44)	-3,9	0,7	-1,8	0,0	3,3	-3,7	-2,4	-1,1	2,2	5,3

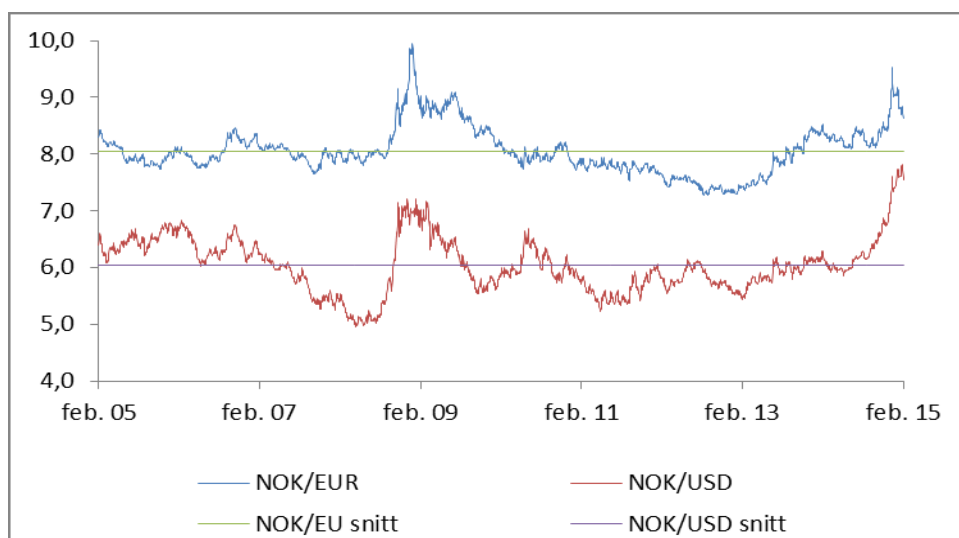
1) Et positivt endringstall innebærer en effektiv svekkelse av norske kroner målt ved hhv. industriens effektive valutakurs og den importveide valutakursen.

Figur 3.2 Tremåneders pengemarkedsrente i Norge og hos noen av handelspartnerne. Prosent.

Kilde: Macrobond

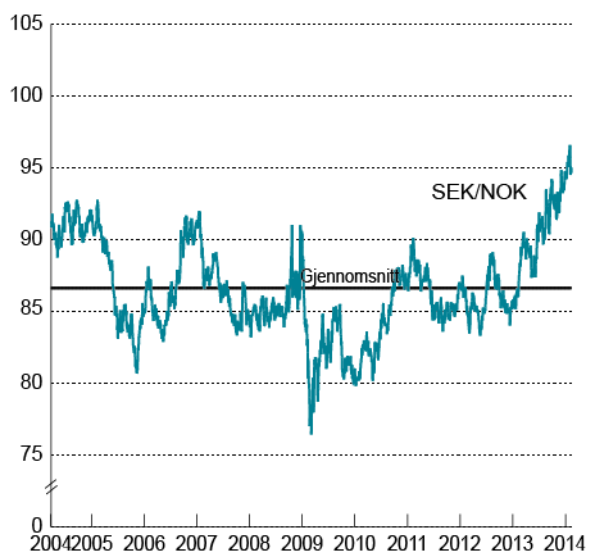
Figur 3.3 viser utviklingen i norske kroner per euro og dollar de siste ti årene. Målt mot euro var kronen i begynnelsen av februar 2015 vel 8 prosent svakere enn gjennomsnittet de siste ti årene. Målt mot dollar var kronen hele 28 prosent svakere. Det har vært betydelige svingninger i perioden.

Figur 3.3 Utviklingen i norske kroner per euro og dollar. Fallende kurve angir sterkere kronkurs

Kilde: Macrobond

Den norske kronen har svekket seg markert mot den svenske kronen de siste årene, jf. figur 3.4. I begynnelsen av februar 2015 var den norske kronen vel 7 prosent svakere enn gjennomsnittet for de siste ti årene. Det har vært store svingninger gjennom perioden.

Figur 3.4 Utviklingen i norske kroner per svenske kroner. Fallende kurve angir sterkere kronkurs

Kilde: Macrobond

Vedlegg 4

4 Tabellvedlegg

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2009 – 2015

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
<i>a. Trygdeavgift pst</i>							
Lønnsinntekt, pst.	7,8	7,8	7,8	7,8	7,8	8,2	8,2
Primærnæringsinntekt ¹ , pst.	7,8	7,8	7,8	11,0	11,0	11,4	11,4
Annen næringsinntekt ^{pst.}	11,0	11,0	11,0	11,0	11,0	11,4	11,4
Pensjonsinntekt	3,0	3,0	4,7	4,7	4,7	5,1	5,1
<i>b. Toppskatt til staten</i>							
Trinn 1							
Sats ² , pst.	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0
Innslagspunkt	441 000	456 400	471 200	490 000	509 600	527 400	550 550
Trinn 2							
Sats ^{pst.}	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0
Innslagspunkt	716 600	741 700	765 800	796 400	828 300	857 300	885 600
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>							
<i>c. Kommune, fylkes- og fellesskatt</i>							
Finnmark og Nord- Troms, pst.	24,5	24,5	24,5	24,5	24,5	23,5	23,5
Landet ellers, pst.	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0	27,0	27,0
<i>d. Maksimale marginale skattesatser</i>							
Lønnsinntekt (ekskl. arbeidsgiveravgift), pst.	47,8	47,8	47,8	47,8	47,8	47,2	47,2
Primærnæringsinntekt ¹ , pst.	47,8	47,8	47,8	51,0	51,0	50,4	50,4
Annen næringsinntekt, pst.	51,0	51,0	51,0	51,0	51,0	50,4	50,4
<i>Standardfradrag mv.</i>							
<i>e. Personfradrag</i>							
Klasse 1, kr	40 800	42 210	43 600	45 350	47 150	48 800	50 400
Klasse 2, kr ³	81 600	84 420	87 200	90 700	94 300	72 000	74 250
<i>f. Minstefradrag for lønnsinntekt</i>							
Sats, pst.	36,0	36,0	36,0	38,0	40,0	43,0	43,0
Øvre grense, kr	70 350	72 800	75 150	78 150	81 300	84 150	89 050
Nedre grense, kr	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000
<i>g. Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>							
Sats, pst,	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0	27,0	29,0
Øvre grense, kr	58 900	60 950	62 950	65 450	68 050	70 400	72 200
Nedre grense, kr	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000
<i>h. Lønnsfradrag⁴, kr</i>							
	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800
<i>i. Særfradrag for alder, kr</i>							
	19 368	19 368					

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
<i>j. Særfradrag for uførhet, kr</i>	19 368	19 368	32 000	32 000	32 000	32 000	
<i>k. Særskilt skattefradrag for pensjonister</i>							
<i>Maksimalt beløp, kr</i>			28 150	29 300	30 300	30 000	30 800
<i>Innslagspunkt trinn 1, kr</i>			158 650	165 000	170 750	175 900	180 800
<i>Nedtrappingssats trinn 1, pst.</i>			15,3	15,3	15,3	15,3	15,3
<i>Innslagspunkt trinn 2, kr</i>			242 000	251 700	259 800	266 900	273 650
<i>Nedtrappingssats trinn 2, pst.</i>			6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
<i>j. Skattebegrensingsregelen</i> ⁵							
<i>Avtrappingssats, pst.</i>	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0
<i>Skattefri nettoinntekt</i>							
Enslige, kr	109 850	113 700	117 400	122 100	127 000	131 400	135 700
Ektepar, kr	198 150	206 700					
Gifte ⁶ , kr			107 600	112 200	116 700	120 800	124 800
<i>l. Foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>							
Øvre grense, ett barn, kr	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000
Øvre grense, to barn, kr	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000
Øvre grense, tre barn, kr	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000
Øvre grense, fire barn, kr	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000
Osv.							
<i>n. Barnetrygd</i> ⁷							
Generell sats per barn, kr	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640
<i>Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms, kr</i> ⁸	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840		

¹ Næringsdrivende innenfor fiske og fangst samt barnepass i eget hjem (barn under 12 år eller med særlig behov for omsorg og pleie) har 8,2 pst. trygdeavgift på næringsinntekten. Lavere trygdeavgiftssats for fiske og fangst har sammenheng med at disse næringene betaler produktavgift som blant annet skal dekke differansen mellom 8,2 pst. og 11,4 pst. trygdeavgift.

² For skattytere i Nord-Troms og Finnmark er satsen 7 pst.

³ Skattytere med forsørgeransvar for ektefelle skatlegges i klasse 2.

⁴ Skattytere må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ Fra 2015 gjelder skattebegrensingsregelen kun pensjon eller overgangsstonad til en tidligere familiepleier eller gjenlevende ektefelle.

⁶ Gifte uføre som mottar ektefelle tillegg, har en skattefri nettoinntekt som tilsvarer det dobbelte av den skattefrie nettoinntekten for øvrige gifte, dvs. 241 600 kroner i 2014.

⁷ Enslige forsørgere får barnetrygd for et barn mer enn det de har. Enslige forsørgere med full overgangsstonad får dessuten 7 920 kroner ekstra for barn 0-3 år.

⁸ Avviklet fra 1. april 2014.

Kilde: Finansdepartementet

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.1.1995-30.4.2015. Kr.

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹	
				Pensjon før 1.1.92 ²	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³
1.01.95-30.04.95 ⁴	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-30.04.98 ⁵	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-30.04.99 ⁶	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁷	141 300	135 660
1.05.04-30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁸	146 064	140 244
1.05.05-30.04.06	60 699	108 852	199 512 ⁹	150 840	144 828
1.05.06-30.04.07	62 892	112 788	206 712	156 288	150 060
1.05.07-30.04.08	66 812	119 820	219 600	166 032	159 420
1.05.08-30.04.09 ¹⁰	70 256	136 296	251 496	180 912 ¹¹	173 532 ¹²
1.05.09-30.04.10 ¹²	72 881	143 568	265 272	187 668	180 012
1.05.10-30.04.11 ¹³	75 641	151 272	279 864	194 772	186 828
1.05.11-30.04.12 ¹⁴	79 216	157 639	291 644	203 976	195 660
1.05.12-30.04.13	82 122	162 615	300 850	211 476	202 848
1.05.13-30.04.14	85 245	167 963	310 744	219 504	210 564
1.05.14-30.04.15	88 370	173 274	320 570	227 556	218 268

¹ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

² Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,5 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,5 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Ordinær sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁵ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Ordinær sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁶ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Ordinær sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁷ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

⁸ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.

⁹ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2005. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,85 G

¹⁰ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.2008. Ordinær sats utgjør 94 pst. av grunnbeløpet.

¹¹ Antatt framtidig pensjonspoeng hevet fra 3,3 til 3,5 fra 1.5.2008.

¹² Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.09. Ordinær sats utgjør 97 pst. av grunnbeløpet.

¹³ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.10. Ordinær sats utgjør 100 pst. av grunnbeløpet.

¹⁴ Fra og med 1.5.2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister regulert i samsvar med lønnsveksten og deretter justert for effekten av levealdersjusteringen, mens minstepensjon for uførepensjonister er regulert i samsvar med grunnbeløpet (lønnsveksten).

Kilde: Arbeids- og sosialdepartementet

Tabell 4.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere										
Prosentvis vekst fra året før										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Tyskland	0,9	2,7	1,8	0,9	2,6	0,8	2,5	4,8	3,1	2,4
Sverige	3,4	1,6	7,2	1,5	6,6	-1,4	1,4	4,8	2,0	2,9
Storbritannia	5,3	3,3	4,0	4,7	2,2	0,0	1,4	2,1	1,4	2,6
Kina										
USA	3,4	0,8	5,7	1,6	4,6	1,5	2,2	0,7	2,1	
Nederland	0,9	2,6	2,5	4,1	1,6	0,8	0,8	2,3	3,7	2,5
Danmark	4,2	1,6	6,3	5,2	4,3	3,4	3,3	1,3	0,6	1,8
Frankrike	0,9	3,5	2,6	2,5	0,0	3,3	4,7	3,0	1,5	1,3
Russland										
Japan	2,0	1,0	0,0	1,0	-1,0	-1,0	2,9	-0,9	0,0	
Italia	1,7	2,4	2,4	2,3	3,8	3,6	2,8	2,7	2,7	1,6
Belgia	2,7	2,6	2,5	5,7	2,3	2,3	3,7	2,1	2,1	1,2
Spania	4,2	4,0	4,7	3,7	6,4	0,7	1,3	2,6	0,6	0,5
Sveits	1,9	2,7	1,8	1,7	2,6	-2,5	0,9	6,8	2,4	
Polen	3,4	5,8	10,2	9,2	5,2	3,1	4,8	5,1	3,8	5,8
Singapore	-0,9	-0,9	8,3	12,8	-4,5	4,0	9,9	3,5	-0,7	
Brasil	9,2	6,5	6,1	12,1	5,1	8,3	10,4	9,0	9,0	
Tsjekkia	3,1	6,0	7,8	4,6	4,4	0,0	3,6	2,9	2,8	3,0
Finland	4,1	3,2	2,3	3,8	5,8	-2,7	4,2	2,7	2,6	2,0
Østerrike	3,8	3,7	3,5	4,3	5,7	-1,6	3,1	4,6	2,2	2,8
Sør Korea	5,3	8,6	9,2	2,4	3,5	8,0	2,6	8,7	4,2	
India										
Irland	5,5	4,4	7,1	6,0	6,3	1,2	0,6	2,9	0,0	
Taiwan	5,7	2,7	2,6	1,7	-6,7	2,7	4,3	1,7	0,0	
Canada	3,5	1,7	3,4	2,4	-2,4	5,7	1,5	1,5	2,2	
Norges handelspartnere	3,1	2,8	4,3	3,3	3,4	1,2	2,6	3,3	2,1	2,4
<i>Memo:</i>										
Norge	4,1	6,2	3,8	5,1	4,1	2,2	4,5	4,9	4,7	2,9

Kilder: Conference Board, Eurostat, SSB og Beregningsutvalget

Tabell 4.4 Lønn per ansatt i hele økonomien hos Norges handelspartnere										
Prosentvis vekst fra året før.	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Tyskland	0,2	1,0	0,9	2,1	0,2	2,6	2,9	2,5	1,9	2,8
Sverige	3,1	3,1	5,3	3,7	2,7	2,2	3,2	3,0	1,7	2,4
Storbritannia	3,7	5,8	5,4	1,0	1,9	3,4	1,0	2,0	2,1	1,6
Kina										
USA	3,4	4,0	4,2	2,8	0,8	2,9	2,6	2,4	1,1	2,7
Nederland	1,1	1,6	3,2	3,8	2,4	0,4	1,8	2,4	2,1	0,9
Danmark	3,4	3,6	3,8	3,9	2,8	3,2	1,4	1,4	1,1	1,0
Frankrike	3,0	3,2	2,5	2,6	1,6	2,8	2,3	2,1	1,6	1,7
Russland										
Japan	-0,1	-0,9	-1,3	0,3	-3,8	-0,1	0,4	0,4	0,0	1,0
Italia	2,6	2,2	2,2	2,8	0,5	2,3	1,0	0,0	1,3	1,4
Belgia	1,9	3,7	3,5	3,6	1,2	1,3	3,1	3,3	2,5	0,6
Spania	3,3	3,7	5,0	7,2	4,9	0,7	-0,1	-0,4	1,3	0,5
Sveits	2,6	2,0	3,2	1,9	1,1	0,1	1,5	0,9	0,4	0,9
Polen	1,9	2,0	4,8	8,8	3,5	4,7	5,3	3,6	1,7	1,7
Singapore										
Brasil										
Tsjekkia	3,9	5,9	6,2	4,1	-0,6	3,3	2,8	1,4	-0,6	3,2
Finland	3,5	3,4	3,3	4,3	2,0	2,2	3,6	2,8	2,0	1,5
Østerrike	2,1	3,1	3,0	3,3	1,7	1,0	1,9	2,6	2,1	1,5
Sør Korea	5,8	3,7	4,6	3,9	2,2	3,8	3,7	3,2	1,4	1,1
India										
Irland	5,7	4,2	6,0	5,4	-1,0	-3,9	1,3	0,7	2,1	4,0
Taiwan										
Canada	4,6	4,6	3,4	2,5	1,9	1,4	3,6	3,2	2,4	3,2
Norges handelspartnere	2,6	3,1	3,6	3,0	1,6	2,3	2,2	2,2	1,6	1,9
Memo:										
Euroområdet	2,3	2,5	2,8	3,5	1,6	1,9	1,6	1,4	1,6	1,7
OECD	3,0	3,1	3,4	3,1	0,9	1,9	2,5	1,9	1,6	2,1
Norge	4,6	5,4	6,2	6,2	3,3	3,1	5,0	4,1	4,2	3,4

Kilder: OECD (Economic Outlook) og Beregningsutvalget

Tabell 4.5 Brutto driftsresultatandel for utvalgte land. Prosent.										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
<u>Industrien</u>										
Norge	37,5	37,7	36,8	35,3	29,9	34,2	32,2	30,7	30,1	32,1
Sverige	39,0	41,6	40,8	33,7	29,8	41,1	39,5			
Tyskland	33,3	36,1	37,9	34,3	26,3	36,0	37,3	35,4		
Danmark	30,4	31,9	29,9	26,7	24,5	28,2	26,6	27,4		
Nederland	42,6	42,5	44,4	42,1	36,3	40,0	42,9	42,3		
USA	40,5	41,8	42,7	40,0	42,0	46,8				
Finland	45,6	47,4	50,2	46,6	33,5	39,0	37,0	32,2		
Frankrike	29,8	28,3	30,2	27,5	24,0	25,1	23,9			
Polen	51,6	51,8	51,5	47,2	54,1	50,8	53,2	53,1		
Italia	38,9	39,1	40,4	37,4	34,0	37,5	36,3	32,4		
<u>Hele økonomien</u>										
Fastlands-Norge	40,3	40,2	39,6	38,3	37,5	39,0	37,6	37,6	37,6	37,6
Sverige	36,4	37,8	36,9	35,7	33,8	36,5	36,4	35,2	35,0	
Tyskland	45,1	46,4	47,2	46,3	43,8	45,0	45,1	43,9	43,6	
Storbritannia	41,5	41,1	40,8	41,4	40,4	40,7	41,8	41,6	41,6	
Danmark	40,5	40,5	38,7	38,2	35,9	38,3	38,7	38,9	39,0	
Nederland	45,1	46,3	46,5	46,0	44,2	45,5	45,3	44,2	43,9	
USA	42,1	42,8	41,3	40,6	41,7	42,7	43,0	43,7	44,2	
Finland	46,5	46,5	48,0	46,8	43,4	44,4	44,0	42,4	42,5	
Frankrike	41,1	41,4	42,0	41,9	40,1	40,5	40,3	39,9	39,6	
Polen	57,9	58,3	58,1	55,8	57,6	57,2	58,1	58,1	58,2	
Italia	56,3	55,8	55,9	55,4	54,3	54,4	54,6	53,9	54,1	
Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget										

Tabell 4.6 Lønnsomhetsmål i industrien. Prosent.										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<u>Driftsmargin</u>										
Norge	5,5	5,4	6,1	6,2	5,7	3,8	5,6	4,1	4,6	4,4
Belgia	5,2	5,1	5,2	4,9	3,5	3,3	4,6	3,8	3,3	3,6
Frankrike	3,6	4,1	4,0	4,6	3,2	2,0	3,9	3,2	2,6	
Italia	3,5	3,5	3,8	4,4	3,1	2,3	2,8	2,5	2,0	2,5
Spania	5,2	4,8	4,7	5,4	2,7	1,1	2,8	2,5	1,9	2,0
Tsjekkia	6,3	5,8	6,8	7,2	6,8	6,0	7,4	7,1	7,2	
Tyskland	2,8	3,1	3,4	4,1	2,8	1,7	4,6	4,8	4,1	
Østerrike	5,5	5,1	6,5	6,9	5,4	4,5	5,6	5,6	5,0	4,3
<u>Totalrentabilitet</u>										
Norge	5,5	8,8	9,2	12,3	3,5	5,9	8,1	4,6	5,7	5,5
Belgia	7,3	10,0	7,2	9,3	7,5	8,1	8,0	6,6	6,7	5,0
Frankrike	6,9	6,5	6,8	8,3	5,8	4,3	6,8	5,8	5,4	
Italia	5,9	5,0	6,2	7,0	5,3	3,0	3,8	3,9	3,2	3,8
Spania	6,6	7,8	7,6	7,6	3,8	1,4	4,2	5,8	2,9	3,3
Tsjekkia	12,2	12,0	13,1	14,5	16,2	12,7	14,4	14,2	14,1	
Tyskland	5,2	5,8	6,7	7,8	4,7	3,4	6,7	7,3	6,6	
Østerrike	9,2	9,0	10,6	11,7	7,9	8,0	8,4	8,7	8,6	8,0
<u>Egenkapitalandel</u>										
Norge	43,5	44,2	43,4	42,2	36,2	40,7	43,0	42,9	42,3	44,0
Belgia	37,0	40,5	43,0	45,8	44,7	48,0	47,3	48,9	50,5	51,5
Frankrike	34,1	36,3	37,2	35,9	33,2	33,5	35,8	35,6	37,3	
Italia	30,0	30,5	30,4	30,0	32,4	33,7	33,6	33,3	34,2	36,3
Spania	40,6	38,9	38,2	37,4	39,1	38,2	41,1	41,6	41,4	40,9
Tsjekkia	46,9	48,0	48,5	49,8	48,5	50,0	50,0	48,1	51,1	
Tyskland	30,6	30,1	29,9	30,9	29,7	29,9	31,7	32,0	32,6	
Østerrike	35,6	35,9	36,8	36,5	34,6	35,4	36,4	36,9	37,0	38,7
Kilder: SSB og Banque de France (BACH-databasen)										

Tabell 4.7 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter. 2005-2014

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
<i>Inntekter:</i>	1281,8	1276,2	1410,1	1536,3	1568,3	1635,5	1734,6	1832,9	1930,4	2017,1
Lønn	657,0	715,7	790,8	864,7	893,0	923,6	982,0	1041,5	1096,1	1143,4
Blandet inntekt ⁽¹⁾ /driftsresultat	101,3	107,4	112,3	115,1	94,6	108,1	113,4	110,8	110,4	118,6
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	42,9	47,6	47,3	46,5	40,9	44,6	46,1	41,5	40,7	44,8
Formuesinntekter	138,2	50,6	80,3	105,3	82,0	91,9	100,2	110,1	113,8	114,1
<i>Herav: avkastning på forsikringskrav</i>	25,5	26,3	31,1	36,0	32,7	38,0	40,9	42,5	42,0	42,6
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	99,8	7,6	18,5	26,5	26,2	32,1	33,6	36,0	38,7	38,5
Offentlige stønader	258,8	266,9	278,5	298,5	324,5	341,6	359,6	380,7	397,7	423,3
Andre inntekter (netto)	126,6	135,6	148,3	152,7	174,2	170,2	179,4	189,8	212,3	217,6
<i>Utgifter:</i>	431,7	466,6	537,9	604,3	588,3	608,9	649,8	696,4	738,0	762,7
Skatt på inntekt og formue	376,6	400,9	442,6	474,4	493,9	519,6	551,4	586,2	618,7	642,9
Formuesutgifter	55,0	65,6	95,3	130,0	94,4	89,3	98,4	110,1	119,3	119,8
<i>Korreksjon for indirekte målte banktjenester</i>	34,3	32,6	32,6	36,6	44,8	44,4	42,8	54,2	65,5	65,8
Disponibel inntekt	884,5	842,2	904,9	968,6	1024,9	1071,0	1127,6	1190,7	1257,9	1320,2

* Foreløpig årgang

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.8 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Nettonasjonalprodukt	1713,7	1918,6	2022,7	2244,0	2040,2	2185,8	2365,9	2517,3	2591,9	2646,5
- Netto produksjonskatter	199,1	225,2	247,3	242,5	237,1	255,2	266,2	277,1	291,5	300,2
= Faktorinntekt	1514,6	1693,4	1775,4	2001,6	1803,2	1930,5	2099,8	2240,2	2300,3	2346,4
- Lønnskostnader	814,2	889,6	988,5	1087,0	1119,4	1151,1	1225,1	1308,8	1384,2	1447,5
= Driftsresultat	700,4	803,8	786,9	914,6	683,8	779,4	874,7	931,5	916,2	898,9
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	366,7	440,1	397,3	520,0	315,0	355,3	461,9	485,4	439,8	394,9
Driftsresultat i øvrige næringer	333,7	363,7	389,6	394,6	368,7	424,0	412,8	446,1	476,4	504,1

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.9 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
<i>Alle næringer</i>	<i>814,2</i>	<i>889,6</i>	<i>988,5</i>	<i>1087,0</i>	<i>1119,4</i>	<i>1151,1</i>	<i>1225,1</i>	<i>1308,8</i>	<i>1384,2</i>	<i>1447,5</i>
Offentlig forvaltning	244,5	260,2	283,4	309,9	331,9	350,0	372,4	395,5	417,9	439,3
Ideelle organisasjoner, boligjenester, eget bruk	20,3	21,6	23,7	26,0	28,3	28,9	31,4	32,8	34,4	35,9
<i>Markedsrettet virksomhet¹</i>	<i>549,3</i>	<i>607,8</i>	<i>681,4</i>	<i>751,1</i>	<i>759,2</i>	<i>772,2</i>	<i>821,3</i>	<i>880,5</i>	<i>931,8</i>	<i>972,2</i>
Olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	16,6	16,7	19,0	24,2	28,1	29,9	33,9	37,7	41,5	42,6
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge ¹	521,7	580,0	650,1	715,3	720,6	732,7	777,4	831,3	878,6	917,7
Industri	101,8	115,0	123,6	131,2	125,8	123,5	128,6	136,5	144,8	150,8
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	45,2	54,2	59,3	64,8	62,6	60,7	63,7	70,4	76,8	81,4
Råvarebasert industri	24,2	26,4	27,4	28,5	26,3	25,9	26,8	26,3	26,5	26,8
Øvrige industrinæringer	32,5	34,4	37,0	37,9	36,9	36,9	38,1	39,8	41,6	42,6
<i>Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge¹</i>	<i>419,9</i>	<i>465,0</i>	<i>526,5</i>	<i>584,0</i>	<i>594,7</i>	<i>609,2</i>	<i>648,8</i>	<i>694,8</i>	<i>733,8</i>	<i>766,9</i>

* Foreløpige tall.

¹ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonseenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.10 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1 i kapittel 1

Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,7} :										
År	Arbeidere i alt	Industri- arbeidere	Nærings- og		Kjemisk prosessindustri ⁸	Verksted- og metallindustri	Bygg- og anleggsvirksomhet		Transport- sektoren i alt	
			Treindustri	nyttelse			I alt	Byggevirksomhet		
2004	3,6	3,6	4,0	3,1	-	4,0	3,6	3,6	4,0	
2005	3,2	3,4	3,6	3,1	-	3,6	2,7	2,9	3,8	
2006	4,2	3,6	3,3	3,9	-	3,8	3,9	4,1	3,9	
2007	5,4	5,5	5,4	5,8	-	6,4	5,4	5,5	4,4	
2008	5,7	5,7	5,7	5,8	-	5,9	5,4	5,5	6,6	
2009	4,3	3,9	3,4	3,0	4,2	4,4 ¹⁰	3,9	3,9	4,5	
2010	3,7	3,6	3,8	4,2	3,0	3,6	3,8	4,0	3,4	
2011	4,1	4,4	4,6	4,3	4,3	4,6	4,2	4,3	3,4	
2012	3,7	4,1	3,9	3,6	4,0	4,5	2,9	3,0	4,2	
2013	4,1	3,5	3,9	2,3	2,8	4,1	3,9	3,6	3,8	
2014		3	3		3	3	3 ½	3 ½	3	
2003-13	50,9	49,8	50,3	46,6	-	55,1	47,7	48,5	50,8	
Gj. sn. per år	4,2	4,1	4,2	3,9	-	4,5	4,0	4,0	4,2	
Årslønn 2013	425 900	419 800	397 800	381 400	445 000	437 100	448 400	441 000	405 800	

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,7} :		Funksjonærer i NHO-bedrifter		Industrien i NHO- bedrifter i alt ⁷	Forretnings- og sparebanker ^{4,7}	Varehandel ⁷	
	Landtransport	Hotell- og rest. ³	I alt	Industriefunk.			I alt	Virkebedrifter ⁷
2004	-	1,5	4,1	3,8	3,8	4,0	3,9	3,5
2005	-	2,5	4,1	4,3	4,0	7,7	3,7	3,9
2006	-	3,3	5,1	4,6	4,3	5,6	3,4	4,2
2007	-	4,2	6,3	5,7	5,3	5,2	5,9	5,0
2008	-	4,6	5,8	6,3	6,1	9,2	4,3	4,4
2009	4,7	3,1	4,7	4,59	4,2	0,4	3,0	1,8
2010	3,6	3,1	4,4	4,3	4,1	5,9	2,9	3,6
2011	3,5	3,4	4,9	4,7	4,6	4,9	3,6	3,6
2012	5,7	3,0	4,2	4,1	4,2	3,0	3,2	3,3
2013	5,1	3,3	4,3	4,3	3,9	6,7	3,4	4,0
2014	3	3	3 ½	3 ¼	3¼	2,9		3,5
2003-13	-	37,0	59,6	57,5	54,5	66,6	44,2	44,2
Gj. sn. per år	-	3,2	4,8	4,6	4,4	5,2	3,7	3,7
Årslønn 2013	381 800	326 400	644 000	650 900	521 400	640 500	433 800	442 100

År	Forretningsm. tjenesteyting ⁷	Kommunene ¹³				Spekter-bedrifter		
		Staten	I alt	Undervisnings- personell	Øvrige ansatte	Helseforetakene ¹¹	Øvrige bedrifter	
2004	3,5	3,7	3,8	3,2	4,1	3,0	3,4	
2005	2,4	3,4	3,4	3,0	3,6	3,3	3,6	
2006	3,2	4,5	3,9	2,6	4,5	3,7	4,8 ⁵	
2007	5,0	5,1	4,8	3,6	5,3	4,9	5,3	
2008	4,8	6,7	6,7 ⁶	5,7	7,1	6,5	6,2	
2009	2,7	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0	
2010	3,3	4,5 ¹²	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5	
2011	4,8	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1	
2012	3,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2	
2013	3,6	3,5	3,7	3,2	3,9	3,8	3,6	
2014		3 ¼	3	2 ½	3 ¼	3,4	3 ¼	
2003-13	42,8	53,9	52,3	44,6	55,7	50,1	51,9	
Gj. sn. per år	3,6	4,4	4,3	3,8	4,5	4,1	4,3	
Årslønn 2013	409 500	507 300	448 700	496 000	433 000	506 700	476 500	

¹ Veksttallene er per årsverk for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, staten, kommunene og Spekter-bedrifter. For de andre er veksttallene for heltidsansatte med unntak av varehandel og forretningsmessig tjenesteyting fra og med 2010.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

⁴ Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

⁵ Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

⁶ En oppjustering av minstelønnsatsene for høyskolegruppene pr 1.1.2008 bidro med 0,2 prosentpoeng til lønnsveksten i 2008.

⁷ Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

⁸ Gruppen samsvarer om lag med summen av tidligere elektrokjemisk industri, kjemisk industri og treforedling (se tabell 4.9 i NOU:2009:7) og en del mindre grupper innenfor kjemisk prosessindustri.

⁹ Antall årsverk i industrifunksjonærgruppen ble redusert med i overkant av 10 prosent fra 2008 til 2009, i hovedsak fordi forlag nå ble klassifisert utenfor industri, mens de fram til 2008 var innenfor industri.

¹⁰ Som følge av ny næringsgruppering ble montasje og reparasjon av heiser flyttet til bygg- og anleggsvirksomhet.

¹¹ Beregnet på Spekters tallmateriale til og med 2009 og for 2013. Fra 2010 til 2014 beregnet på tallmateriale fra SSB.

¹² Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer virkninger av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng, og 0,3 prosentpoeng som skyldes omlegging av beregningsmetode.

¹³ For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk årslønnsvekstanslaget i 2014 ned med 1/3 prosentpoeng i hele kommunesektoren, med om lag 1 prosentpoeng for undervisningspersonell og med om lag 0,1 prosentpoeng for øvrige ansatte i kommunesektoren.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Vedlegg 5.

5 Institusjonelle trekk ved lønnsdannelsen i Norge

I dette vedlegget gjennomgås organisasjonsgrader både på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden, ulike systemer for tariffavtaler og omfanget av tariffavtaledekning. Det gis også en oversikt over store tariffavtaler etter næring/sector. Vedlegget bygger på NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi (Holden III).

5.1 Organisasjonsgrader på arbeidstakersiden

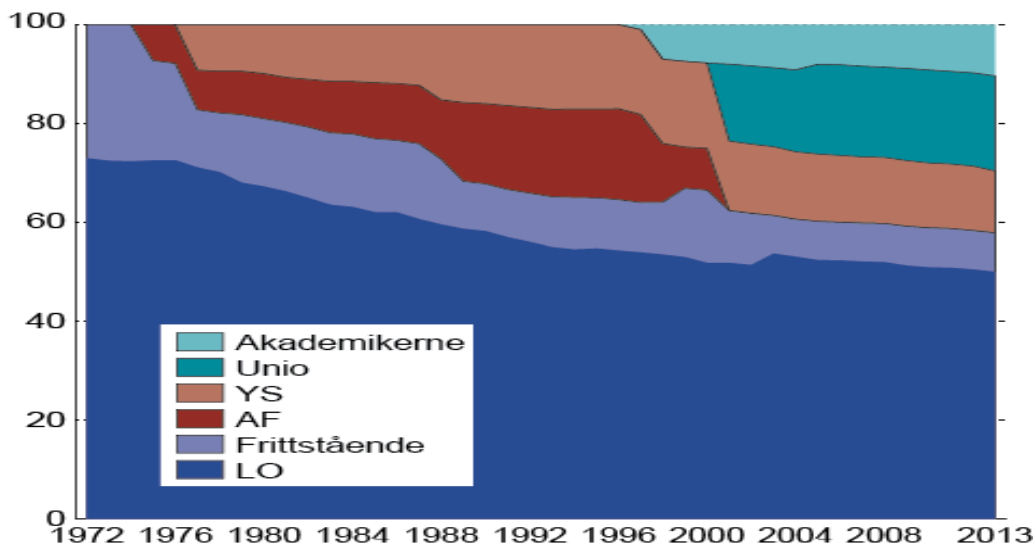
Organisasjonsgraden²⁹ på arbeidstakersiden i Norge har falt fra 57 pst. i 1990, til 53 prosent i 2000 og til knapt 52 prosent i 2013. Sammenliknet med andre vestlige land er organisasjonsgraden i Norge på arbeidstakersiden likevel fortsatt relativt høy. De ansatte er organisert i ulike forbund som er tilsluttet de fire hovedorganisasjonene; LO, Unio, YS og Akademikerne, samt en del mindre, frittstående forbund, jf. tabell 5.1. Av de frittstående er Norges Ingeniør- og Teknologiorganisasjon (NITO) den største organisasjonen med om lag 75 000 medlemmer totalt i 2013. Utviklingen i andelen organiserte arbeidstakere i de ulike arbeidstakerorganisasjonene siden 1972 vises i figur 5.1.

Tabell 5.1 Medlemstall i de fire hovedorganisasjonene og i frittstående forbund per 31.12.2013 og andelen yrkesaktive medlemmer

	Medlemstall totalt	Yrkesaktive medlemmer	Andelen yrkesaktive medlemmer	Yrkesaktive medlemmer som andel av alle sysselsatte lønnstakere. Pst
Landsorganisasjonen (LO)	897 740	627 000	69,8	25,8
Unio	322 058	244 600	75,9	10,0
YS	221 578	157 100	70,9	6,5
Akademikerne	177 948	129 700	72,9	5,3
Frittstående forbund	125 658	99 000	78,8	4,1
Sum	1 744 982	1 257 400	72,1	51,8

Kilde: NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi, Statistisk sentralbyrå og Fafo.

²⁹ Definerert som andelen lønnstakere som er medlem av en arbeidstakerorganisasjon.

Figur 5.1 Andelen organiserte arbeidstakere i de ulike arbeidstakerorganisasjonene. 1972-2013. Yrkesaktive medlemmer

Kilde: NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi og Fafo

5.2 Organisasjonsgrader på arbeidsgiversiden

Arbeidsgiversiden i Norge består av fem store aktører. I privat sektor og offentlig eide selskaper er Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), Arbeidsgiverforeningen Spekter og Hovedorganisasjonen Virke de mest sentrale. I offentlig sektor er KS arbeidsgiverpart i kommunene, fylkeskommunene (utenom Oslo kommune) og kommunale foretak, mens Kommunal- og moderniseringsdepartementet er arbeidsgiverpart i staten. I tillegg har Finans Norge medlemsbedrifter til sammen om lag 39 000 ansatte innen bank- og forsikring, mens Norges Rederiforbunds medlemsbedrifter sysselsetter om lag 45 000 sjøfolk og offshorearbeidere.

Tabell 5.2 Sysselsatte¹ i staten og i medlemsvirksomheter i arbeidsgiverorganisasjoner. 2003 og 2013

	Antall sysselsatte. 1000 personer						Sysselsatte som andel av alle sysselsatte lønnstakere. Pst.			
	Alle		I virksomheter med tariffavtale		Andel med tariffavtale. Pst.		Alle		I virksomheter med tariffavtale	
	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013	2003	2013
Næringslivets Hovedorganisasjon	503	620	389	460	77	74	24	26	19	19
Kommunesektoren ²	393	471	393	471	100	100	19	19	19	19
Hovedorganisasjonen Virke	115	214	88	98	77	46	5	9	4	4
Arbeidsgiverforeningen Spekter	165	201	165	199	100	99	8	8	8	8
Staten som arbeidsgiver	125	150	125	150	100	100	6	6	6	6
Øvrige organisasjoner (Norges Rederiforbund, Finans Norge m.fl.)	160	211	126	166	79	79	8	9	6	7
Sum	1 461	1 867	1 286	1 544	88	83	70	77	61	64

¹ Andelen deltidsansatte varierer mellom organisasjonene/virksomhetene. Det er mange deltidsansatte i kommunene, Virkeområdet og i helseforetakene. Stillingsandel eller deltidsbrøk kan også variere mellom områdene. Regnet i årsverk kan forholdet mellom sysselsettingen i de ulike områdene endres.

² Omfatter ansatte i kommunene inklusive Oslo kommune, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer.

Kilder: NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi og Beregningsutvalget.

5.3 Tariffavtalene

En tariffavtale er en kollektiv regulering av lønns- og arbeidsvilkår. Tariffavtaler inngås mellom en fagforening og en arbeidsgiver eller arbeidsgiverforening, og er bindende for avtalens parter og deres medlemmer. Tariffavtalene har derfor fundamental betydning for lønnsdannelsen i Norge. I tillegg til lønn, regulerer tariffavtalene også bestemmelser om forhold som sosiale rettigheter, pensjon for de som har dette avtalefestet, arbeidstidsspørsmål, samt oppsigelsesfrister, medbestemmelse og permittering. Hva som inngår, varierer mellom de ulike tariffavtalene. Avtalene inngås på ulike nivåer i de ulike sektorene; mellom arbeidstakernes hovedorganisasjoner og en arbeidsgiverforening, mellom et fagforbund og en arbeidsgiverorganisasjon på bransjenivå, eller mellom bedriftsledelsen og forbundenes tillitsvalgte.

Tariffavtalene har ulike prinsipper for fastsettelse av lønn og lønnsutvikling, der det sentrale skillet er om reguleringen skjer på sentralt eller lokalt nivå, eller i kombinasjoner av disse. Konfliktretten i tradisjonell forstand ligger som hovedregel på sentralt nivå. Det kan i hovedsak skilles mellom tre hovedtyper tariffavtaler:

1. Minstelønnsavtaler

Minstelønnsavtaler er den vanligste lønnsfastsettende mekanismen i tariffavtalene i privat sektor, særlig blant arbeidere. Minstelønnsavtaler fastsetter minimumsavlønning for ulike kategorier av arbeidstakere. I tillegg forhandles det lokalt i bedriftene/virksomhetene om tillegg. Den vanligste måten å utforme lokale tillegg på er etter ”de fire kriteriene” virksomhetens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne. I Industriooverenskomsten er det i tillegg et femte kriterium: den aktuelle arbeidskraftsituasjonen.

Det er stor forskjell på minstelønnsavtalene mellom ulike områder. I noen områder har man én eller to minstelønnssetninger for unge/nyansatte lønntakere som dermed gjelder for en liten andel av de ansatte, mens i andre områder avtales det minstelønnsstiger som omfatter rundt halvparten av de ansatte på det aktuelle området. Hvor mye som avtales sentralt og hvor mye lokal lønnsdannelse det er, varierer også mye fra område til område.

Lønnsystemet i kommunesektoren er også et minstelønnsystem for de fleste arbeidstakergrupper, men i motsetning til i minstelønnsavtaleområder i privat sektor blir rammene for de lokale tilleggene fastsatt i de sentrale forhandlingene.

2. Normallønnsavtaler

Normallønnsavtaler regulerer både nivå og endringer i forbindelse med tariffoppgjør. Lønnsfastsettelsen i slike avtaler er dermed i det alt vesentligste sentralisert. Tariffavtaler med fast lønnsregulativ kalles ofte normallønnsavtaler. Slike avtaler forutsetter i utgangspunktet at det ikke skal avtales tillegg utover normallønnen. Staten og Oslo kommune har normallønnsavtaler, men også deler av privat sektor, som bussbransjen, renhold, hotell- og restaurantvirksomhet (Riksavtalen), elektrofag, og vektere har slike avtaler.

3. Avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser

I avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser foregår lønnsfastsettelsen i sin helhet lokalt, med unntak for enkelte tariffavtaler for funksjonærer i YS-forbund. Avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser er dominerende blant annet for funksjonærgrupper med lang utdanning i privat sektor og for YS' funksjonæravtaler med NHO. Det inngås også funksjonæravtaler mellom sentrale parter, men disse er snarere prosedyreregler for hvordan lønns- og arbeidsvilkår kan bestemmes i den enkelte bedrift, både som kollektive og individuelle avtaler.

5.3.1 Tariffavtalenes varighet

Tariffavtalene er i all hovedsak toårige, men som regel med adgang til å forhandle om lønn for annet avtaleår (mellomoppgjør). De utløper normalt om våren. I NHO, Virke og i Spekter med unntak av helseforetakene, utløper de fleste tariffavtalene 31. mars. I de øvrige tariffområder er utløp gjerne tidligst 30. april. Mekanismene for revisjon av tariffavtaler er nøye regulert i partenes avtaleverk og i lovgivingen. Arbeidstvistloven inneholder bestemmelser om hvem som kan inngå tariffavtaler og hvordan de reforhandles. Arbeidstvistloven dekker hele arbeidslivet, bortsett fra staten. I staten gjelder tjenestetvistloven, som i hovedsak bygger på de samme prinsippene som arbeidstvistloven, men som er tilpasset særlige forhold i staten.

5.3.2 Tariffavtaledekning

Tariffavtalene omfatter flere enn de arbeidstakere som er organisert. Det skyldes bl.a. at arbeidsgivere som er tariffbundet gjennom avtale- og rettspraksis, forpliktet å legge til grunn tariffavtalens vilkår også for ansatte i bedriften som ikke er organisert, hvis de faller inn under tariffavtalens virkeområde. Tariffavtaledekningen i privat sektor er om lag 50 prosent, mens det er full avtaledekning i offentlig sektor. Som gjennomsnitt for alle arbeidstakere, er tariffavtaledekningen rundt 67 prosent.

Tabell 5.3 viser andelen arbeidstakere i ulike bransjer og sektorer som omfattes av tariffavtaler, og at tariffavtaledekningen øker med bedriftsstørrelsen. Det framgår at tariffavtaledekningen er lavest i næringen Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting og i Engroshandel. Tallene er basert på en utvalgsundersøkelse og de er derfor beheftet med usikkerhet. Det kan dessuten være store forskjeller innenfor enkelte bransjer. I transport er for eksempel tariffavtaledekningen høy innen buss, men lav innen langtransport med gods.

Andelen arbeidstakere som oppgir at deres lønn fastsettes gjennom tariffavtale, er høyere i spørreundersøkelser enn det en kan forvente ut fra registerbaserte kilder. Dette kan forklares ved misforståelser eller manglende kunnskap, men også ved at lønnsattsene i tariffavtalene benyttes i bedrifter som ikke formelt er bundet av disse avtalene (frivillig tilslutning). Det er vanskelig å vite hvor stort omfang dette har, men det antas at det særlig gjelder mindre virksomheter. I tillegg bidrar allmenngjøring i noen bransjer til å gjøre enkelte av tariffavtalens bestemmelser gjeldende for flere.

5.4 Allmenngjøring

Lov om allmenngjøring av tariffavtaler mv. (allmenngjøringsloven) trådte i kraft samtidig med EØS-avtalen 1. januar 1994. Lovens formål er å sikre utenlandske arbeidstakere lønns- og arbeidsvilkår som er likeverdige med de vilkår norske arbeidstakere har, og slik hindre konkurransevridning til ulempe for bedrifter med norske arbeidstakere.

Loven åpner for at en uavhengig nemnd med deltakelse fra partene, Tariffnemnda, etter krav fra en arbeidstaker- eller arbeidsgiverorganisasjon kan fastsette at en landsomfattende tariffavtale helt eller delvis skal gjelde alle arbeidstakere i et fag eller et geografisk område, enten de er organiserte eller ikke og både for norske og utenlandske arbeidstakere. Det er i hovedsak overenskomstenes minstelønnsatser som er blitt allmenngjort, men også bl.a. arbeidstidsbestemmelser, kompensasjon for reise, kost og losji. Arbeidstid er allmenngjort i skips- og verftsindustrien. I de andre bransjene er ikke arbeidstid allmenngjort.

Arbeidsmiljølovens regler om arbeidstid gjelder derfor for disse. Allmenngjøring innebærer således at det settes et gulv for hvor lavt arbeidstakere i den aktuelle bransjen kan lønnes.

Tariffnemndas vedtak om allmenngjøring fastsettes i forskrift og gjelder for alle arbeidstakere som utfører arbeid av den art forskriften omfatter. Forskriftens lønns- og arbeidsvilkår vil således gjelde som ufravikelige minstevilkår i alle bedrifter med arbeidsforhold som omfattes av den aktuelle allmenngjøringsforskriften. Dersom arbeidstakerne allerede er bundet av en tariffavtale, vil denne avtalens vilkår bare måtte vike i den grad vilkårene som følger av allmenngjøringsforskriften samlet sett er gunstigere for arbeidstakerne. Allmenngjøringen kan dermed ha betydelige virkninger for arbeidstakere som ikke er dekket av en tariffavtale, dvs. om lag halvparten av alle arbeidstakere i privat sektor.

Følgende tariffavtaler er for tiden allmenngjort gjennom forskrifter fra Tariffnemnda, jf. boks 5.1:

- [Tariffavtale for jordbruks- og gartnerinæringene](#)

- [Tariffavtale for byggeplasser i Norge](#)
- [Industrioverenskomsten for skips- og verftsindustrien](#)
- [Tariffavtale for renholdsbedrifter](#)
- [Tariffavtale for fiskeindustribedrifter](#)
- Landsoverenskomsten for elektrofagene

Arbeidstilsynet³⁰ fører tilsyn med at lønns- og arbeidsvilkår som følger av vedtak om allmenngjøring blir overholdt.

Tabell 5.3 Andelen arbeidstakere med tariffavtale etter bransje/sector og bedriftsstørrelse. Privat sektor. 2012. Prosent

<i>Bransje/sector</i>	<i>Prosent</i>
Transport og lagring	71
Privat undervisning, helse og sosial omsorg	69
Industri, olje, bergverk	63
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	62
Detaljhandel	57
Overnattings- og serveringsvirksomhet ¹	56
Bygg, anlegg, el. og kraft	51
Annen tjenesteyting	51
Forretningsmessig tjenesteyting og fast eiendom	43
Informasjon og kommunikasjon	39
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	34
Engroshandel	31
<i>Bedriftsstørrelse</i>	
1–4 ansatte	32
5–9 ansatte	44
10–19 ansatte	54
20–49 ansatte	56
50–99 ansatte	60
100–199 ansatte	59
Over 200 ansatte	64

¹ Det er usikkerhet knyttet til dette tallet. I utvalgsundersøkelsen svarer 56 prosent av arbeidstakere i overnattings- og serveringsvirksomhet at de har tariffavtale, mens registerdata (jf. Fafo-rapport 2010:47) tilsier at tariffavtaledekningen er vesentlig lavere.

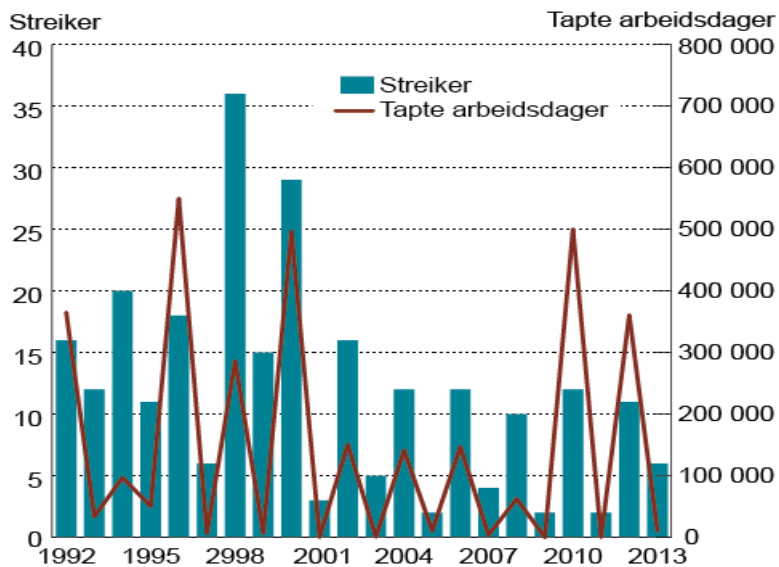
Kilde: NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

³⁰ Lønnsattsene i de allmenngjorte tariffavtalene med unntak av elektrofagene framgår på Arbeidstilsynets hjemmeside: <http://www.arbeidstilsynet.no/fakta.html?tid=90849>

5.5 Arbeidskonflikter

Figur 5.2 viser antall streiker og tapte arbeidsdager som følge av streik i perioden 1992–2013. Arbeidskonflikter i 2014 er omtalt i avsnitt 1.5 i vedlegg 1. Antall tapte dager varierer mye mellom år. I perioden 2000–2009 sto konfliktene i 2000 (bl.a. konflikt mellom LO og NHO der fullføring av den femte ferieuken var ett av elementene) for opp mot halvparten av de tapte arbeidsdagene. Videre på 2000-tallet var det relativt mange tapte dager og involverte arbeidstakere som følge av streiker i 2010 og 2012. I disse to årene var det relativt omfattende streiker i kommunal sektor i 2010 og 2012, og staten i 2012. Disse streikene involverte alle eller nesten alle organisasjonene. I 2010 var det også omfattende konflikter i byggevirksomheten.

Antall konflikter og tapte arbeidsdager har samlet sett gått ned på 2000-tallet. Antall tapte arbeidsdager er klart høyere i hovedoppgjør enn i mellomoppgjør. Dette har i hovedsak sammenheng med at i hovedoppgjør er det flere konfliktpunkter. Det forhandles om både lønnstillegg og endringer i de øvrige bestemmelsene i tariffavtalene, mens det i mellomoppgjør (andre avtaleår) normalt forhandles kun om lønnstillegg. De senere årene har det vært få arbeidskonflikter i forbindelse med mellomoppgjørene.

Figur 5.2 Antall streiker og tapte arbeidsdager. 1992-2013.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 5.1 Gjeldende forskrifter om allmenngjøring av tariffavtaler

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for jordbruks- og gartnerinæringene

Forskriften er fastsatt på grunnlag av overenskomsten for jordbruks- og gartnerinæringene 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Mat og Landbruk på den ene siden og Landsorganisasjonen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften omfatter jordbruks- og gartneriarbeid, hagesenter, planteskolearbeid og lager-/terminalarbeid, samt alle fag innenfor området landbruk, naturbruk og naturforvaltning som naturlig utføres innenfor næringen.

For ferie- og innhøstingshjelp er det vedtatt følgende minstelønnssetninger per time: for arbeidstakere som er 16-17 år: 87,90 kroner, arbeidstakere som er 17-18 år: 90,90 kroner, for arbeidstakere over 18 år og som er ansatt inntil 12 uker: 109,40 kroner og for de over 18 år som er ansatt mellom 12-24 uker (3-6 måneder): 114,90 kroner. Arbeidstakere over 18 år som er ansatt mer enn 6 måneder skal ha lønn som ufaglært fast ansatt, der satsene er 129,30 kroner for ufaglærte arbeidstakere, 95,90 kroner for arbeidstakere som er 16-17 år, 99,90 kroner for arbeidstakere i aldersgruppen 17-18 år. Fagarbeidere skal gis et tillegg på 10 kroner per time. I tillegg er det allmenngjort hellig- og helgedagstillegg.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for byggeplasser i Norge

Denne forskriften er fastsatt på grunnlag av Fellesoverenskomsten for byggfag (FOB) 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Byggenæringens Landsforening på den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften gjelder for faglærte og ufaglærte arbeidstakere som utfører bygningsarbeid på byggeplasser. Minstelønnssetningene per time er fra 1. april 2014 182,50 kroner for faglærte, 164,00 kroner for ufaglærte uten bransjeerfaring, 171,00 kroner for ufaglærte med minst ett års bransjeerfaring og 110,00 kroner for arbeidstakere under 18 år.

Forskrift om delvis allmenngjøring av Industrioverenskomsten for skips- og verftsindustrien

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Industrioverenskomsten (VO) 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Norsk Industri på den ene siden og Landsorganisasjonen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften gjelder fagarbeidere, spesialarbeidere og hjelpearbeidere som utfører produksjons-, montasje- og installasjonsarbeid i skips- og verftsindustrien. Minstelønnssetningene per time er 160,15 kroner for fagarbeidere, 152,85 kroner for spesialarbeidere og 145,64 kroner for hjelpearbeidere. Det er i tillegg allmenngjort satser for reise, kost, losji, skifttillegg og overtidsarbeid. Allmenngjorte tillegg for ulike typer skiftarbeid er om lag de samme satsene som gjelder i Industrioverenskomsten.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for renholdsbedrifter

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Overenskomst for Renholdsbedrifter 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Service den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Arbeidsmandsforbund på den annen side. Forskriften gjelder for private bedrifter som driver salg av renholdstjenester, og gjelder for ansatte i slike bedrifter som utfører renhold. Forskriften innebærer at de berørte arbeidstakere skal minst ha en lønn per

time på 164,02 kroner og arbeidstakere under 18 år minst 121,01 kroner. For arbeid mellom klokken 2100 og 0600 avtales lønnstillegg i hvert enkelt tilfelle. Lønnstillegget skal være minst 26 kroner per time.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for fiskeindustribedrifter

Forskriften som gjelder fra 1. februar 2015, er fastsatt på grunnlag av Overenskomst for Fiskeindustribedrifter 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Fiskeri- og Havbruksnæringens Landsforening på den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund på den annen side. Forskriften gjelder for fagarbeidere og produksjonsarbeidere med dertil hørende arbeidsoperasjoner, lagerarbeidere, transport, vakthold, rengjøring og kantine, håndverkere, reparatører, arbeidsledere, kontrollører, instruktører og kjølemaskinister/kuldemaskinister i fiskeindustribedrifter. Minstelønnssatsene per time er 172,85 kroner for fagarbeidere og 162,85 kroner for produksjonsarbeidere. Arbeidstakere under 18 år skal minst ha en lønn per time på 80 % av minstelønnssatsen. På arbeidsplasser med skiftarbeid er skifttilleggene allmenngjort.

Landsoverenskomsten for elektrofagene

Tariffnemnda fattet 3. februar 2015 vedtak om delvis allmenngjøring av Landsoverenskomsten for elektrofagene. Allmenngjøringsvedtaket skal ikke gjelde for petroleumsvirksomheten til havs. Forskrift foreligger ikke ennå.

Tabell 5.4 Store tariffavtaler etter næring/sektor

<i>Næring/sektor</i>	<i>Tariffavtale</i>	<i>Forbund/forening</i>	<i>Arbeidsgiver-organisasjon</i>	<i>Forhandlingsnivå og omfang</i>	<i>Lønnsdannelse</i>	<i>Antall ansatte som omfattes i 2014</i>
Industrien	Industrioverenskomsten ¹	LO/Fellesforbundet	NHO/Norsk Industri	Forbundsvis, arbeidere	Minstelønn	35–40 000
Bygg- og anleggsvirksomhet	Fellesoverenskomsten for byggfag	LO/Fellesforbundet	NHO/Byggenæringens Landsforening	Forbundsvis, arbeidere	Minstelønn	Om lag 35 000
Varehandel	Landsoverenskomsten med bransjeavtaler	Handel og Kontor	Virke	Forbundsvis, funksjonærer	Minstelønn	Om lag 48 000
Samferdsel	Overenskomst for Posten	LO Stat	Spekter	Sentralt mellom LO Stat og Spekter. Lokalt mellom forbundene og ledelsen.	Minstelønn	Om lag 15 000
	Bussbransjeavtalen	LO/NTF og YS/YTF	NHO/NHO Transport	Forbundsvis, arbeidere	Normallønn	Om lag 8000
	Bussbransjeavtalen	LO Stat/YS Spekter	Spekter	Sentralt, forbundsvis	Normallønn	Om lag 4 500
Hotell- og restaurantvirksomhet	Riksavtalen for hotell- og restaurant	LO/Fellesforbundet	NHO/NHO Reiseliv	Forbundsvis, arbeidere	Normallønn	25–30 000
Finanstjenester	Sentralavtalen for finansnæringen	Finansforbundet, Postkom, Handel og Kontor	Finans Norge	Sentralt, vertikalt	Minstelønn	Om lag 26 000
Staten	Hovedtariffavtalene i staten	Hovedsammenslutningene i staten	KMD	Sentralt, vertikalt	Normallønn	Om lag 150 000

<i>Næring/sector</i>	<i>Tariffavtale</i>	<i>Forbund/forening</i>	<i>Arbeidsgiver-organisasjon</i>	<i>Forhandlingsnivå og omfang</i>	<i>Lønnsdannelse</i>	<i>Antall ansatte som omfattes i 2014</i>
Kommuner og fylkeskommuner, ekskl. Oslo kommune	Hovedtariffavtalen, kap 4 (stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse)	Forhandlings-sammenslutninger i KS-området	KS	Sentralt, vertikalt	Minstelønn	Om lag 376 000
	Hovedtariffavtalen, kap 3 og 5 (stillinger med lokal lønnsdannelse)			Lokalt. Ledere og akademikere	Uten lønnsatser	Om lag 43 000
De statlig eide helseforetakene	Overenskomst for Norsk Sykepleierforbund	Norsk Sykepleierforbund	Spekter	Sentralt, forbundsvist	Minstelønn	Om lag 36 000
	Overenskomst for LO-forbund	Forbundene i LO Stat		Sentralt, forbundsvist	Minstelønn	Om lag 24 000
	Overenskomst for YS-forbund	Forbundene i YS Spekter		Sentralt, forbundsvist	Minstelønn	Om lag 9 500
	Overenskomst Akademikerne – Helse	Foreningene i Akademikerne – Helse		Sentralt, forbundsvist og lokalt	Normallønn/ minstelønn/ uten lønnsatser	Om lag 19 000 i overenskomst-området Akademikerne – Helse
NHO-området	Hovedavtalen Tekna	Tekna, Akademikerne	NHO/tilsluttede landsforeninger	Lokalt, funksjonærer	Uten lønnsatser	Om lag 18 000 medlemmer
NHO-området	Overenskomst NITO	NITO	NHO/tilsluttede landsforeninger	Lokalt, funksjonærer	Uten lønnsatser	Om lag 18 000 medlemmer

¹ Om lag 2 500 av de som er omfattet av Industriooverenskomsten, er ansatte i byggebedrifter
Kilde: NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi og Beregningsutvalget.

Vedlegg 6

6 Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer

Driftsresultatet for landbaserte konkurranseutsatte næringer³¹ samlet var nesten 67 milliarder kroner i 2014, mot 55 milliarder i 2013. Det var høyere driftsresultatet i ressursbaserte næringer som bidro mest til økningen. *Ressursbaserte næringer* hadde et driftsresultat på 32 milliarder kroner i 2014, mot nesten 24 milliarder i 2013. Med unntak av trelast og trevareindustri samt bergverk hadde alle de ressursbaserte næringene et høyere driftsresultat i 2014 sammenlignet med 2013. Særlig utviklingen i driftsresultatet til nærings-, drikkevare- og tobakksindustri, fiske, fangst og akvakultur og produksjon av metaller bidro til økningen.

Driftsresultatet for *leverandørvirksomhet* steg med 18 prosent i 2014, fra 12,2 milliarder i 2013 til 14,4 milliarder i 2014, etter en økning på 75 prosent fra 2012 til 2013. Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass samt verftsindustri og annen transportmiddelindustri hadde økt driftsresultat i 2014 og bidro til veksten. Driftsresultatet i reparasjon og installasjon av maskiner var om lag det samme som året før.

Driftsresultatet for *ikke-stedbundne næringer* økte med 5 prosent fra 19,1 milliarder i 2013 til 20,2 milliarder i 2014. Vekst i driftsresultatet i oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri og i produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner bidro til økningen, mens de tre andre næringene hadde noe nedgang i driftsresultatet siden 2013.

Tabell 6.1 Driftsresultat fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer. Milliarder kroner

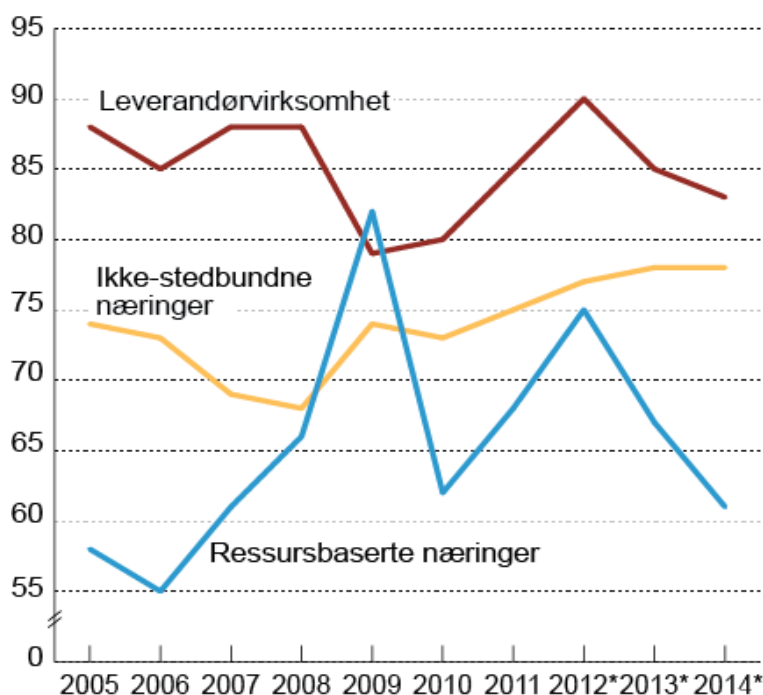
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer:	47,5	58,5	59,0	58,6	43,6	60,6	52,0	42,0	55,1	66,9
Ressursbaserte næringer	27,0	32,6	27,5	23,1	9,4	26,4	22,0	16,0	23,8	32,2
Leverandørvirksomhet	4,5	7,2	6,1	7,1	13,2	12,7	9,5	6,9	12,2	14,4
Ikke-stedbundne næringer	16,0	18,8	25,3	28,5	21,1	21,5	20,4	19,0	19,1	20,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Lønnskostnadsandelen i fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer er illustrert i figur 6.1. *Ressursbaserte næringer* hadde en nedgang i lønnskostnadsandelen fra 67 prosent i 2013 til 61 prosent i 2014. Dette er under gjennomsnittet på 67 prosent i fem-årsperioden 2010-2014. Det var økningen i driftsresultatet i fiske, fangst og akvakultur, nærings-, drikkevare- og tobakksindustri og i produksjon av metaller som bidro mest til at lønnskostnadsandelen gikk ned. Generelt trekker lønnskostnadsandelene i primærnæringene ned lønnskostnadsandelen i ressursbaserte næringer siden de i hovedsak omfatter selvstendig næringsdrivende.

³ jf. NOU 2013: 13. Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi, se definisjon i boks 6.1.

Figur 6.1 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt, fastlandbaserte konkurranseutsatte næringer.

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Lønnskostnadsandelen i *leverandørvirksomhet* falt fra 85 prosent i 2013 til 83 prosent i 2014, som er litt lavere enn snittet de fem siste årene. Lønnskostnadsandelen falt i tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass og i verftsindustri og annen transportmiddelindustri. Lønnskostnadsandelen økte noe i reparasjon og installasjon av maskiner, men andelen lå fortsatt under snittet for næringen i fem-årsperioden 2010-2014.

Lønnskostnadsandelen i *ikke-stedbundne næringer* var om lag uendret på 78 prosent fra 2013 til 2014. Gjennomsnittet i femårsperioden 2010-2014 var 76 prosent. I oljeraffinerer, kjemisk og farmasøytisk industri falt lønnskostnadsandelen fra 2013 til 2014, andelen har vært over 100 prosent begge disse årene grunnet negativt driftsresultat. For produksjon av metallvarer var lønnskostnadsandelen nesten uforandret fra 2013 til 2014, mens lønnskostnadsandelen økte i de øvrige næringene.

Tabell 6.2 Driftsresultat fastlandsbasert konkurranseutsatt industri

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2014*
Fastlandsbaserte konkurranseutsatte industri ¹	34,1	41,8	42,7	39,6	20,5	30,6	27,1	26,0	27,1	34,7
Ressursbaserte industrinæringer	14,5	18,0	15,0	10,5	-2,4	5,8	4,1	4,1	2,5	7,9
Leverandørvirksomhet industri	3,6	5,0	2,4	0,6	1,9	3,3	2,5	2,9	5,5	6,6
Ikke-stedbundne industrinæringer	16,0	18,8	25,3	28,5	21,1	21,5	20,4	19,0	19,1	20,2

*Foreløpige tall

¹ Fastlandsbasert konkurranseutsatt industri omfatter alle industrinæringer utenom næringen *Trykking og reproduksjon av innspilte opptak*. For oversikt over næringene i aggregatet, se boks 6.1.

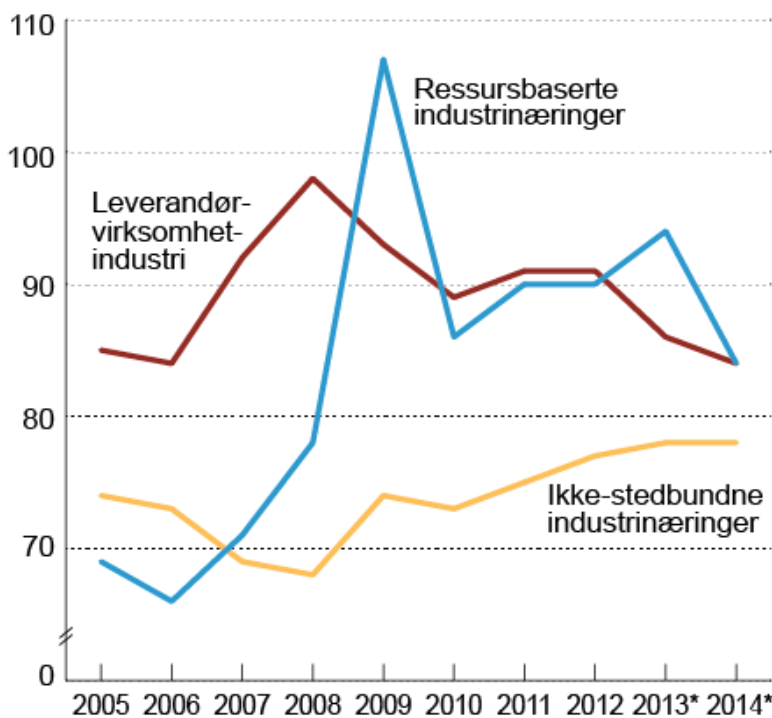
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fastlandbasert konkurranseutsatt industri hadde et driftsresultat på nesten 35 milliarder i 2014, mot 27 milliarder i 2013, jf. tabell 6.2. Driftsresultatet i *ressursbaserte industrinæringene* lå i 2014 på 7,9 milliarder kroner, mot 2,5 milliarder i 2013. Alle de ressursbaserte industrinæringene hadde et høyere driftsresultat i 2014 sammenlignet med 2013, bortsett fra trelast- og trevareindustri som hadde en svak nedgang. Driftsresultatet i *leverandørindustri* var 6,6 milliarder i 2014, mot 5,5 milliarder i 2013. Økningen skyldtes høyere driftsresultat i verftsindustri og annen transportmiddelindustri. *Ikke-stedbunden industri* er det samme aggregatet som *ikke-stedbundne næringer*, da alle næringene innenfor sistnevnte aggregat er klassifisert som industrinæringene. Driftsresultatet for disse næringene samlet var 20,2 milliarder i 2014 mot 19,1 milliarder i 2013.

Figur 6.2 viser lønnskostnadsandelen til *fastlandsbasert konkurranseutsatt industri*. Lønnskostnadsandelen i ressursbaserte industrinæringene lå på 84 prosent i 2014, ned fra 94 prosent i 2013. Gjennomsnittet 2010-2014 var 89 prosent. Lønnskostnadsandelen i trelast og trevareindustri var om lag uendret mellom 2013 og 2014, mens andelen falt for resten av næringene.

Industrinæringene i leverandørvirksomhet hadde en lønnskostnadsandel på 84 prosent i 2014, mot nesten 86 prosent i 2013. Snittet de 5 siste årene, fra 2010 til 2014, var på 88 prosent. Lønnskostnadsandelen økte i reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, mens det var et fall i lønnskostnadsandelen i verftsindustri og annen transportmiddelindustri.

Figur 6.2 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt for fastlandbasert konkurranseutsatt industri

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 6.1 Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer

Konkurranseutsatte næringer er definert som næringer der summen av eksportandel av bruttoproduktet i næringen lagt sammen med importandel av konsum av produkter i næringen overstiger 50 prosent. De konkurranseutsatte næringene er inndelt i ressursbaserte næringer, leverandørvirksomhet og ikke-stedbundne næringer. Ressursbaserte næringer er definert ved at de er avhengige av naturressurser til produksjon, leverandørvirksomhet begrenset ved at de leverer mye til petroleumsvirksomhet innenlands og utenlands, og ikke-stedbundne næringer er konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengige av norske naturressurser. Inndelingen består av følgende næringer:

	Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer	Fastlandsbasert konkurranseutsatt industri
<i>Ressursbaserte næringer:</i>		
Utvinning av råolje og naturgass		
Bergverksdrift	X	
Fiske, fangst og akvakultur,	X	
Skogbruk	X	
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	X	X
Produksjon av metaller	X	X
Produksjon av papir og papirvarer	X	X
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	X	X
<i>Leverandørvirksomhet:</i>		
Rørtransport		
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	X	
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	X	X
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	X	X
<i>Ikke-stedbundne næringer:</i>		
Utenriks sjøfart		
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	X	X
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	X	X
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	X	X
Gummivare- og plastindustri, mineralproduktindustri	X	X
Produksjon møbler og annen industriproduksjon.	X	X
Kilde: NOU 2013: 13. Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi		